मुनि श्री लावण्यविजयजी विरचित

श्री द्रव्यसप्ततिका ग्रंथ.

मूल, टीका तथा बंनेनां भाषांतर युक्त.

देवद्रव्यादिना दोषथी दूषित थयेला तथा थता अनेक जैनबंधुओने जोइ
तेमना उपकारार्थे आ ग्रंथने अत्यंत उपयोगी जाणीने

श्री जामनगर निवासी शा. ओधवजी देवजीनी स्त्री बाइ जमनाबाइनी मददथी, श्री मेसाणानी
श्रीमद्यशोविजयजी जैन संस्कृत पाठशालानो वहीवट करनार श्रावक वेणीचंद
सुरचंदनी खास प्रेरणाथी भाषांतर करावी छपावीने प्रसिद्ध करनार

श्री जैन धर्मप्रसारक सभा—भावनगर.

वीर संवत २४२८. विक्रम संवत १९५८.

आ ग्रंथ वगर किंमते योग्य श्रावक भाइओने, मुनिराजोने तेमज जैन सभाओ विगेरेने भेट आपवा माटेज छपावेलो छे.

अमदावादः

“ निर्मळ ” प्रीन्टींग प्रेस मदनगोपाळनी हवेलीमां,

लल्लुभाई ईश्वरदास त्रिवेदीए छाप्यो.

प्रस्तावना.

आ ग्रंथ संवत १७४४ ना वर्षमां तपगच्छी मुनिराज श्री लावण्यविजयजीए अन्य ग्रंथोमांथी गाथाओ उद्धरीने गुंथेलो छे, अने तेनी उपर टीका पण पोतेज रची छे. टीकानी अंदर मुलनी हकीकतने बहु सारी रीते खोलवी छे. प्रसंगोपात् कथाओ पण क्षेपवी छे. देवद्रव्य, गुरुद्रव्य, ज्ञानद्रव्य, साधारण द्रव्य ने धर्मद्रव्य एम पांच प्रकारना द्रव्य आश्री सात सात द्वार कहेला छे. द्रव्यना भेद, वृद्धि, विनाश, गुण, दोष, प्रायश्चित्त ने दृष्टांत–आ सात द्वारनुं स्वरूप बहु सारी रीते बतावेलुं छे. आधुनिक समयमां अनेक स्थानके देवद्रव्यादिकनो दोष देखी मेसाणा निवासी श्रावक वेणीचंद सुरचंदने घणी लागणी थइ आवी, जेथी तेमणे आ ग्रंथ प्रसिद्धिमां लाववा पोतानी तीव्र इच्छा जणावी अने तेनी शुद्ध प्रत मेलवी आपी, ते उपरथी अमे शास्त्री पासे तेनुं भाषांतर करावी बराबर तपासीने जैन वर्गसमिपे आ ग्रंथ मुक्यो छे. आवा ग्रंथो अनेक वखते साक्षीभूत थता होवाथी प्रमाण आपवा लायक गणाय छे. जेथी अमारा खास विचारने अनुसरीने अमे आ ग्रंथनुं के तेनी टीकानुं मात्र भाषांतर प्रगट न करतां मूल ने टीका सहीत तेनुं भाषांतर छपावेलुं छे. आ ग्रंथ तपासवामां श्री अमदावाद निवासी श्रावक हीराचंद ककलभाईए बहु सारी मदद आपी छे. ग्रंथ बहु उपयोगी तेमज रसीक छे. तेथी किंमतथी वेचवा माटे नहीं छपावतां योग्य श्रावकोने तेमज मुनिराज विगेरेने भेट आपी तेनो प्रसार वधारवानी इच्छा राखी छे. आ ग्रंथ छपाववाना खर्चमां मुख्य मदद श्री जामनगर निवासी श्रावक ओधवजी देवजीनी स्त्री बाइ

जमनाबाइए आपेली छे, अने पाछलथी वेठी कींमते नकल ५०० शेठ माणेकचंद कपुरचंद मुंबइ निवासीए लेवानुं कबुल करेलुं छे. आवा ग्रंथोनो जेम बने बेम घधारे प्रसार थवानी जरुर छे. आशा छे के थोडा वखतमां बीजी आवृत्ति करवी पडशे.

अशाड शुद १ }
संवत् १९५८. }

श्री जैन धर्मप्रसारक सभा.

भावनगर.

દેવદ્રવ્યના સંબંધમાં અન્ય લેખ.

શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ ગ્રંથમાં સ્તંભ ૧૩ મામાં વ્યાખ્યાન ૧૯૩ મામાં પણ ચૈત્યદ્રવ્યના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે—

"અક્ષતાદિ દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી પ્રાણી દોષને પામે છે તેથી અત્યંત યત્નવડે વિવેકી જનોએ દેવદ્રવ્યની રક્ષા કરવી." આ વિષય ઉપર શુભંકર શ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાંત છે તે આ પ્રમાણે—કાંચનપુર નગરમાં શુભંકર નામે ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે નિત્ય જિનપૂજા તથા જિનવંદન કરતો હતો. એકદા જિનેશ્વરની પ્રતિમાને નમસ્કાર કરીને આગળ ઉભો હતો, તે અવસરે કોઇ દેવતાએ થોડાકજ વખત અગાઉ પ્રભુ પાસે પુષ્કળ દિવ્ય તંદુળની ત્રણ ઢગલીઓ કરી હતી તે તેની દૃષ્ટિએ પડી. રાંધેલા નહી છતાં પણ અત્યંત સુગંધવાળા તે અક્ષતો જોઇને જીવ્હાના આસ્વાદને વશ થયેલા તે શ્રેષ્ઠિએ તેનાથી ત્રણ ગુણા ચોખા પોતાને ઘેરથી મંગાવી ત્યાં મુકીને તે તંદુળ ગ્રહણ કર્યા. પછી પોતાને ઘેર આવી તે ચોખા નાંખીને ક્ષીર રંધાવી. તેની સુગંધ ચારે બાજુ વિસ્તાર પામી.

હવે તે શ્રેષ્ઠિને ઘેર માસક્ષપણને પારણે કોઇ સુવિહિત મુનિ ભિક્ષાને અર્થે પધાર્યા. શ્રેષ્ઠિએ પેલી ક્ષીરમાંથી થોડી તેમને વહોરાવી. મુનિ પરમાર્થને નહીં જાણતા સતા તે આહાર ઝોળીમાં મુકીને આગળ ચાલ્યા. તે મુનિ ૪૭ દોષરહીત શુદ્ધ આહારના લેનારા હોવાથી શુદ્ધ દેહવાળા હતા છતાં અયોગ્ય આહાર લેવાથી તેના ગંધ માત્રના મહિમાવડે તેના મનમાં અયોગ્ય વિચારોએ પ્રવેશ કર્યો. મુનિ વિચારવા લાગ્યા

કે-"અહો ! આ ધનાઢ્ય શ્રેષ્ટિના અવતારને ધન્ય છે. અમારા કરતાં તેનો મનુષ્યભવ સફળ છે કે જે નિત્ય સ્વેચ્છાએ યથેષ્ટ એવા મનોહર અશનનું આસ્વાદન કરે છે." આ પ્રમાણે અયોગ્ય આહારના ગંધ માત્રથી તેનું ચારિત્ર સંબંધી ધ્યાન નષ્ટ પામ્યું. પછી તે મુનિ એવો વિચાર કરતાં કરતાં ઉપાશ્રયે આવ્યા. ત્યાં આવીને વિચારવા લાગ્યા કે-"ગુરૂ સમક્ષ ગોચરી બતાવીને આહાર સંબંધી આલોચના કરવાનું શું કામ છે? કારણ કે આજે આહાર બહુ સુંદર મળેલો છે, તેથી કદી સ્વાદના લોભથી ગુરૂ પોતેજ તે લઇને ખાઈ જાય તો પછી હું શું કરૂં? માટે આજે તો તેમને બતાવવાથી સર્યું." આમ વિચારીને શિઘ્ર તે મુનિ લાવેલ આહાર ખાવા બેસી ગયા. ખાતાં ખાતાં વિચારવા લાગ્યા કે-"અહો! કેવો મજાનો સ્વાદ છે? આવું સ્વાદીષ્ટ ભોજન દેવને પણ દુર્લભ છે. આજેજ મને તો આ મનુષ્ય જન્મ પામ્યાનું સાર પ્રાપ્ત થયું. આજ સુધી ફોગટ મેં આ દેહનું દમન કર્યું અને તેને કૃશ કરી નાખ્યું. આવો આહાર જેને નિત્ય પ્રાપ્ત થાય તેનો જન્મજ સફળ છે." આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કરતાં આહાર કરીને પછી તે મુનિ સુખે સુઈ ગયા. તરતજ નિદ્રા આવી ગઇ. આવશ્યકાદિ ક્રિયા કરવાને સમયે પણ તે ઉઠ્યા નહીં. એટલે આચાર્ય વિચારવા લાગ્યા કે-"નિરંતર સુવિનિત એવો આ સાધુ આજે પ્રમાદી થઈ ગયો તેનું કારણ જરૂર તેણે કાંઈ અશુદ્ધ આહાર કરેલો હોવો જોઇએ. માટે તેણે આજે શું આહાર કર્યો છે તેની તજવીજ કરવી." એમ વિચાર કરતાં તે રાત્રી તો વ્યતીત થઈ ગઈ.

બીજે દિવસે સવારે પેલા શેઠ પ્રાતઃકાળમાંજ આચાર્યને વાંદવા આવ્યા. પેલા મુનિને ત્યાર સુધી સુઇ ગયેલા દેખી તેમણે તેનું કારણ આચાર્યને પુછયું. ગુરૂએ કહ્યું કે કાલે આહાર કરીને સુતેલ છે તે ઊઠાડ્યા છતાં હજુ સુધી ઊઠ્યા નથી. તે સાંભળીને શેઠ બોલ્યા કે-હે પુજ્ય! કાલે આહાર તો એ મુનિએ મારે ઘેરથીજ લીધો હતો. ગુરૂએ પુછયું કે-તમે સર્વ દોષ રહિત આહારવડે પ્રતિલાભ્યા હતા કે નહીં? શેઠ બોલ્યા કે-દોષ તો મેં કાંઈ જાણેલો નથી, પણ અહીં જિન મંદિરમાં કોઇએ સુગંધી ચોખા મુકેલા હતા

તે ત્રણગણા ચોખા મુકીને કાલે મેં લીધા હતા અને તેની ક્ષીર રાંધી હતી. તેમાંથી એ સાધુને વહોરાવી હતી. આ પ્રમાણે ભદ્રકપણાથી શેઠે સર્વ વાત ગુરૂ મહારાજને કહી બતાવી. તે સાંભળીને ગુરૂ બોલ્યા કે-હે શ્રેષ્ઠી! તને એમ કરવું યોગ્ય નહોતું. જૈન સિદ્ધાંતમાં કહેલું છે કે-જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનાર અને જ્ઞાન દર્શન ગુણની પ્રભાવના કરનાર દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી પ્રાણી અનંત સંસારી થાય છે, અને તેવાજ દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ કરવાથી પરિત્ત સંસારી થાય છે. વળી હે શ્રાવક! સાંભળ! "કોઇક નગરમાં એક ધનાઢ્ય શેઠ રહેતો હતો, તે પાડોશમાં રહેતા નટને પીડા કરતો હતો. તેથી તે નટે વિચાર્યું કે આ શેઠ જે રીતે મારા જેવો થાય તેમ કરૂં તો ઠીક. અન્યદા તે શેઠનું ઘર નવું ચણાતું દેખીને તેણે કોઈ દેરાસરનો ઇંટનો કકડો લાવીને પ્રચ્છન્ન રીતે તેની ભીંતમાં ચણી દીધો. અનુક્રમે તે ઘરમાં રહેવાથી તે શ્રેષ્ઠી નિર્ધન થઇ ગયો. એક દિવસ પેલા દરિદ્રી નટે તે શેઠને કહ્યું કે મારી વિડંબના કર્યાનું ફળ તેં હવે દીઠું! આ બધું મારૂં કૃત્યજ જાણજે. પછી તે શેઠે તે નટને મીઠે વચને સંતોષ પમાડીને તેણે જે કર્યું હતું તે પુછી લીધું, અને તેણે બતાવેલે ઠેકાણેથી પેલો ઇંટનો કકડો ભીંત ખોદીને કઢાવી નાખ્યો. તેના પ્રાયશ્ચિત્તમાં તે શેઠે એક નવું ચૈત્ય કરાવ્યું. ત્યાર પછી તે શેઠ પાછો સુખી થયો." માટે હે શેઠ! તેં તે ચોખા લીધા અને ખાધા તેથી તને મહા પાપ લાગ્યું છે. તે સાંભળીને ભય પામેલો તે શેઠ બોલ્યો કે-હે પૂજ્ય! મને પણ ગઈ કાલે બહુ દ્રવ્યની હાની થઇ છે. સુરિ બોલ્યા કે-હે શ્રેષ્ઠિ! તારૂં બાહ્ય ધન ગયું અને આ મુનિનું અંતરધન વિનાશ પામ્યું. માટે હવે તેના પ્રાયશ્ચિત્તમાં તારે હમણા તારા ઘરમાં વિદ્યમાન હોય તેટલા દ્રવ્યવડે એક ચૈત્ય કરાવવું યુક્ત છે. શ્રેષ્ઠિએ તેમજ કર્યું.

પછી આચાર્યે પેલા મુનિને રેચક પાચક ઔષધ આપીને તેના કોઠાની શુદ્ધિ કરાવી, અને તે આહારવાળું પાત્ર ગોમય અને રક્ષાનો લેપ કરી ત્રણ દિવસ સુધી તડકે મુકી રાખ્યું. પછી તે ગ્રહણ યોગ્ય

થયું. પેલા સાધુએ તે પાપને તપવડે આલોચી શુદ્ધ સમયના પ્રતિપાલનવડે પોતાના આત્માને શુદ્ધ કર્યો, અને પછી આત્મ સાધન કરવા લાગ્યા.

કહ્યું છે કે—श्राद्धो भोगाय देवस्वं, मुक्त्वा मूल्यं समाधीकं ॥
नाददेन्नैव दातव्यं, श्राद्धानां च परस्परं ॥ १ ॥

" શ્રાવક દેવને ચડેલી વસ્તુ સમાન મૂલ્ય મુકીને અથવા અધિક મૂલ્ય મુકીને પોતાના ભોગને અર્થે ગ્રહણ કરે નહીં તેમજ શ્રાવકને પરસ્પર આપે પણ નહીં."

श्रीजिनाय नमः ।

श्री द्रव्यसप्ततिका वृत्तिः

ભાષાંતર સહિતા.

मूल–सिरिवीरजिणं वंदिय, धम्मगुरुं तत्तबोहगं धीरम् ।
देवाइदव्वतत्तं, सुत्ताणुसारे निरूवेमि ॥ १ ॥

ભાવાર્થઃ—તત્વનો બોધ કરનારા, અને ધીર એવા શ્રી વીર ભગવંત તથા ધર્મ ગુરૂને વંદના કરી શાસ્ત્રને અનુસારે હું દેવાદિ દ્રવ્ય તત્વને નિરૂપણ કરૂં છું. ૧

टीकामूल—इह ग्रंथारंभे ग्रंथकृत् शिष्टसमयपरिपालनाय विघ्नोपशांतये श्रोतृप्रवृत्तये च मंगलादिकं प्रतिजानीते

सिरिवीरत्ति श्रीवर्द्धमानजिनं स्वधर्माचार्यं च वंदित्वा सम्यग् मनोवाक्कायैर्नत्वा प्रणिधायेत्यर्थः । देवादिद्रव्यतत्त्वं देवादिद्रव्यस्य स्वरूपं निरूपयामि विविच्य वक्ष्ये इति क्रियाकारकसंटङ्कः । केन श्रुतानुसारेण श्राद्धदिनकृत्यादिग्रंथानुसारेण । अत्र प्राकृतत्वात् तृतीयार्थे सप्तमी । कीदृशं वीरजिनं गुरुं च तत्त्वबोधकं अनुग्रहधीप्रयुक्तसदागमोपदेशतस्तथा भव्यानां यथावास्थिततत्त्वबोधजनकं अनेनोभयत्र परंपरया साक्षाच्च परोपकारत्वं दर्शितं । पुनः कीदृशं धीरं मरणांतकष्टोपनिपातेप्यनुत्सूत्रप्ररूपकस्वभावमनेनोभयत्र सुगुरुत्वं सूचितं । यदुक्तं विशेषावश्यके "उस्सुत्तभासगाणं, बोहिनासो अणंतसंसारो ॥ पाणच्चएवि धीरा, उस्सुत्तं तो न भासंति ॥ १ ॥ तत्त्वतः स्वोपकारकत्वमपि भावितं । अत्र श्रीवीरजिनं तत्त्वबोधकं चेति पदद्वयेन सद्भूतार्थप्रतिपादनपरेण चत्वारो भगवदतिशयाः प्रकाशिताः । तत्र श्रीशब्देन ज्ञानातिशयः । वीरमित्यनेन पूजातिशयः । जिनइत्यनेनापायापगमातिशयः । तत्त्वबोधकमित्यनेन वचनातिशयः । तदेव चतुरतिशयप्रतिपादनद्वारेणोभयोरेकत्वदर्शनेन च गुरुदेवयोः पारमार्थिकीफलोपहितप्रणिधानयोग्यताभिहितेति भावः तथा प्रयोजनादिनिरूपणं च लोकाद्भाव्यमिति ॥ १ ॥

टीकाभाषांतर—આ ગ્રંથના આરંભમાં ગ્રંથકાર શિષ્ટાચારનું પાલન કરવાને માટે, વિઘ્નની શાંતિને માટે અને શ્રોતાઓની પ્રવૃત્તિને માટે પ્રથમની ગાથાથી મંગળાદિક કરે છે. શ્રી વર્ધમાન જિનેંદ્ર અને પોતાના ધર્માચાર્યને વંદના કરી એટલે મન વચન કાયાથી સારી રીતે ધ્યાન પૂર્વક નમી હું દેવાદિ દ્રવ્યના સ્વરૂપને નિરૂપણ કરીશ. તે શ્રાદ્ધદિન કૃત્ય વિગેરે શાસ્ત્રીય ગ્રંથને અનુસારે નિરૂપણ કરીશ. મૂલ ગાથામાં "सुआणुसारे" એ પદમાં જે સપ્તમી વિભક્તિ છે તે પ્રાકૃત ભાષા હોવાથી ત્રીજી વિભક્તિના અર્થમાં લેવી. હવે તે શ્રી વર્ધમાન જિનેંદ્ર અને ધર્માચાર્ય કેવા છે કે જેઓ અનુગ્રહ બુદ્ધિથી સત્શાસ્ત્રનો ઉપદેશ આપી ભવ્ય પ્રાણીઓને યથાર્થ તત્ત્વનો બોધ કરનારા છે. આ વિશેષણથી તેઓ બંનેમાં પરંપરાએ અને સાક્ષાત્પણે પરોપકારપણું બતાવેલું છે. વળી તેઓ કેવા છે કે ધીર છે અહિં ધીર એટલે મરણાંત કષ્ટ આવી પડે તો પણ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા નહીં કરવાના સ્વભાવવાળા—આ વિશેષણથી તેઓ બં-

તેમાં સુગુરૂપણું દર્શાવ્યું છે તે વિષે શ્રી વિશેષાવશ્યક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, "ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરનારના બોધિ (સમ્યકત્વ)નો નાશ થાય છે અને અનંત સંસાર વધે છે, તેથી કદિ પ્રાણાંત થાય તો પણ ધીર પુરૂષો ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરતા નથી." આ ઉપરના વિશેષણના સારથી જેવું તેઓમાં પરોપકારપણું છે તેવુંજ સ્વોપકારપણું પણ છે એમ બતાવ્યું છે. મૂળ ગાથામાં કહેલા શ્રી वीरजिनेंद्र" અને "तत्त्वबोधकं" એ બે પદ સત્ય અર્થને પ્રતિપાદન કરે છે. તેના વડે ભગવંતના ચાર અતિશય પ્રકાશિત કર્યા છે. તેમાં શ્રી શબ્દ વડે ज्ञानातिशय, वीर શબ્દ વડે-पूजातिशय, जिन પદવડે अपायापगमातिशय અને तत्त्वबोधक પદવડે वचनातिशय પ્રકાશિત થાય છે આવી રીતે ચાર અતિશય પ્રતિપાદન દ્વારા તે ભગવંત અને ધર્માચાર્યનુ એકત્વ પ્રતિપાદિત કરવાથી ગુરૂની અને દેવની પરમાર્થ ફલને માટે વંદના-ધ્યાન કરવાની યોગ્યતા જણાવી છે. આ શિવાય ગ્રંથપ્રયોજન વિગેરેનું નિરૂપણ લૌકિક શાસ્ત્ર (અન્યશાસ્ત્ર)થી જાણી લેવું. ૧

હવે દેવાદિ દ્રવ્ય પદનો વાચ્યાર્થ કહે છે.

उहारणबुद्धीए, देवाईणं पकप्पिअं च जया ।
जं धणधन्नप्पमुहं, तं तद्दव्वं इहं णेयं ॥ २ ॥

ભાવાથઃ—નિયમ બુદ્ધિથી દેવાદિકને માટે જે ધનધાન્યાદિ વસ્તુ જે કાળે કલ્પેલી હોય, તે પ્રાજ્ઞ પુરૂષોએ દેવાદિ દ્રવ્ય જાણી લેવું. ૨

अथ देवादिद्रव्यपदवाच्यमाह.

टीकामूल—ओहारणेत्ति अवधारणबुद्ध्या भक्त्यादिविशिष्टनियमबुद्ध्या देवादिभ्यो यत् धनधान्यादिकं वस्तु यदा यत् कालावच्छेदेन प्रकल्पित उचितत्वेन देवाद्यर्थं एवेद अर्हदादिपरसाक्षिकं व्यापार्यं न तु मदाद्यर्थे इति प्रकृष्टधीविषयीकृतं निष्ठाकृतमिति यावत् तदा तद् दृष्ट अत्र प्रकरणे तद्द्रव्यं तेषां देवानां द्रव्यं देवादिद्रव्यं ध्येयं बुधैरिति शेषः। एवंसति संकल्पित मात्र मर्हदादिदृष्टिमात्रपतितं च देवादिद्रव्यं नभवतीति तत्त्वं। तेन नैवेद्यपूजार्थं संकल्पितमपि स्वनिष्ठितमशनादिक सपरिकरमृगाभिधद्विजश्राद्धेन साधुभ्यो विधिवद् दत्तं महाफलायाभूदन्यथोभयेषां स्फुटं दोषोपपत्तिः स्यात्। यदुक्त वसुदेवहिंडिका २ खंडे सघाचारवृत्तौ च "कोसलजणवए सगयसंनिवेशे जिणभत्तो गासच्छायणमितभोई मिगो नाम बंभणो परिवसइ। तस्स तारिसी मइरात्ति पिया। सुयावारुणित्ति। कयाइमिगेणाणुन्ना भद्दे करे हि देवकए भत्तं। जउ चउहागमे पूया भणिया। तथाहि तित्थयरो अरिहंतो तस्स चेव भत्ति कायव्वा सायपूआ वंदणाईहिं भवइ। पूर्यपि पुप्फामिसथुइपडिवत्तिभेअओ चउव्विहंपि जहासत्तिए कुज्जात्ति" अत्रयथासभवमविकलाप्तोपदेशपरिपालना प्रतिपत्तिः। तओ पुप्फपूआओ नेविज्जपूयापवरेत्ति। भन्नंतीए तीए देवकज्जे सज्जियं भोयणं। साहवो अउवागया पच्चक्खं मुक्ख मग्गो इव तिण्हवि जणाण समवाओ पडिलाभेमुत्ति वड्ढमाण भावेहिं तेहिं साहवो पडिलाभिया। गिण्हंति मुणी वि किंचि तेसिं सुद्धभाव बुद्धित्थ। अत्र विशेषार्थो बृहत्कल्पभाष्यतो भाव्यः। तोपूआदाणफले, णेवं तिण्हंपि तेसि सजायं, रायकुले भोगफल, जस्स महो पूयमाहप्पं १। तथा तव नियमेण य मुक्खो, दाणेण य हुति उत्तमा भोगा। देवच्चणेण रज्जं, ऽणसण मरणेण इंदत्तं २। ततो भवांतरे च मृगद्विजादयो मुक्तिं प्रापुरिति। अतएव पूजातः प्राग् देवपूजासत्कस्वचंदनभाजनात् पात्रांतरे हस्ततलेवा गृहीतचंदनेन कृतभूषणः श्राद्धो देवानर्चयेत् तथा स्वगृहदीपोऽपि देवदर्शनार्थमेव देवाग्रे आनीतो देवसत्को न स्यात्, तथा देवाग्रे ढौकितं नैवेद्यपात्रादिकमपि देवसत्कं न स्यात् तथोचितनव्याम्रपकाम्रफलादेर्देवस्य पुरो ढौकनं साधोर्निमंत्रणं च विना स्वयमग्रहणमिति यावज्जीवनियमे सति तद-

करणे नियमभंगः नियमाभावे तु तदनिवेदने भक्तिभंगाशातना स्यात्। न तु देवदृष्टौ देवसत्कं तेन न देवद्रव्य-भक्षणदोषप्रसंग इत्यादि विधिनिषेधवादोऽपि घटते इति २.

टीकाभाषांतर—નિયમ બુદ્ધિથી એટલે ભક્તિઆદિ વિશિષ્ટ નિશ્ચયવાળી બુદ્ધિ વડે જે કાળે ધનધાન્યાદિક વસ્તુ દેવાદિકને અર્થે કલ્પેલી હોય એટલે "આ વસ્તુ યોગ્યપણે કરી અર્હંત વિગેરે કોઈ બીજાની સાક્ષીએ દેવાદિકને માટેજ વાપરવી, મારે માટે કે કોઈ બીજાને માટે નહીં" આ પ્રમાણે બુદ્ધિના ઉત્કૃષ્ટ વિષયમાં જે નિર્ણય પૂર્વક ધારેલી હોય, તે વસ્તુને પ્રાજ્ઞ પુરૂષોએ દેવદ્રવ્ય જાણી લેવું. આ ઉપરથી એમ સમજવું કે, જે વસ્તુ માત્ર સંકલ્પિત થઈ હોય અથવા માત્ર અર્હંત વિગેરેની દૃષ્ટિએ પડી હોય તેટલાથી તે દેવ દ્રવ્ય કહેવાય નહીં ઇતિતત્ત્વં. તેથીજ પરિવાર સહિત મૃગ નામના એક બ્રાહ્મણ શ્રાવકે નૈવેદ્યને માટે સંકલ્પિત કરેલુ પણ પોતાની નિશ્રાનું અશનાદિ સાધુઓને વિધિ પૂર્વક આપ્યું તેથી તેને મોટું ફળ પ્રાપ્ત થયું હતું. નહીં તો બંનેને પ્રગટ દોષ લાગત. તે વિષે वसुदेवहिंडिका ના બીજા ખંડમાં અને संघाचारवृत्ति માં કહ્યું છે—કોશલ દેશમાં સંગય નામના ગામને વિષે માત્ર ગ્રાસ આચ્છાદનનોજ ભુક્તા મૃગ નામે એક જિનભક્ત બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને તેવીજ (જિનભક્ત) મતિરતિ નામે સ્ત્રી હતી. અને વારૂણી નામે પુત્રી હતી. એકદા મૃગદ્વિજે પોતાની સ્ત્રીને આજ્ઞા કરી કે હે ભદ્રે ! આજે દેવ નિમિત્તે[1] ભોજન તૈયાર કરજે. કારણ કે શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારે પૂજા કહી છે. તે આ પ્રમાણે—તીર્થંકર અરિહંતની ભક્તિ કરવી, તે પૂજા અને વંદનાદિકવડે થાય છે. પૂજા પણ પુષ્પ, નૈવેદ્ય, સ્તુતિ અને પ્રતિપત્તિના ભેદથી ચાર પ્રકારે થાય છે. તેમાંથી યથાશક્તિ પૂજા કરવી આમાં યથા સંભવ અવિકલ એવા આપ્તના ઉપદેશની

---

૧ આમાં મુખ્યપણા ગૌણપણાનો ભેદ છે ગૌણપણે સ્વનિશ્રા પણ રહેલી છે. નહીતરતો દેવામા અને લેવામા બનેમા બનેને દોષની પ્રાપ્તિ થાત.

પરિપાલના તે પ્રતિપત્તિ રાગજવી. તેમાં પુષ્પ પૂજા કરતાં નૈવેદ્ય પૂજા શ્રેષ્ઠ રાગજવી. "આજ્ઞાને માન્ય કરનારી તે દ્વિજની સ્ત્રીએ દેવ નિમિત્તે ભોજન તૈયાર કર્યું. એવામાં સાધુ પધાર્યા તે જાણે પ્રત્યક્ષ મોક્ષ માર્ગજ હોય તેવા હતા. તેમને જોઈને ત્રણે જણાએ એકત્ર મળી આ મુનિને પડિલાભીએ એવા વૃદ્ધિમાન્ ભાવથી તે મુનિને પડિલાભ્યા. મુનિએ પણ તેમના શુભ ભાવની વૃદ્ધિને અર્થે કાંઈક ગ્રહણ કર્યું. આમાં વિશેષાર્થ બૃહત્ કલ્પભાષ્યથી જાણી લેવો. તે પૂજા અને દાનના ફળથી તે ત્રણે જણને રાજ કુળમાં ભોગ ફળની પ્રાપ્તિ થઈ. કારણ કે પૂજાનું માહાત્મ્ય બહુ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું છે. કહ્યું છે કે—"તપનિયમથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, દાન વડે ઉત્તમ ભોગ મળે છે, દેવાર્ચનથી રાજ્ય મળે છે અને અણુરાણ પૂર્વક મરણ પામવાથી ઇંદ્રપણું પ્રાપ્ત થાય છે."

પછી તે મૃગદ્વિજ વિગેરે ત્રણેજણાં ભવાંતરે મુક્તિ પામ્યાં હતાં. એથી પૂજા કર્યા પહેલાં દેવ પૂજાને માટે તૈયાર કરેલા ચંદનના પાત્રમાંથી બીજા પાત્રમાં કે હાથેળીમાં ચંદન લઈ તેના વડે તિલક ભૂષણ કરીને પછી શ્રાવકે દેવપૂજા કરવી એમાં દૂષણ નથી. તેમજ પોતાના ઘરનો દીવો દેવના દર્શનને માટે દેવની પાસે લાવવાથી તે કાંઇ દેવનો દીવો થઇ જતો નથી. દેવની પાસે ધરેલું નૈવેદ્યનું પાત્રાદિ પણ દેવ સંબંધી ગણાતું નથી. વળી યાવજ્જીવ એવો નિયમ હોય કે, યથોચિત નવું અન્ન, પકવાન્ન કે ફલાદિક દેવની પાસે ધર્યા વગર અને સાધુને નિમંત્રણ કરી વોરાવ્યા વગર પોતાના ભોગમાં લેવું નહીં, તો જો તેમ ન કરે તો નિયમનો ભંગ થાય, અને એવો નિયમ ન હોય તો નિવેદન કર્યા વગર વાપરવાથી દેવ ગુરૂની ભક્તિના ભંગ રૂપ આશાતના થાય. અહીં સાર એ છે કે જે દ્રવ્ય દેવની દૃષ્ટિએ પડે તે દેવદ્રવ્ય કહેવાતું નથી અને તેવા દ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી દેવ દ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાના દોષનો પ્રસંગ આવતો નથી એવી રીતે અહિં વિધિ નિષેધવાદ પણ ઘટે છે. ૨

હવે સાતદ્વારવડે દેવદ્રવ્યની પ્રરૂપણા કરે છે.

મૂલ—ભેયા वुड्ढी णासो, गुणा दोसा पायच्छित्त दिठंता।
एएहिं डुवारेहिं, एअस्स परूवणा णेया ॥ ३ ॥

ભાવાર્થઃ—ભેદ, વૃદ્ધિ, વિનાશ, ગુણ, દોષ, પ્રાયશ્ચિત્ત, અને દષ્ટાંત આ સાત દ્વાર વડે એ દેવાદિદ્રવ્યની પ્રરૂપણા જાણી લેવી. ૩

टीकामूल—अथ सप्तद्वारैर्देवादिद्रव्यप्ररूपणां दर्शयति । भेअत्ति । तत्र शैक्षाशिक्षाप्रयोजका द्रव्यप्रकारा भेदाः १ सम्यग् चिंतापूर्वो स्वधनादिप्रक्षेपाविधिना तदुपचितिर्वृद्धिः २ लोभाद्युदयोदीरितभक्षणोपेक्षणादिना तद्धानिर्विनाशः ३ तयोः करणं वारणादिना पुण्यानुबंधिपुण्यादेर्लाभो गुणः ४ तद्विनाशोद्वेलितपापानुभावो दोषः ५ तद्विशोधकोऽनुष्ठानविशेषः प्रायश्चित्तं ६ क्रमात् गुणदोषयोः प्रवृत्तिनिवृत्तिदार्ढ्यार्थं निरूपितमुदाहरणं दृष्टांतः ७ एतैर्बुद्धिस्थैर्द्वारैरेतस्य देवादिद्रव्यस्य प्ररूपणा ज्ञेया, सम्यग्ज्ञानविषयी कार्या ॥ यतः सम्यग्ज्ञानत एव सम्यक्प्ररूपणाप्रतिपत्तिश्च भवतीति भावः ॥ ३ ॥

ટીકાભાષાંતર—દેવાદિદ્રવ્યની પ્રરૂપણા કરવામાં સાતદ્વાર છે. તેમાં પેહેલું દ્વાર ભેદ એટલે શિષ્યને શિક્ષામાં યોજનારા દ્રવ્યના પ્રકાર. બીજું વૃદ્ધિ એટલે સારી રીતે તેની ચિંતા રાખવા પૂર્વક પોતાના ઘરનુ દ્રવ્યાદિ તેમાં ઉમેરી તેને વધારવું તે. ત્રીજું દ્વાર વિનાશ એટલે લોભાદિક દુર્ગુણોને લીધે ભક્ષણ અથવા ઉપેક્ષા કરવાથી થતી તે દ્રવ્યની હાનિ. ચોથું દ્વાર ગુણ એટલે તે દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાથી અને હા-

નિને અટકાવવાથી થતો પુણ્યાનુબંધી પુણ્યાદિકનો લાભ. પાંચમું દ્વાર દોષ એટલે તે દ્રવ્યના વિનાશથી ઉત્પન્ન થતો પાપનો અનુભાવ. છઠ્ઠું દ્વાર પ્રાયશ્ચિત્ત એટલે તે દોષને શોધવા (દૂર કરવા) માટે કાંઇ પણ અનુષ્ઠાન આચરવું તે, અને સાતમું દ્વાર દૃષ્ટાંત એટલે અનુક્રમે ગુણદોષની પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિની દૃઢતાને માટે ઉદાહરણ આપવું તે-આ પ્રમાણે બુદ્ધિમાં રહેલા સાત દ્વારથી દેવાદિ દ્રવ્યની પ્રરૂપણા જાણી લેવી. અર્થાત્ તેને બરાબર રીતે જ્ઞાન વિષયમાં દૃઢ કરવી કારણ કે સમ્યગ્ જ્ઞાનથીજ સમ્યગ્ પ્રરૂપણા થઇ શકે છે. ૩

હવે ઉપર કહેલા સાત દ્વારમાંથી અનુક્રમે આવેલું પ્રથમ ભેદદ્વાર મૂલોત્તર ભેદ સાથે કહી બતાવે છે.

मूल–तं णेयं पंचविहं, चेइयदव्वं च गुरुअदव्वं च ।
नाणं साधारणगं, धम्मं पत्तेय तं तिविहं ॥ ४ ॥

भावार्थः—તે દેવાદિ દ્રવ્ય આ રીતે પાંચ પ્રકારનું જાણવું–૧ ચૈત્ય દ્રવ્ય, ૨ ગુરૂ દ્રવ્ય, ૩ જ્ઞાન દ્રવ્ય, ૪ સાધારણ દ્રવ્ય અને ૫ ધર્મ દ્રવ્ય. તે પ્રત્યેક દ્રવ્ય ત્રણ ત્રણ પ્રકારનું છે ૪

टीकामूल—अथोद्देशानुक्रमेणादिशब्दनियामितं मूलोत्तरान्वितं भेदद्वार माह–तेणेयमिति । तद् देवादिद्रव्यं ज्ञेयं पंचविधं निश्राविषयभेदात् पचप्रकारं तद्यथा। चैत्यद्रव्यं १ गुरुद्रव्यं २ ज्ञानद्रव्य ३ साधारणद्रव्य ४ धर्मद्रव्यं ५ च । तथा तत् मूलभेदभिन्न देवादिद्रव्य च प्रत्येक त्रिविधं जघन्यादिभेदेन त्रिप्रकारं भवति । अय

भावः। चैत्यस्यार्हद्बिंबस्य निश्रितं द्रव्यं देवद्रव्यमित्यर्थः। अत्र "चैत्यं जिनोकस्तद्बिंबे चैत्यो जिन सभातरुरिति" हैमवचनात्। सपरिकरप्रसादो वास्तुरूपत्वेन देवद्रव्यांतर्भूतत्वात् पृथक् नोक्त इति। तच्च यथार्हंमूल्याद्यपेक्षया त्रिधा। जघन्यं १ मध्यमं २ उत्कृष्टं च ३। तत्र नैवेद्य मृतवंशोपकरणादि जघन्यं द्रव्यं १ वस्त्रधातुकाष्टभाजनोपकरणचतुःपदादि मध्यं द्रव्यं २ कनकरूप्यमौक्तिकवास्तुक्षेत्रादि उत्कृष्टं द्रव्यं ३।१ एवं यथासंभवं गुरुद्रव्यं भाव्यं २ भीमेतिभीमसेनन्यायात्। ज्ञानं ज्ञानद्रव्यं पुस्तकद्रव्यमित्यर्थः ३ तथा साधारणद्रव्यं चैत्यपुस्तकापद्गतश्राद्धादिसमुद्धरणयोग्यं ऋद्धिमच्छ्रावकमीलितं भांडागाररूपं क्षेत्रद्रव्यमित्यर्थः। तदपि पूर्ववत्त्रिधाभाव्यं ४ धर्मद्रव्यं प्रायः साधारणधिया चैत्यादि १२ धर्मस्थाने यथाशक्तिव्ययनिमित्तं परिज्ञातं द्रव्यं। तदपि त्रिधा एवं पंचदशभेदाः स्युरित्यर्थः। अत्रैकत्वे सति अनेकसंबंधित्वं साधारणत्वं तच्च नियतकर्तृविषयापेक्षया उत्तरं त्वनियतोभयापेक्षया च भेद्यं। अथवा निश्राकाले कार्यकाले वा प्रवर्त्तकधीभेदात् विषयभेदाद्वा सर्वत्रापि भेदः स्वधिया स्फुटं बोध्यः। तथात्र जघन्यादिद्रव्यविस्तारो वृद्धिनाशप्रायश्चित्तविवरणावसरे वक्ष्यते ॥ ४ ॥

॥ इति समाप्तं प्रथमं भेदद्वारं ॥

टीकाभाषांतर—તે દેવાદિ દ્રવ્ય નિશ્રાના વિષયના ભેદથી પાંચ પ્રકારનું છે. ૧ ચૈત્ય દ્રવ્ય, ૨ ગુરૂ દ્રવ્ય, ૩ જ્ઞાન દ્રવ્ય, ૪ સાધારણ દ્રવ્ય, અને ૫ ધર્મ દ્રવ્ય. આ મૂલ ભેદથી ભિન્ન દેવાદિ દ્રવ્ય પ્રત્યેક જઘન્ય વિગેરે ભેદથી ત્રણ પ્રકારનું થાય છે. તે આ પ્રમાણે પેહેલું ચૈત્ય દ્રવ્ય એટલે ચૈત્ય જે અર્હદ્બિંબ તેની નિશ્રાનું દ્રવ્ય તે દેવ દ્રવ્ય. चैत्य શબ્દ સંબધે हैमकोश માં લખે છે કે, चैत्य શબ્દના અર્થ જિનમંદિર, જિનબિંબ અને જિન સભાનું વૃક્ષ એ ત્રણ થાય છે. બધી સામગ્રી સહિત જે જિન પ્રાસાદ તે પણ વાસ્તુરૂપે હોવાથી દેવ દ્રવ્યની અંદર આવી જાય છે તેથી તેને જુદો ગણ્યો નથી. તે દ્રવ્ય યથાયોગ્ય મૂલ્યાદિકની અપેક્ષાએ ત્રણ પ્રકારનું છે १ जघन्य २ मध्यम અને ३ उत्कृष्ट. તેમાં નૈવેદ્ય અને માટી તથા વં-

શાદિકના ઉપકરણાદિક તે જઘન્યદ્રવ્ય. વસ્ત્ર અને ધાતુ તથા કાષ્ઠના પાત્રો ને ઉપકરણો તેમજ ચોગાનમાં આણી તે મધ્યમદ્રવ્ય, અને કનક, રૂપું, વાસ્તુ,[1] ક્ષેત્ર વિગેરે ઉત્કૃષ્ટદ્રવ્ય. ૧ એવી રીતે યથાયોગ્ય સંભવથી ભીમેતી ભીમસેન ન્યાય[2] પ્રમાણે ગુરૂ દ્રવ્યના ભેદ જાણી લેવા ૨. જ્ઞાનદ્રવ્ય એટલે પુસ્તક વિગેરે ૩ સાધારણદ્રવ્ય એટલે ચૈત્ય, પુસ્તક અને આપત્તિમાં આવી પડેલા શ્રાવક વિગેરેનો ઉદ્ધાર કરવાને યોગ્ય સમૃદ્ધિમાન શ્રાવક પાસેથી મળેલું જે ભંડારરૂપ ક્ષેત્ર દ્રવ્ય. તે પણ પૂર્વની જેમ જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટપણાથી ત્રણ પ્રકારનું જાણી લેવું.૪ ધર્મદ્રવ્ય એટલે પ્રાયઃ સાધારણ બુદ્ધિવડે ચૈત્યાદિ બાર [3]ધર્મ સ્થાનમાં યથાશક્તિ વ્યય કરવા માટે એકઠું રાખેલું દ્રવ્ય. તેના પણ ઉપર પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર થાય છે. એવી રીતે બધા મળીને પંદર ભેદ થયા. અહિં સાધારણ દ્રવ્યમાં એકઠાપણું છતાં અનેક કાર્ય સાથે સબંધ ધરાવવો તે સાધારણપણું કહેવાય છે. તેમાં કર્ત્તાના કરેલા-ધારેલા નિયમ વિષયની અપેક્ષાએ જુદા જુદા ભેદ થઇ શકે છે અને ધારેલા નિયમ વગરની અપેક્ષાએ પણ ભેદો થઈ શકે છે. અથવા જુદા જુદા વિષયકાળે કે કાર્યકાળે પ્રવૃત્તિ કરનારની બુદ્ધિના કે વિષયના ભેદથી પણ સર્વ ઠેકાણે ભેદ પડે છે તે સુજ્ઞ પુરૂષોએ પોતાની બુદ્ધિથી જાણી લેવા. અહીં જઘન્ય વિગેરે દ્રવ્યના જે પ્રકાર છે, તે વૃદ્ધિ; નાશ અને પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારના વિવેચન વખતે વિસ્તારથી કહેવામાં આવશે. ૪

॥ इति प्रथम भेदद्वार समाप्त ॥

---

૧ ઘર મકાનાદિ. ૨ ભીમ શબ્દવડે જેમ ભીમસેનને ઓળખીએ તેમ ૩ મુખ્ય તો સાત ક્ષેત્ર કહેવાય છે તે પ્રસિદ્ધ છે. તેમાં નિશ્રાકાળે તથા કાર્ય કાળે પ્રયોજકની અવસ્થા બુદ્ધિ રૂપ બે ભેદ મેળવતાં ભક્ત પરિજ્ઞાને અનુસારે નવ ક્ષેત્ર (સ્થાન) થાય અને રાજ પ્રશ્નીય તથા યોગશાસ્ત્રને અનુસારે અનુકંપા સ્થાન મેળવતાં દશ સ્થાન થાય અને પંચાશકને અનુસારે પોસહશાળા અને આગમ પળાવવા રૂપ બે સ્થાન મેળવતાં બાર સ્થાન થાય.

टीकामूल अथैषां वृद्धौ नवगमाणं सम्यक्स्वरूपं विनीति वृद्धिद्वारमिति व्याख्यायां तत्कारणाधिकारिणो लक्षणेन पंचाशकगाथाभ्यामादौ सामान्यतस्तदधिकारिणं निरूपयति.

હવે 'જો દેવાદિ દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાથી આગળ કહેવાશે તેવું મોટું ફળ થાય છે' તે કહેવાને 'વૃદ્ધિદ્વાર' નિરૂપણ કરવાના પ્રસંગે ચૈત્ય કાર્યના અધિકારી પુરૂષના ગુણ જણાવવાને પંચાશક માંહેની બે ગાથા વડે પ્રથમ સામાન્યપણે તેના અધિકારી નિરૂપણ કરે છે.

अहिगारी य गिहत्थो, सुहसयणो वित्तसं जुओ कुलजो ।
अक्खुद्दो धिइबलिओ, मइमं तह धम्मरागी य ॥ ५ ॥
गुरुपूजाकरणरई, सुस्सूसाइ गुणसंगओ चेव ।
णायाहिगयविहा, णस्स धणियमाणापहाणो य ॥ ६ ॥

भावार्थः--અનુકૂલ કુટુંબવાળો, મનવાન્, સત્કાર કરવા યોગ્ય, કુલવાન્, દાની, ધૈર્યના બલવાળો, બુદ્ધિમાન્, ધર્મનો રાગી, ગુરૂ પૂજામાં તત્પર, સુશ્રુષાદિ બુદ્ધિના આઠ ગુણવાળો, ચૈત્ય દ્રવ્ય વિગેરેની વૃદ્ધિના ઉપાયનો જાણનાર અને શાસ્ત્રની આજ્ઞાને આધીન રહેનાર—એટલા ગુણવાળો ગૃહસ્થ ચૈત્ય કાર્યનો અધિકારી છે. ૫—૬

अहिगारीत्ति । गुरुपूजत्ति । अत्रोत्तरार्गत ईदृग्गुणो गृहस्थः प्रायोऽधिकारी देवादिद्रव्यवृद्धिकर्त्ता जिनैरुक्तः ।

तद्यथा। कीदृग् गृहस्थः। सुखस्वजनः अनुकूलकुटुंबादिवर्गसहितः १ वित्तवान् न्यायार्जितऋद्धिमान् २ युक्तः राजसत्कारादियोग्यः प्रत्यनीकादिनाऽपरिभूत इति यावत् ३ कुलजः सद्वंश्यः कृतप्रतिज्ञानिर्वाहकः ४ अक्षुद्रो दानशौंडः ५ धृतिबलिकः चित्तसमाधानलक्षणसामर्थ्ययुक् ६ तथा ज्ञाता विद्वान् प्रस्तुतविधानस्य चैत्यद्रव्यादि-वृद्धिविधेरित्यर्थः ७ आज्ञाप्रधानः आगमपरतंत्रः ८ धर्मासक्तः ९ गुरुभक्तिरतः पूजनीयसेवापरायण इत्यर्थः १० शुश्रूषादिगुणैः संगतः निवेकीत्यर्थः ११ मतिमान् स्वतः प्रशस्तधीमान् १२ [1]अयं भावः ईदृशः श्रद्धावतः सानुबंधसत्फलाः चैत्यद्रव्यादिवृद्धिव्यवहाराः सुसाध्याः स्युः तत्प्रतिकूलाभक्षणादिदोषा अपि निवार्याः स्युः। विसदृशस्तु ते दुःसाध्या एव ततो यस्य यथासामर्थ्यं स तत्र तथा प्रवर्त्तते इति ५॥ ६॥

टीकाभाषांतर--અહીં ઉત્સર્ગથી આવા ગુણવાળો ગૃહસ્થ પ્રાયે ચૈત્ય કાર્યનો અધિકારી-દેવાદિ દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનાર કહ્યો છે. તે કહે છે-કેવો ગૃહસ્થ અધિકારી છે? ૧ અનુકૂલ કુટુંબાદિ વર્ગવાળો, ૨ ધન-વાન્ એટલે ન્યાયોપાર્જિત ધનવાળો, ૩ યોગ્ય એટલે રાજાના સત્કારને યોગ્ય જેથી શત્રુ વિગેરેથી પરાભવ નહીં પામનાર, ૪ કુલવાન્ એટલે સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો, જેથી લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરનાર, ૫ અક્ષુદ્ર એટલે દાન આપવામાં તત્પર, ૬ ધૈર્ય બલવાલો એટલે પોતાના ચિત્તનુ સમાધાન કરવામાં સમર્થ, ૭ બુદ્ધિમાન્ એટલે પોતાની મેળેજ પ્રશસ્ત બુદ્ધિવાળો, ૮ ધર્મમાં આસક્ત, ૯ ગુરૂ ભક્તિમાં તત્પર એટલે પૂજ્ય જનોની સેવામાં પરાયણ, ૧૦ શુશ્રૂષા (સાંભળવાની ઇચ્છા) વિગેરે બુદ્ધિના આઠ ગુણ યુક્ત અર્થાત્ વિવેકી, ૧૧ ચૈત્ય દ્રવ્યાદિકની વૃદ્ધિના વિધિનો જાણ વિદ્વાન અને ૧૨ શાસ્ત્રની આજ્ઞાને આધીન રહેનાર આગમપરતંત્ર. આનો ભાવાર્થ એવો છે કે, આવા ગુણવાળા શ્રદ્ધાલુ ગૃહસ્થથીજ ચૈત્ય દ્રવ્ય વિગેરેનો વૃદ્ધિ સંબંધી વ્યવહાર પુણ્યાનુબંધી શુભ ફલ આપનાર હોઇને સાધ્ય થાય છે. અને તેનાથીજ તે ગુણને પ્રતિકૂલ ચૈત્ય દ્રવ્યાદિ ભક્ષણ વિગેરે દોષો નિવારી શકાય છે અને જો તેવો અધિકારી ન હોય તો તે-

---

૧ કાર્ય કારણનો સંબંધ દર્શાવવાને માટે આમાં પશ્ચાનુપુર્વીએ કેટલાક ગુણો ટીકાકારે દર્શાવ્યા છે.

॥ अथात्रैव विशेषतस्तदधिकारिणो निरूपयति ॥

અહિં વિશેષપણે તેના અધિકારીઓ જણાવેછે.

मग्गाणुसारिपायं, सम्मद्दिठ्ठीतहेव अणुविरई ।
एए हिगारिणो इह, विसेसउ धम्मसत्थंमि ॥ ७ ॥

ભાવાર્થઃ—માર્ગાનુસારી, અવિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ અને દેશવિરતિ એ ધર્મશાસ્ત્રને અનુસારે પ્રાયઃ દેવાદિ દ્રવ્યની વૃદ્ધિના વિશિષ્ટ અધિકારી જાણવા. ૭

टीकामूल—मग्गाणुत्ति । भवाभिनंदिदोषरहितो मित्रादिदृष्टिसहितः शमसंवेगाद्युपलक्षितः तथाविधमंदमिथ्यात्वकषायोदयभाग् भजनया च जैनक्रियावान् तथाभव्यो मार्गानुसारी स्यात् । यदुक्तं धर्मपरीक्षादौ । " मग्गाणुसारिभावो, आणाए लक्खणं मुणेयव्वं । किरिया तस्स न णियया, पडिपंधे वाविउवयारे १ तत् तत् तत्त्वानुकूलप्रवृत्तिहेतुपरिणामो मार्गानुसारिभावः । सैव द्रव्याज्ञाप्युच्यते । तत्र माषतुषतामलत्यादिवत् अन्वयव्यति-

रेकाभ्यां दर्शनक्रिया न नियता। एतेन मार्गानुसारिणां द्रव्यतो जैनक्रियानियमो निरस्त इति १ एषा मार्गानुसा-
रिता नोत्कर्षतः चरमावर्त्तेऽपि प्रवर्त्तते। यदुक्तं तत्रैव “मग्गाणुसारिभावो पुग्गलपरिअट्टए मुणेयव्वो। गुणदु-
ट्ठीपाणिगमे भवाभिनंदीण दोसाणं” १ अत्र चरमपुद्गलावर्त्त प्राक्कालवर्त्तिनोऽनंतानुबंधिकषायादिविपाकरूपाः
क्षुद्रत्वादयो दोषा भवाभिनंदिन उच्यंते इति १ तथा मिथ्यात्वोदयरहितत्वे सति फलनिःशंकितादिगुणसहितो
भव्योऽविरतसम्यग्दृष्टिः २ भवोद्वेगादिगुणवत्त्वे सति अप्रत्याख्यानावरणक्षयोपशमजन्यविरतिर्भव्यो देशविरतिः
३ एते इह तद्धृत्यधिकारे विशिष्टाधिकारिणो धर्मशास्त्रेण पंचाशकाद्यनुसारेण प्रायो ज्ञेया इति शेषः। पुष्टा-
लंबने तु साधवोप्यत्राधिकारिणोऽग्रे वक्ष्यंते ॥ ७ ॥

ટીકાભાષાંતર—જેનામાં ભવાભિનંદી દોષ ન હોય, જે મિત્રાદિક દૃષ્ટિએ સહિત હોય, જે શમસંવેગાદિ યુક્ત હોય, જેને તથાવિધ મિથ્યાત્વ અને કષાયનો ઉદય મંદ હોય અને જેનામાં જૈન ક્રિયાની ભજના[1] હોય—આવા ગુણવાલો ભવ્ય જીવ માર્ગાનુસારી કહેવાય છે. તે વિષે ધર્મપરીક્ષા ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે, માર્ગાનુસારી ભાવનું આજ્ઞાને વિષે લક્ષણ જાણવું. ક્રિયાનું ત્યાં નિયતપણું નથી, ઉપચારે કરીને સમ્યકત્વનો પ્રતિબંધ સમજવો.

અર્થાત્ જેમાં તે તે તત્ત્વને અનુકૂલ પ્રવૃત્તિ કરવાના હેતુ પરિણામ હોય તે માર્ગાનુસારીપણું કહેવાય છે. તેનેજ દ્રવ્યાજ્ઞા પણ કહે છે. તેમાં માષતુષ અને તામલી તાપસ વિગેરેની જેમ અન્વય (સંબંધ) અને વ્યતિરેક (જુદાપણા)થી દર્શન ક્રિયા કરવાનો નિયમ નથી–એથી જે માર્ગાનુસારી હોય તેને જૈન ક્રિયાનો નિયમ હોય એમ કહેવાનો નિરાસ થાય છે. આવું માર્ગાનુસારીપણું ઉત્કર્ષથી ચરમાવર્ત્તમાં પ્રવર્ત્તે છે, તે વિષે તેજ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે, એક પુદ્ગળપરાવર્ત્ત સંસાર રહે ત્યારે અર્થાત્ છેલા પુદ્ગળ પરા-

૧ ભજના=કરતો હોય કે ન પણ કરતો હોય.

વર્ત્તનમાં ગુણની વૃદ્ધિ થવાથી અને ભવાભિનંદીપણાનો દોષ દૂર થવાથી માર્ગાનુસારી ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે.

ચરમ પુદ્ગલ પરાવર્ત્તથી પ્રથમના કાળના જીવો અનંતાનુબંધી કષાયાદિકના વિપાકરૂપ, ઉપદેશાદિકથી અસાધ્ય ક્ષુદ્રત્વ વિગેરે દોષોવાળા હોય છે તેથી તે ભવાભિનંદી કહેવાય છે. અને મિથ્યાત્વના ઉદયવડે રહિત હોવાથી કેવલ નિ:શંકાદિ ગુણોએ યુક્ત એવો જે ભવ્યપ્રાણી તે અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ કહેવાય છે. અને સંસાર તરફ ઉદ્વેગ-(ભવોદ્વેગ) ઇત્યાદિ ગુણોવાળો, અપ્રત્યાખ્યાન આવરણ કષાયના ક્ષયોપશમથી જેને વિરતિ પ્રાપ્ત થઇ હોય તેવો ભવ્યપ્રાણી દેશવિરતિ કહેવાય છે. ઉપર પ્રમાણે જે માર્ગાનુસારી, અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને દેશવિરતિ છે તેઓ દેવાદિ દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાના અધિકારમાં વિશેષ અધિકારી છે, એમ પ્રાય: ધર્મશાસ્ત્ર પંચાશકાદિને અનુસારે જાણી લેવું. પુષ્ટ આલંબન તરીકે તો સાધુઓને પણ અધિકારી કહ્યા છે. તે વિષે આગળ કહેવામાં આવશે. ૭

હવે અનુક્રમે તેના પ્રતિપક્ષ વિધિની અપેક્ષા કરનાર કર્ત્તાદ્વારા ફલથી ઢંકાએલા વૃદ્ધિદ્વારને બતાવી તે પ્રસંગે વિનાશદ્વાર પણ બતાવે છે.

मूल–जिणवरआणारहियं, वद्धारंतावि केवि जिणदव्वम् ॥
बुड्डंति भवसमुद्दे, मूढा मोहेण अन्नाणी ॥ ८ ॥

આ ગાથાનો અર્થ બે પ્રકારે કરવો. તેમાં વિધિપક્ષે સર્વત્ર ' અ ' વધારીને અર્થ કરવો.

ભાવાર્થઃ—શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાથી ' અ ' રહિત (સહિત) પણે દેવાદિ દ્રવ્યને વધારતા એવા કોઈ ' અ ' મૂઢ (વિવેકી) પુરૂષો અમોહપણે (ભેદજ્ઞાનવડે) શ્રી અર્હંતની આજ્ઞાનું આરાધન કરતા સતા ભવ સમુદ્રને તરી જાય છે.

દ્વિતીય ભાવાર્થઃ—શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા રહિત દેવાદિ દ્રવ્યને વધારતા એવા કોઈ મૂઢ પુરૂષો મોહ–અજ્ઞાનવડે શ્રી અર્હંતની આજ્ઞાને નહિં માનતા સતા ભવસમુદ્રમાં ડુબી જાય છે. ૮

टीकामूल—अथ क्रमात्सप्रतिपक्षविध्यपेक्षकवर्धूद्वारेण फलोपहितां वृद्धिं दर्शयन् प्रसंगतो विनाशमपि दर्शयति। जिणेत्ति। अत्र तंत्र न्यायेन व्याख्यानं द्विधा कार्यं। तत्र विधिपक्षे सर्वत्र प्रायोऽकारविश्लेषात् जिनाज्ञयाऽरहितं सहितं देवादिद्रव्यं वर्द्धयंतः केचिदनिर्वचनीयगुणाः अमूढाः विवेकिनः अमोहेन भेदज्ञानेन आज्ञान्यः अर्हदाद्याज्ञामात्मनि नयंतीति अर्हदाज्ञाराधकाः भवसमुद्रे अ न निमज्जंति तरंतीत्यर्थः। विधिपक्षेतु यथाश्रुतं व्याख्येयं। अत्रेदं हार्दं श्रीआप्ताज्ञानुसारिण्युचितार्थक्रियाविधिः स्वच्छंदानुसारिणि चाविधिरतः कर्मादानादिकुव्यापारवर्जसद्व्यवहारादिविधिनैव तद्वृद्धिः कार्या १। केचित्तु श्राद्धव्यतिरिक्तेभ्यः समधिकग्रहणकं गृहीत्वा कलांतरेणापि तद्वृद्धिरुचितेत्याहुरिति। सम्यक्त्ववृत्त्यादौ संकाशकथायां तथोक्तेः। एवं सति परः प्राह। ननुदेवद्रव्याधिकारे कथं श्राद्धेन देवद्रव्यवृद्धिं कर्तुं शक्यते। यतो "भक्खंतो जिणदव्वं, अनंतसंसारिओ भणिओ" इति जानन्नपि आत्मव्यतिरिक्तानां यच्छन्नुभयेषां संसारवृद्धिं प्रतिकारणता भवति। न हि विषं कस्यापि विकारकृन्न स्यादिति वाच्यं। प्रायः सर्वेषामपायकृदेव स्यात् ग्रंथांतरे आलोचनाधिकारे मूषकादीनामपि दोषोत्पत्तिरुक्तास्ति।

तदत्र वृद्धिं प्रति का रीतिरत्रोच्यते। मुख्यवृत्त्या श्राद्धानां देवद्रव्यविनाशनमेव दोषः। कालोचितव्याजादिदानपूर्वकग्रहणे तु न भूयान् दोषः। समाधिकव्याजादिदाने पुनर्दोषाभावोऽवसीयते। तद्विनाशे तु दुर्लभबोधिता। तद्रक्षादिदेशनादानोपेक्षणादौ साधोरपि भवदुःखं च शास्त्रदर्शितमस्ति। तेन तदभिज्ञानां श्राद्धानां प्रायस्तस्या व्यापारणमेव श्रेयः। मा कदाचित् प्रमादेन स्वल्पोऽप्युपभोगो भवतु इति सुस्थानस्थापनया प्रत्यहं सारादिकरणपुरस्सरं महानिधानवत् तत्परिपालने च तेषां न कोपि दोषः किंतु तीर्थकृन्नामकर्मनिबंधनादिविशिष्ट लाभ एव ६। एवं सति तेषां यत्तद्वर्जनं तन्निःशूकतादिदोषसंभवपरिहारार्थं ज्ञेयं तेनेतरस्य तद्भोगाविपाकानभिज्ञस्य निःशूकताद्यसभवात् वृद्ध्यर्थं समधिकग्रहणकग्रहणपूर्वकसमर्पणे न दोषः । आगामिनिर्धनत्वापदादिसंभवेऽपि मूलधनस्य विनाशाभावात् । सशूकादौ तु वृद्ध्याद्यर्थं समर्पणव्ययहाराभावात् । तेषां तद्भक्षणे दोष एवेति ४। तथा कदाचित् उक्तप्रकारेण यदा सुश्राद्धा अपि स्वयं तद्वर्द्धयितुं न शक्नुवंति तदाक्षतपुगीफलनैवेद्यादि देवद्रव्यविक्रयोत्थद्रव्यवत् तद्धनेनैवोचितपृथग्व्यापारकरणेन लब्धं धनं साधर्मिकाणामुक्त्वा देवद्रव्यादौ प्रक्षेप्यं नतु स्वधनादौ । तद्धानिरपि तेषामग्रे वाच्या तत्प्रतीकारार्थमिति २ । तथा यदोक्तप्रकारेणेतरगृहेऽपि ग्रहणकग्रहणपूर्वक तद्वृद्धिसंभवो न स्यात् तदौचितव्याजादानपूर्वकमेव तद्गृहे तद्धनं यथाकालावधि संभूय सुश्रावकैर्मोच्यं। ततो अप्रमत्तास्ते तद्धनं तथा प्रकारेण गृहांतरं परावर्त्तयंतः सारादिकं कुर्वंतः प्रवर्त्तयेयुः ५। अत्रोत्सर्गापवादेन भावना कार्या। एवमादिवृद्धि प्रकाराभावात् सर्वथा विनाशसंभवेतु महानिधानवत् रक्षणीयमेव। नतु वृद्ध्यर्थं क्वचिदपि मोच्यमिति। श्राद्धविधि सम्यक्त्ववृत्ति प्रश्नोत्तरसंग्रह वृद्धवादानुसारेण विधिपूर्वकैव वृद्धिस्तथा भव्यानां संपूर्णफला यशस्करी भवति। अविधिना च विहिता कालांतरे समूलं चैत्यादिद्रव्यं विनाशयति। यतः "अन्यायोपार्जितं द्रव्यं, दश वर्षाणि तिष्ठति। प्राप्ते च षोडशे वर्षे, समूलं च विनश्यति।" यतो लोकेऽपि कृषिवाणिज्यसेवाभोजनशयनासनविद्यासाधनगमनं वंदनादिकं च द्रव्यक्षेत्रकालादिविधिना विहितं पूर्णफलवन्नान्यथा। सामग्रीवैकल्यात्। यदुक्तमुपदेशपदादौ "आसन्नसिद्धिआणं, विहिपरिणामो उ होइ सयकालं। विहिचाओ

अविहिभत्ती अभव्वजियदूरभव्वाणं १। धन्नाणं विहिजोगो, विहिपक्खाराहगा सया धन्ना॥विहिबहुमाणी धन्ना, विहिपक्खअदूसगा धन्ना ।२। विहिसारं चिअ सेवइ सद्धालूसत्तिमं अणुट्ठाणं। दव्वाइदोसनिहओवि, पक्खवायं वहइ तंमि ३।" लोकेऽपि श्रूयते "विधिपूर्वं कृतं कार्यं, संपूर्णफलसिद्धये। विपरीतं च तुच्छं स्यात्, श्रेष्ठिनंदनयोरिव ।४।" तद्यथा। कांचनपुरे द्वौ श्रेष्ठिसुतौ द्रव्यार्थिनौ एकं सिद्धपुरुषं भक्त्या भजतः स्म। एकदा तुष्टेन तेन सम्यग्विधिसहितानि तुंबीफलानि सप्रभावाण्यर्पितानि। तथाहि शतवारकृष्टे क्षेत्रे निरातपस्थले उक्तनक्षत्रवारयोगे वाप्यानि। वल्लीनिष्पत्तौ च कियति बीजानि संगृह्य सपन्नपुष्पवल्ली क्षेत्रस्थैव दह्यते। तद्भस्म एकगद्याणकप्रमितं चतुःषष्टि गद्याणकताम्रमध्ये क्षिप्यते जात्यं हेम स्यादिति। सिद्धेन शिक्षितौ तौ गृहमाययतुः। ततस्तयोर्मध्ये एकेन यथोक्तविधौ कृते जात्यं हेम जज्ञे। अन्येन विधिरीषन्न्यूनीचक्रे तस्यरूप्यमेवातः सर्वत्र सम्यग्विधिरेवोषितः। अविधिस्तु निःशूकतया विहितोऽनर्थायैव। यतः "जह भोयणमविहिकयं, विणासए विहिकयं जियावेइ। तह अविहिकओ धम्मो, देइ भवं विहिकओ मुक्ख १। हरिऊणय परदव्वं पूयं जोकुणइ जिणवरिंदाणं। दहिऊण चंदनतरुं कुणइ इंगालवाणिज्जं २।" न चैवं संप्रति धर्मो नैवकर्त्तव्यतयापन्न इति वाच्यं अपरिहार्याविधेः सुप्रतिकार्यत्वात्। यतः "अविहिकयावरमकय, उस्सूअवयणं भणंति सव्वण्णू॥ पायछित्तं जम्हा, अकए गुरुअं कए लहुअ १।" अतएव सकलपुण्यक्रियाप्रांते अविध्याशातनानिमित्तं मिथ्यादुःकृतं दातव्यमेवेति। किंच सातिचारादप्यनुष्ठानादभ्यासतः कालेन निरतिचारमनुष्ठानं भवतीति सूरयः यदाह। अभ्यासो हि प्रायः, प्रभूतजन्मानुगो भवति। शुद्ध इति संस्कारद्वारेत्यर्थः। बाह्योपि अभ्यासो हि कर्मणां कौशलमावहति नहि सकृन्निपातमात्रेणोदबिंदुरपि ग्रावणि निम्नतामादधातीति तत्त्वं ॥ ८ ॥

टीका भाषांतरः—આ ગાથાનો અર્થ तंत्रन्यायवडे બે પ્રકારે થાયછે. विधि पक्षे અને अविधिपक्षे. જ્યારે વિધિપક્ષે અર્થ કરવો હોય ત્યારે તેમાં प्रायः અકારનો વિશ્લેષ કરવો. જેમકે જિનાજ્ઞાથી अरहित એટલે સહિત એવા દેવાદિદ્રવ્યને વધારતા કોઇ એટલે જેમના ગુણ અનિર્વચનીય છે એવા અમૂઢ એટલે

વિવેકિ પુરૂષો અમોહેન એટલે ભેદજ્ઞાનવડે અર્હંતની આજ્ઞાને આરાધન કરનારા થઈ આ ભવ સમુદ્રમાં બુડતા નથી અર્થાત્ તેને તરી જાય છે. આ પ્રમાણે વિધિપક્ષે તેની વ્યાખ્યા થાય છે. આ સર્વનો હાર્દ એવો છે કે, આપ્ત પુરૂષની આજ્ઞાને અનુસરનારી જે યોગ્ય અર્થની ક્રિયા તે વિધિ કહેવાય અને સ્વચ્છંદ અનુસારી જે અર્થક્રિયા તે અવિધિ કહેવાય. આથી એ સિદ્ધ થયું કે, કર્માદાન વિગેરે કુવ્યાપારથી વર્જિત એવા સદ્વ્યવહારના વિધિથીજ તે દેવાદિદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવી. અહિં કેટલાએક એમ કહે છે કે, શ્રાવક શિવાય બીજાને દેવાદિ દ્રવ્ય-તેનાથી અધિક કિંમતવાળુ ઘરેણું ગીરો લઇ-આપીને વ્યાજવડે તેની વૃદ્ધિ કરવી યોગ્ય છે. તે વિષે સમ્યક્ત્વવૃત્તિ વિગેરે ગ્રંથોમાં સંકાશની કથામાં કહેલું છે. વળી બીજો અહિં એવી શંકા કરે છે કે, દેવદ્રવ્યના અધિકારમાં રહેલા શ્રાવકથી દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ શી રીતે કરી શકાય? કારણ કે, "भक्खंतो जिणदव्वं अनंत संसारिओ भणिओ" (જે જિનદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે તે અનંત સંસારી થાય છે.) આ પ્રમાણે જાણતાં છતાં તે જો પોતાનાથી બીજાને દેવાદિદ્રવ્ય આપે તો તે બંનેને સંસાર વૃદ્ધિનું કારણ થાય છે. 'કોઇને ઝેર વિકારકારક ન થાય' એમ કહી શકાય નહીં. કારણ કે ઝેર તો સર્વનો નાશ કરનારૂંજ છે. બીજા ગ્રંથમાં આલોચનાના અધિકારમાં દેવાદિદ્રવ્યને બગાડનારા ઉંદર વિગેરેને પણ દોષોત્પત્તિ કહી છે, તો હવે દેવાદિદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાની કઇ રીતિ? તે કહો. ઉપરની શંકાના સમાધાનમાં કહે છે કે, મુખ્ય-પણે શ્રાવકોને દેવદ્રવ્યનો વિનાશ કરવો તે દોષ છે પણ યોગ્ય કાળે વ્યાજ વિગેરે આપીને લેવું તેમાં કાંઈ વિશેષ દોષ નથી. અને વિશેષ વ્યાજ વિગેરે ઉગેરીને આપવામાં દોષનો અભાવ થાય છે. વળી તે દ્રવ્યનો નાશ કરવામાં આવે તો બોધિપણું દુર્લભ થાય તેમ જ તે દ્રવ્યની રક્ષા થાય તેવી દેશના આપવામાં જો સાધુઓ ઉપેક્ષા કરે તો તેમને પણ ભવદુ:ખ થાય. એમ શાસ્ત્રમાં દર્શાવ્યું છે, તેથી મુખ્યત્વે કરી સુજ્ઞ શ્રાવકોએ પોતે તો તેના વિષે કાંઇપણ વ્યાપાર કરવો નહીં તે સારૂં છે. અને 'કોઇકાળે પણ એ દ્રવ્યનો અલ્પ ઉપભોગ પણ ન થાય' એવું વિચારી તેને સારે સ્થાને સ્થાપી પ્રતિદિન તેની સારસંભાળ કરી મોટા નિધાન (ભંડાર)ની જેમ તેનું પરિપાલન કરવામાં તેઓને કાંઇપણ દોષ લાગતો નથી, પણ

તીર્થંકરનામકર્મ બાંધવા વિગેરેનો મોટો લાભ થાય છે. આવું છતા પણ તેઓને જે વર્જીત કહેલું છે તે નિ:શૂકપણા વિગેરે દોષના સંભવનો પરિહાર કરવાને માટેજ જાણી લેવું. 'દેવાદિદ્રવ્યના ઉપભોગથી કેવું પરિણામ આવે' એવું જે જાણતો ન હોય તેવા બીજા પરધર્મી માણસને તે વિષે નિ:શૂકતાદિ થવાનો સંભવ નથી, તેથી તે દ્રવ્યની વૃદ્ધિને માટે તેવાને અધિક કિંમતવાળા ઘરેણા ઉપર વ્યાજે આપવામાં કાંઇપણ દોષ નથી. કદિ ભાવી કાલે તે કરજદારને નિર્ધનપણા વિગેરેની આપત્તિ આવે તો પણ મૂલ ધનને તો હાનિ થવાનો અભાવ છે. અને જેમને તે દ્રવ્યના ઉપભોગમાં સશૂકપણું હોય તેવાની સાથે તો વ્યાજે આપવાનો પણ વ્યવહાર કરવો યોગ્ય નથી. કેમકે તેવાને તેથી દ્રવ્ય ભક્ષણનોજ દોષ લાગે છે.

આ પ્રકારે કદિ ઉત્તમ શ્રાવકો પણ જો પોતાની મેળે તે દ્રવ્ય ન વધારી શકે તો પછી અક્ષત, સોપારી, નૈવેદ્ય વિગેરે દેવદ્રવ્યનો વિક્રય કરવાથી ઉપજેલા દ્રવ્યની જેમ તે દ્રવ્યથી પણ જુદા જુદા યોગ્ય વ્યાપાર કરવા અને તેથી જે ધન ઉપાર્જન થાય તે સાધર્મીભાઇઓને જણાવી દેવ દ્રવ્યમાં નાખવું, પોતાના દ્રવ્યમાં નાંખવું નહીં. કદિ જો તેમ કરવાથી દેવદ્રવ્યમાં નુકશાન થયું હોય તો તે પણ સાધર્મી-ભાઇઓને જણાવી દેવું, કારણ તેમ કરવાથી તેનો ઉપાય થઇ શકે.

કદિ જો પૂર્વોક્ત પ્રકારે બીજાને ઘરે ઘરાણે આપતાં પણ જો તે દેવદ્રવ્ય વધવાનો સંભવ ન લાગે તો યોગ્ય વ્યાજ લઇ તેને (સંભાળ કરનારને) જ ઘેર અમુક મુદત ઠરાવી શ્રાવકોએ એકઠા મળીને મુકવું. અને પછી મુદત પુરી થયે શ્રાવકોએ પ્રમાદ રહિતપણે તે દ્રવ્યને બીજાને ત્યાં ફેરવી બરાબર સારવાર કરી સાવચેતીથી વધારવું.

અહીં ઉત્સર્ગ અપવાદથી ભાવના કરવી. એટલે ઉપરના કોઇપણ પ્રકારથી જો દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ

થઈ શકે તેમ ન હોય અને સર્વ રીતે તેનો વિનાશ થવાનો સંભવ હોય તો મોટા નિધાનની જેમ તેની રક્ષાજ કરવી યોગ્ય છે. કોઈ ઠેકાણે વૃદ્ધિ અર્થે તેને મુકવું જ નહીં. શ્રાદ્ધવિધિ, સમ્યક્ત્વવૃત્તિ અને પ્રશ્નોત્તરસંગ્રહ ગ્રંથને અનુસારે તેમજ વૃદ્ધવાદને અનુસારે તે દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ વિધિપૂર્વક કરવી, તેમ કરવાથીજ તે ભવ્ય પ્રાણીઓને સંપૂર્ણ ફલદાયક અને યશ આપનારી થાય છે. જો અવિધિએ તે દેવ-દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવા જાય તો મૂલસહિત ચૈત્યાદિદ્રવ્યનો વિનાશ કરે છે. નીતિ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, "અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય દશ વર્ષ સુધી રહે છે અને જ્યારે સોળમું વર્ષ આવે છે ત્યારે તો તે સમૂલ નાશ પામે છે." તેમ લોકમાં પણ ખેતી, વ્યાપાર, નોકરી, ભોજન, શયન, આસન, વિદ્યાસાધન, ગમન અને વંદન વિગેરે પણ જો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાળ વિગેરેને અનુસારે વિધિ પૂર્વક આચર્યું હોય તો તે સંપૂર્ણ ફલ આપે છે, અવિધિથી આચર્યું હોય તો ફલ આપતું નથી. કારણ કે, તેમાં સામગ્રીનો અભાવ હોય છે. શ્રી ઉપદેશપદ વિગેરે ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે, આસન્નસિદ્ધિ[1] જીવોનેજ નિરંતર વિધિ પરિણામ હોય છે. વિધિનો ત્યાગ અને અવિધિ યુક્ત ભક્તિ અથવા અવિધિની ભક્તિ અભવ્ય અને દૂર ભવ્ય જીવોને હોય છે. ૧. વિધિનો યોગ ધન્ય પુરૂષોને થાય છે, વિધિપક્ષના આરાધકને સદા ધન્ય છે, વિધિનું બહુમાન કરનારાને પણ ધન્ય છે અને વિધિપક્ષને દુષણ નહીં આપનારને પણ ધન્ય છે. ૨. આસન્ન પ્રાણી વિધિયુક્તજ અનુષ્ઠાન સેવે છે. કદાચ દ્રવ્યાદિ દોષથી હણાયેલો હોવાથી બરાબર વિધિ ન કરી શકે તો પણ પક્ષપાત તો વિધિનોજ વહન કરે છે. ૩.

લોકનીતિમાં પણ કહેવાય છે કે, "વિધિપૂર્વક કરેલું કાર્ય સંપૂર્ણ ફલની સિદ્ધિને માટે થાય છે અને તેથી વિપરીતપણે કરેલું કાર્ય તુચ્છ થાય છે, જેમ કોઇ શ્રેષ્ટીના બે પુત્રોને થયું હતું." તે કથા આ

---

૧ સમીપમાં-થોડા કાળમા મોક્ષે જનાર

પ્રમાણે છે-કાંચનપુર નગરમાં કોઇ શ્રેષ્ઠીને બે પુત્રો હતા, તેઓ દ્રવ્યની ઇચ્છાએ કોઇ એક સિદ્ધપુરૂષને ભક્તિથી ભજતા હતા. એક વખતે તે સિદ્ધપુરૂષે પ્રસન્ન થઇ તેઓને વિધિસહિત પ્રભાવવાળાં તુંબી ફળ આપ્યાં. અને કહ્યું કે, "આ તુંબી ફલનાં બીજ લઇ સો વખત ખેડેલા ક્ષેત્રમાં જ્યાં સૂર્યનો તાપ ન પડતો હોય તેવા સ્થલને વિષે અમુક નક્ષત્ર અને વારના યોગે વાવી દેવાં. જ્યારે તેની વેલ થાય ત્યારે તેમાંથી કેટલાંક બીજ લઇ લેવાં; પછી તે પત્રપુષ્પવાળી વેલ તે ક્ષેત્રમાં તે સ્થિતિમાંજ બાળી નાંખવી, ને ભસ્મ લઇ લેવી. તેમાંથી એક ગદ્યાણા જેટલી ભસ્મ જો ચોસઠ ગદ્યાણાભાર તાંબામાં નાંખશો તો તેટલું ઉંચી જાતનું સુવર્ણ થશે"—આ પ્રમાણે તે સિદ્ધના કહેવાને અંગીકાર કરી તે બંને ઘેર આવ્યા. તેમાંથી એક જણે સિદ્ધનાં કહેવા પ્રમાણે બરાબર વિધિથી કરતાં તેને ઊંચી જાતનું સુવર્ણ થયું અને બીજાએ જરા અલ્પ વિધિ કરી તેથી તેને રૂપું થયું. એથી એમ જાણવું કે સર્વ ઠેકાણે સમ્યક્ પ્રકારે વિધિ કરવાથી પૂર્ણ ફલ મલે છે, અને નિઃશંકપણે અવિધિ કરે તો અનર્થજ ઉત્પન્ન થાય છે, કહ્યું છે કે, "જેમ ભોજન પણ અવિધિએ કર્યું હોય તો વિનાશ કરે છે અને વિધિએ કર્યું હોય તો જીવાડે છે, તેમ અવિધિએ કરેલો ધર્મ સંસાર આપે છે અને વિધિએ કરેલો ધર્મ મોક્ષ આપે છે." વળી "પરદ્રવ્યનું હરણ કરીને તેનાવડે જે જિનેશ્વરની પૂજા કરે છે તે ચંદનના વૃક્ષોને બાળીને કોયલા વેચવાનો વ્યાપાર કરે છે." એમ સમજવું.

આ ઉપરથી એમ જાણવું નહીં કે સાંપ્રતકાળે તો ધર્મ કરવોજ નહીં પણ એટલુ સમજવાનું કે, વિધિ પ્રમાણે ધર્મ કરવો અને અવિધિનો ત્યાગ કરવો. જે વિષે કહ્યું છે કે, "અવિધિએ કર્યા કરતાં ન કરવું સારૂં-એ વચનને સર્વજ્ઞ ઉત્સૂત્ર વચન કહે છે. કારણ કે-ન કરવાથી ગુરૂ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે, કરવાથી લઘુ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે."

એટલા માટેજ સર્વ પવિત્ર ક્રિયાઓને અંતે જો કાંઇ અવિધિથી આશાતના થઇ હોય તો તે નિમિત્ત

મિથ્યા દુષ્કૃત અપાય છે. મોટા વિદ્વાન્ સૂરિઓ કહે છે કે, " અતિચારવાળી ક્રિયા પણ કરવાથી અભ્યાસ-વડે કાળેકરીને અતિચાર રહિત થાય છે, તે વિગે કહ્યું છે કે, જે અભ્યાસ છે તે ઘણા જન્મ સુધી શુદ્ધ સંસ્કારદ્વારા અનુસરે છે. બાહ્ય અભ્યાસ પણ ક્રિયામાં કુશલતા આપે છે, જેમ પાણીનું ટીપું એક વખત પથ્થર ઉપર પડે તેથી કાંઇ પથ્થર ઘસાઇને નીચા થઇ જતા નથી. અર્થાત્ બહુવાર પાણી પડવાની જરૂર છે. એ તત્ત્વાર્થ છે. ૮.

હવે વિધિવત્ શ્રાદ્ધદિનકૃત્યાદિ ગ્રંથને અનુસારે દેવાદિદ્રવ્યની ચિંતા કેવી રીતે રાખવી તે બતાવી તેનો વિધિ અને અવિધિ બતાવે છે.

मूल—समये सड्ढो चिंतइ, चेइयमाईव डुत्थियं अन्नं ।
उग्गाहिणी उ सययं, दव्वु वुड्ढी न अन्नहा ॥ ए ॥

ભાવાર્થઃ—ઉત્તમ શ્રાવકે કોઈ સમયે ચૈત્યાદિદ્રવ્યની અને કોઇ સમયે બીજો કોઇ પુજારી વિગેરે આજીવિકાની અપૂર્ણતાથી દુઃખી હોય તેની ચિંતા રાખવી, તેમજ વળી દેવાદિદ્રવ્યની ઊઘરાણી કરવાની તો હમેશાં ચિંતા રાખવી, જો તેમ ન કરે તો તે દેવાદિ-દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થતી નથી. ૯

टीकामूल—अथ विधिवत् श्राद्धदिनकृत्याद्यनुसारेण चिंतामपि निरूपयंस्तौ दर्शयति । समयेति । समये

एकाशं रादिवसारिस्ताते कदाचिदित्यर्थः । सशक्तिश्राद्धः चिंतयेत् सारणादिविधिना पर्यालोचनापूर्वं सारयेत्। चैत्यादीन् आदिशब्दात् चैत्यप्रदेशप्रमार्जनादिग्रहणं अथवा अन्यं चैत्यादिपरिचारकदेवार्चकमालाकारिकादिकं[1] दुःस्थितं स्वस्वव्यापारासमर्थमल्पाजीविकया वा दुःस्थितं संतं चिंतयेत्। देवादिद्रव्योद्ग्राहणीं तु सततं चिंतयेत् यतो देवादिद्रव्यस्यातिशयेन वृद्धिः स्यात्। विपक्षे दोषमाह ॥ अन्यथोक्तार्चिंताभावे तु उक्तवृद्धिर्नैव। इयमत्र भावना। देवगुर्वाद्यर्थवद्वारतोऽर्हत्शासनस्य मूलत्वात् पूर्वं यथावसरं विवेकिना सपरिकरचैत्यार्चिंता कार्या। तत्रापि जीर्णचैत्योद्धाराद्यपेक्षया विशिष्टफलदा। यदाह। "अप्पा उद्धरिओ च्चिअ, उद्धरिओ तहय तेहिं नियवंसो॥ अन्नेयभव्वसत्ता, अणुमोअंताओ जिणभवणं" ॥ १ ॥ " खविअं नीयागोअं, उच्चागोयं च बंधिअं तेहिं । कुगतिपहो निट्ठविओ, सुगइपहो अज्जिओ तहय" ॥ २ ॥ "इहलोगंमि सुकीत्ति, सुपुरिसमग्गो अ देसिओ होइ । अन्नेसिं भव्वाणं, जिणभवणं उद्धरंतेण" ॥३॥ " सिज्झंति केइ पुरिसा, भवेण सिद्धत्तणं च पावंति । इंदसमा केइ पुणो, सुरसुक्खं अणुहवेऊणं" ॥४॥ अतः सुधादिना चैत्यं संस्कार्यमिति । अतश्चैत्यप्रदेशसंमार्जनपूजोपकरणसमारचन प्रतिमापरिकरादि नैर्मल्यापादन विशिष्टपूजा प्रदीपादिशोभाविर्भावनाक्षतनैवेद्यादि वस्तुस्तोमसत्यापन चंदन केशर धूपघृतादिसंचयन देवादिद्रव्योद्ग्राहणिकाकरण तत्प्राप्तार्थक सुस्थानस्थापन तदायव्ययादिसुव्यक्तलेख्यकाविवेचनसमुद्गकाय व्ययस्थानादिसंरक्षण कर्मकर स्थापन-साधर्मिकगुरुज्ञान धर्मशालादेरपि यथोचितार्चिंतया यथाशक्ति यतनीयं। एवंऋद्धिमत्श्राद्धेन तु विमलाचलादिमहातीर्थस्यापि रक्षोद्धारकरमोचनादिविधिना सारणा कार्या । एतावता प्रसंगतश्चैत्यादिवैयावृत्यविधिरपि निर्णीत इत्यपि सिद्धं । नहि देवगुर्वादीनां श्रावकं विना प्रायोऽन्यः कश्चिच्चिंता कर्त्तास्ति। तथा सति जातु चोराग्न्याद्युपद्रवाद् देवादिद्रव्य विनश्यति तदापि चिंताकर्त्ता निर्दोष एवागदयंशादिभावस्याप्रतिकार्यत्वादिति । तत्रापि या चैत्यचिंता स्वल्पसमयसाध्या सा द्वितीयनैषेधिक्यावागेव विधेया । शेषा तु पश्चादपि यथावद्व्याक्षिप्तकाले। एतदेव गार्हस्थ्यसारं यदाह " तं नाण तं च विन्नाणं, त कलासु अ

१ चैत्यसेवाप्रमार्जनादिक्रियाविधायक.

कोशले। सा बुद्धि पोरिसं तं च, देवकज्जेण जं वयन्ति "१ तथैतेषु उद्ग्राहणिकाचिंतैव विशेषतो देवादिद्र-
व्यवृद्धिप्रयोजिका भवतीति। तच्चिंताकारकैरुद्ग्राहणिकासु अभग्नचित्ततया स्वद्रव्यवत् देवद्रव्यादावपि कार्या।
अन्यथा बहुविलंबे दुर्भिक्षदेशभंगदौस्थ्यापातादेरपि संभवात् बहूपक्रमेऽपि तदसिद्धेः। तथाच महान् विनाशदोष
आपद्यते महेंद्रपुरीयश्राद्धवत्। तथाहि। माहेंद्रपुरे अर्हच्चैत्यचंदनभोगपुष्पाक्षताद्यर्थं देवद्रव्योद्ग्राहणिकायां
श्रीसंघेन नियोजिताः चत्वारः चिंताकर्त्तारः श्राद्धाः सम्यक्चिंतां कुर्वंति। अन्यदा मुख्यचिंताकृदुद्ग्राहणिका
करणादौ यत्तद्वचनश्रवणादिना दूनश्चितायां शिथिलीभूतः। ततो मुख्यानुयायिनो व्यवहारा इत्यन्येऽपि शिथि-
लीभूताः। तावताऽकस्मात् देशभंगादिना बहुदेवद्रव्य विनष्टं। ततः प्रमादेन सद्बलवीर्यगोपनात् सानुबंधपाप-
कर्मणासावसंख्यभवान् भ्रांत इत्येवं निर्विलंबमुद्ग्राहणिकयापि देवादिलभ्यं श्रावकादिभ्यः सोत्साहं, सुश्रावकैर्ग्रा-
ह्यं। स्वयं चापि निर्विलंबं देवादिदेयं देयं न तु क्षणं स्थाप्यं। अन्यस्यापि देयस्य प्रदाने विवेकिभिः सर्वथा न
विलंब्यते किं पुनर्देवज्ञानादेरेवं सति यदा च येन यावता मालापरिधापनादि कृतं तदा तावताऽन्यदपि देवादि-
द्रव्यं जातं तच्च तेन कथमुपभुज्यते कथं वा तल्लाभादि गृह्यते पूर्वोक्तदेवादिद्रव्योपभोगप्रसंगात् तस्मात्सद्य एव
तदर्पणीयं। यस्तु सद्योऽर्पयितुमशक्तस्तेनादावेव पक्षार्धपक्षाद्यवधिः स्फुटं कार्यः। अवधिमध्ये च स्वयमर्प्यं मा-
र्गणादि विनापि। अवध्युल्लंघने च दैवादंतरा पापोदयात् देवादिद्रव्योपभोगदोषः स्फुटं स्यादृषभदत्तवत्। तथाहि।
"महापुरे महेभ्यः श्रेष्ठी ऋषभदत्तः परमार्हतः पर्वणि चैत्ये गतः पार्श्वे द्रव्याभावात् उद्धारके परिधापनिकार्पणं
प्रतिपेदे। सद्यश्च तेनान्यकार्यव्यग्रेण सा नार्पिता। अन्यदा दुर्दैवात् तद्गृहे धाटी प्रविष्टा सर्वस्वं लुंटितं श्रेष्ठी
च लुंटाकैर्हतो मृत्वा तत्रैव पुरे निर्दयदरिद्रकृपणमाहिषवाहकगृहे महिषोऽभूत्। तत्रापि च सदा नीरादिभारं
प्रतिगृहं वहन्नुच्चैस्तरभूचरनाहोरात्रभारवहनबहुक्षुत्तृट् सदानिर्दयनाडीघातादिभिर्महाव्यथाश्चिरं सेहे। सोऽन्ये-
द्युर्नव्यनिःपद्यमानचैत्यजगतीकृते जलं वहंश्चैत्यार्चादिकं दृष्ट्वा जातजातिस्मृतिश्चैत्यं कथमप्यमुंचन् ज्ञानिवचसा
प्राग्भवपुत्रैर्द्रव्यं दत्त्वा महिषपालकान्मोचितः। ततः सहस्रगुणितेन प्राग्भविकदेवदेयदानेन च तैरनृणीकृतोऽ-

साधनशतेन स्वर्गतः । क्रमान्मोक्षं चेति । तेनोभयत्र विलंबो न कार्यः । तथा सति विशेषतो देवद्रव्यादेर्वृद्धिः प्रवर्त्तते । तस्मिंश्च तदभ्यासे हि सावधानत्वेन तद्विरोधिकर्म स्वदोषपरिहारपूर्वाणां स्नानियमनिर्वाहपूर्वगुण-शुद्धिविशेष धर्मार्जनादिगुणानां स्थिरवासो भवेत् । तथान्येकादीनामपि स्वस्वकार्योत्साहवृद्ध्यर्थं तथा तथा स्वभावादिना वृत्तिसाहाय्यं तथाविधश्चार्दैर्देयं यथा यथा चैत्यादेः स्वस्वकार्येऽप्रमत्ताः सप्रमोदाः संतः प्रवर्त्तेरन्। एवं सम्यक्चिंताद्यभावे तु चैत्यादिविनाशादिदोषा आभवेयुरतः प्रमादतः पूर्वोक्तचिंता न मोच्या सद्भक्त्युल्ला-सानुबंधादिति ॥ ९ ॥

टीका भाषांतरः—ઉત્તમ શ્રાવકે સમયે એટલે એક બે દિવસને આંતરે અર્થાત્ કોઈ કોઈવાર પર્યા-લોચના પૂર્વક સંભારવાવડે ચૈત્યાદિક વિષે ચિંતા રાખવી. અહિં આદિ શબ્દવડે ચૈત્યના પ્રદેશનું માર્જન વિગેરે જાણી લેવું. અને બીજા જે ચૈત્યની સંભાળ રાખનાર દેવ પૂજા કરનાર કે ચોકી કરનાર હોય તે જો કાંઈ દુઃખી હાલતમાં હોય વા પોતપોતાનું કામ કરવામાં અસમર્થ હોય કે, અલ્પ આજીવિકાથી દુઃખી થતા હોય તો તેની પણ ચિંતા રાખવી. તેમજ દેવાદિદ્રવ્યની ઉઘરાણી કરવાની તો હમેશાં ચિંતા રાખ્યા કરવી. જેથી દેવાદિદ્રવ્યની અતિશય વૃદ્ધિ થાય. આ પ્રમાણે ન કરવાથી જે દોષ થાય તે કહે છે. અન્યથા એટલે જો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ચિંતા રાખે નહીં તો તે દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થતી નથી. અહિં એવી ભાવના છે કે, વ્યવહારથી અર્હત્ શાસનનું મૂલ દેવ ગુરૂ છે, તેથી વિવેકી શ્રાવકે પ્રથમ અવસર પ્રમાણે પરિકર સહિત ચૈત્યની ચિંતા રાખવી, તેમાં પણ જીર્ણ ચૈત્યના ઉદ્ધાર વિષે જે ચિંતા રાખવી તે વિશેષ ફલદાયક છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, “જેણે જીર્ણ ચૈત્યનો ઉદ્ધાર કર્યો તેણે પોતાના આત્માનો (આ સંસારમાંથી) ઉદ્ધાર કર્યો, તેમજ તેણે પોતાના વંશનો ઉદ્ધાર કર્યો. અને તે જિનભવનની અનુમોદના કરવાથી અન્ય પણ ભવ્ય-જીવો ઉદ્ધારને પામ્યા. ૧. વળી ઉદ્ધારકારકે નીચગોત્ર ખપાવ્યું, ઉચ્ચગોત્ર બાંધ્યું, કુગતિનો માર્ગ બંધ કરી દીધો અને સુગતિ માર્ગને ઉપાર્જન કર્યો. ૨. વળી આ લોકમાં તેની સુકીર્ત્તિ વિસ્તાર પામી અને

જિનભવનનો ઉદ્ધાર કરવાથી તેણે અન્ય ભવ્યજીવોને સત્પુરૂષોનો માર્ગ દેખાડ્યો. ૩. એ પ્રમાણે જીર્ણોદ્ધાર કરવાથી કેટલાક ભવ્યજીવો તો તેજ ભવમાં સિદ્ધિપદને પામે છે અને કેટલાક ઇંદ્રસમાન દેવ સંબંધી સુખને અનુભવીને સિદ્ધિપદને પામે છે. ૪."

એથી ચૈત્યને ચુના વિગેરેથી સુધારતા રહેવું. અને ચૈત્યના સર્વે પ્રદેશમાં વાળી ચોળી સાફ રાખવું, પૂજાની સામગ્રી ગોઠવવી, પ્રતિમા તથા તેના પરિકરને નિર્મળ રખાવવાં, વિશેષ પૂજા દીપ વિગેરેની શોભા કરવી, અક્ષત નૈવેદ્ય વિગેરે વસ્તુનો જથ્થો રાખવો; ચંદન, કેશર, ધૂપ, ઘી વિગેરેનો સંચય કરવો, દેવાદિ-દ્રવ્યની ઉઘરાણી કરવી; તેવડે પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્યને સારે સ્થાને રાખવું. તેની આવક જાવકનાં સ્પષ્ટ નામાં લખવાં; ઉઘરાણી કરનારા તથા આય વ્યય સ્થાનાદિની રક્ષા કરનારા માણસો રાખવા અને સાધર્મિક, ગુરૂ, જ્ઞાન તથા ધર્મશાળા વિગેરેની યોગ્ય ચિંતા કરવામાં યથાશક્તિ યત્ન કરવો. તેમજ સમૃદ્ધિવાળા શ્રાવકે તો વિમલાચળ વિગેરે મહાતીર્થની પણ રક્ષા, ઉદ્ધાર તથા કરમોચન (કર છોડાવવો) વિગેરે વિધિ-વડે સાર સભાળ કરવી. આ પ્રમાણે કહેવાથી પ્રસંગે ચૈત્યાદિકના વૈયાવૃત્યના વિધિનો પણ નિર્ણય થયો. તેમજ એમ સિદ્ધ થયું કે દેવગુરૂ વિગેરેની ચિંતા રાખનાર પ્રાયઃશ્રાવક વિના બીજો કોઇ છેજ નહીં.

આ પ્રમાણે ચિંતા રાખતાં છતાં કદાચિત્ ચોર કે અગ્નિ વગેરેના ઉપદ્રવથી દેવાદિદ્રવ્યનો વિનાશ થાય તો પણ તેની ચિંતા રાખનાર શ્રાવક નિર્દોષ છે. કારણ કે, અવશ્ય ભાવીભાવનો ઉપાય હોતો નથી.

ઉપર જણાવેલા ચિંતાના પ્રકારમાં ચૈત્ય સંબંધી જે ચિંતા અલ્પ સમયમાં સાધ્ય થઇ શકે તેમ હોય તે બીજી નૈષેધિકીની પહેલાં કરી લેવી, બાકીની તો યોગ્ય સમયે અવ્યાક્ષિપ્તકાળે પાછળથી કરવી એજ ગૃહસ્થપણાનો સાર છે, તે વિષે કહ્યું છે કે, "જે દેવકાર્યમાં ઉપયોગી થાય, તેજ જ્ઞાન, તેજ વિજ્ઞાન, તેજ કલા કૌશલ્ય, તેજ બુદ્ધિ અને તેજ પુરૂષાર્થ છે."

હવે તેમાં પણ જે ઉઘરાણી કરવાની ચિંતા છે તે દેવાદિદ્રવ્યની વૃદ્ધિમાં વિશેષ ઉપયોગી છે. તેથી તે વિષે ચિંતા કરનારાએ પોતાના દ્રવ્યની જેમ તેમાં અભંગ ચિત્તે પ્રવર્ત્તવું. અન્યથા જો ઉઘરાણીના કાર્યમાં બહુ વિલંબ થાય તો દુકાલ, દેશ ભગ કે દારિદ્ર વિગેરે આવવાનો સંભવ છે, અને જો તેમ થયું તો પછી ઘણો ઉપક્રમ કરતાં પણ તે કામ સિદ્ધ નહીં થતાં દેવાદિદ્રવ્યના વિનાશનો મોટો દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. એવો દોષ મહેંદ્રપુરીના એક શ્રાવકને લાગ્યો હતો તે કથા નીચે પ્રમાણે—

"મહેંદ્રપુર નગરમાં અર્હત્ ચૈત્યને માટે ચંદન, ભોગ, પુષ્પ અને અક્ષત વિગેરે લાવવા સારૂ દેવદ્રવ્યની ઉઘરાણી કરવાની ચિંતા રાખવાને માટે સંઘે ચાર શ્રાવકોને નીમ્યા હતા, તેઓ સારી રીતે ચિંતા રાખતા હતા. એક વખતે તે ચારે શ્રાવકોમાં જે મુખ્ય હતો તે ઉઘરાણી કરવા વિગેરેમાં જેનાં તેનાં વિરૂદ્ધ વચનો સાંભળીને કંટાળી ગયો, તેથી તે વિષેની ચિંતા રાખવામાં તે શિથિલ થઇ ગયો, આથી કરીને મુખ્યને અનુસરીને સર્વ વ્યવહાર ચાલતા હોવાથી બીજા ત્રણ શ્રાવકો હતા તે પણ શિથિલ થઇ ગયા. આ અરસામાં અકસ્માત્ દેશભંગ થવાથી ઘણું દેવદ્રવ્ય વિનાશ પામી ગયું. આવી રીતે તે મુખ્ય માણસે પ્રમાદથી પોતાના છતાં બલ વીર્ય ગોપવ્યાં, તેથી તેને સાનુબંધ પાપકર્મ લાગ્યું, તેથી તેને અસંખ્ય ભવોમાં પરિભ્રમણ કરવું પડયું."

ઉપર પ્રમાણેનો અધિકાર જાણીને અવિલંબથી ઉઘરાણી કરી શ્રાવકો પાસેથી દેવાદિદ્રવ્ય ઉત્તમ શ્રાવકોએ ઉત્સાહથી ગ્રહણ કરવું અને પોતે પણ અવિલંબે જે દેવદ્રવ્ય આપવાનું હોય તે આપી દેવું, એક ક્ષણવાર પણ રાખવું નહીં. વિવેકી પુરૂષો બીજાનું દેવું આપવામાં વિલંબ કરતા નથી તો આ દેવજ્ઞાનાદિકના દેવાને માટે કેમ વિલંબ કરે? વળી જ્યારે જે શ્રાવકે જેટલીવાર માળાવિગેરે ધારણ કર્યું હોય ત્યારે તેટલીવાર બીજું પણ દેવાદિદ્રવ્ય થયું ગણાય, તો તેનાથી તે શી રીતે ઉપભોગ કરી શકાય, તેમજ

તેનો લાભ પણ શી રીતે લેવાય? કારણ કે, તેમ કરવાથી પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે દેવાદિદ્રવ્યના ઉપભોગનો પ્રસંગ આવે. તેથી તે દેવાદિદ્રવ્ય સદા અર્પણ કરવું જ યોગ્ય છે. કદિ જો કોઇ સદા આપી દેવાને અશક્ત હોય તો તેણે પ્રથમથી પખવાડીયે કે અર્ધ પખવાડીએ આપવાનો ચોખ્ખી રીતે અવધિ કરવો, અને તે અવધિની અંદર માગ્યા વિના પોતાની મેળેજ આપી દેવું. જો દૈવયોગે અવધિનું ઉલ્લંઘન થઇ ગયું અને તેટલામાં આપનો ઉદય થયો તો દેવદ્રવ્યના ઉપભોગનો દોષ સ્ફુટ રીતે લાગી જાય. તે પ્રમાણે "ઋષભદત્ત" નામના એક શ્રાવકને થયું હતું તેની કથા નીચે પ્રમાણે—

ઋષભદત્તની કથા.

"મહાપુર નગરમાં ઋષભદત્ત નામે એક શ્રેષ્ટી હતો, તે પરમ શ્રાવક હતો. એક વખતે પર્વણીનો દિવસ આવતાં તે જિન ચૈત્યમાં દર્શન કરવા ગયો, તે વખતે દેવની આગળ ધરવાને પોતાની પાસે કાંઇ દ્રવ્ય ન હતું, એટલે તેણે ઉધારે પરિધાપનિકા લઇ આગલ ધરી. ત્યાંથી ઘેર ગયા પછી બીજા ગૃહકાર્યમાં વ્યગ્ર થવાથી તે આપવાનું ભુલી ગયો. તેવામાં દુર્દૈવયોગે તેના ઘર ઉપર ધાડ પડી, તેમાં તેનું સર્વસ્વ લુંટાઇ ગયું. છેવટે લુંટારાઓએ તે શ્રેષ્ટીને મારી પણ નાખ્યો. ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને તેજ નગરમાં કોઇ નિર્દય, દરિદ્રી અને કૃપણ એવા મહિષ વાહકને ઘેર તે પાડો થઇને અવતર્યો. ત્યાં પ્રત્યેક ગૃહે લઇ જવા માટે પાણીની પખાલો વિગેરેનો ભાર વહન કરવા લાગ્યો, અને નિત્ય ઊંચી ભૂમિ ઉપર ચડવાથી, અહો-રાત્ર બોજો વહન કરવાથી, ઘણી ક્ષુધા તૃષાવડે પીડિત રહેવાથી અને સદાનિર્દયપણે ચાબુક વિગેરેના ઘાતથી તે મહા વ્યથા સહન કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે ચિરકાળ સહન કરતાં એક વખતે કોઇ નવીન જિન ચૈત્ય થતું હતું તેના ગઢને માટે તે મહિપને જલ વહન કરવા લઇ જવામાં આવ્યો, ત્યાં ચૈત્યની પૂજા

વિગેરે જોવાથી તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, એથી તે ચૈત્ય આગલથી કોઈ રીતે ચાલ્યો નહીં. આ સમયે તેના પૂર્વ ભવના પુત્રોને તે વૃત્તાંત કોઇ જ્ઞાનીએ જણાવ્યો એટલે તેઓએ આવી દ્રવ્ય આપીને તેને મહિષવાહકની પાસેથી છોડાવ્યો, અને પૂર્વ ભવે તેણે લીધેલા દેવદ્રવ્યથી સહસ્ર ગણું દેવદ્રવ્ય આપીને તેને દેવઋણમાંથી મુક્ત કર્યો. પછી તે મહિષ અનશન કરીને સ્વર્ગે ગયો, અનુક્રમે મોક્ષને પણ પ્રાપ્ત થશે."

ઉપરની કથા ઉપરથી દેવદ્રવ્ય આપવામાં કે લેવામાં વિલંબ કરવો નહીં, તેમ કરવાથી દેવદ્રવ્યની વિશેષ વૃદ્ધિ થાય છે. અને પોતાને તેવો અભ્યાસ પડવાથી સાવધાનપણે તેના વિરોધી કર્મ તથા આત્મદોષનો ત્યાગ થાય છે અને પોતાના નિયમનો નિર્વાહ, અપૂર્વ ગુણની શુદ્ધિ અને વિશેષ ધર્મનું ઉપાર્જન વિગેરે ઉત્તમ ગુણોનો સ્થિરવાસ થાય છે.

જે ચૈત્યના પૂજારા વિગેરે આશ્રિત હોય તેઓને પોતપોતાના કાર્યમાં ઉત્સાહ વધે તેટલા માટે તેમની આજીવિકાની સહાયતાને માટે શ્રાવકોએ તેમને તેવીરીતે પોતાનું દ્રવ્ય આપતા રહેવું કે જેથી તેઓ પોતપોતાના કાર્યમાં પ્રમાદ રહિત થઇને પ્રવર્ત્તે. આ પ્રમાણે જો ચૈત્યાદિકની ચિંતા ન રખાય તો ચૈત્યાદિકના વિનાશ વિગેરે દોષો ઉત્પન્ન થાય. તેથી શ્રાવકોએ પ્રમાદથી પૂર્વે જણાવેલી ચિંતા છોડવી નહીં. સદ્‌ભક્તિ ભાવનાના ઉલ્લાસ વિગેરેનો અનુબંધ રાખ્યાં કરવો ૯

હવે એ દેવાદિદ્રવ્યની વૃદ્ધિમાં કેવો અધિકારી જોઇએ તેની પ્રશંસા પૂર્વક શ્રાદ્ધદિન કૃત્યની બે ગાથા વડે જણાવે છે—

मूल—नो माया नो पिया न्नज्जा, सरीरं नेव बांधवा ॥

पिच्छए तच्छ णाणंमि, जच्छ अच्छं तु पिच्छए ॥ १० ॥
अगिद्धो जो उ दव्वंमि, जिणच्छं नेइ विच्छरं ।
एएणं सो महासत्तो, वुच्चए जिणसासणे ॥ ११ ॥

ભાવાર્થઃ—જીવ જે સ્થાને અર્થ-દ્રવ્યને જોવે છે, તે સ્થાને માતા, પિતા, ભાર્યા, શરીર, અને બાંધવને પણ જોતા નથી. અર્થાત્ જેટલે દરજ્જે દ્રવ્યને ચાહે છે તેટલે દરજ્જે માતા વિગેરેને પણ ચાહતા નથી. ૧૦.

ભાવાર્થઃ—જે પોતાના ઘરના દ્રવ્યમાં પણ અલુબ્ધ થઇ જિનાદિદ્રવ્યને વધારે છે, તે શ્રી જૈનશાસનમાં મહાસત્ત્વ કહેવાય છે. ૧૧.

टीकामूल—अथैतद्वृद्धौ प्रशंसापूर्वं श्राद्धदिनकृत्यगाथाभ्यामधिकारिणं निगमयति । नो माया० अगि० । व्याख्या. जीवः सर्वोऽपि सदैवानादिदुर्जयलोभग्रहग्रस्तत्वात् प्रायो यत्र स्थाने रक्षणीयत्ववर्द्धनीयत्वादिनार्थमेव यथा परम ध्येयतया प्रेक्षते तत्र स्थाने तथा न मात्रादीन् प्रेक्षते । यतस्तदर्थं जीवितमप्यनपेक्षमाणोसौ दुरितायशःसंघातान् संधत्ते ॥ १० ॥

टीकामूल—एवं सति यः संतोषसुधासारसंभारसिक्तस्वांतवृत्तित्वात् स्वस्मिन्नपि द्रव्ये सर्वथाऽगृद्धः

सन् जिनादिद्रव्यं सम्यग् रक्षणादिना विस्तारं नयति स एतेन कारणेन महासत्त्व उच्यते। उपलक्षणात् अन्येन वर्द्धापयति अनुमोदयत्यपीत्यर्थः । इत्थं च चरमावर्त्तादिसामग्रीवशात् माध्यस्थ्यादिमूलगुणाः प्रादुर्भवन्ति। ततः सद्भक्तिसत्त्वोल्लासः प्रवर्त्तते । ततः सम्यक्चिंतोद्गच्छति । ततः पूर्वोक्ता वृद्धिरुदेतीति परमार्थः ॥ ११ ॥

टीका भाषांतर—આ પ્રાણી હમેશાં અનાદિકાલથી દુર્જય એવા લોભરૂપી ગ્રહની સાથે એવો ગ્રસ્ત થઈ ગયો છે કે રક્ષણ કરવું અને વધારવું વિગેરેથી પોતાના દ્રવ્યને પરમધ્યાન કરવા યોગ્ય માની પ્રાય: જે સ્થાને જેવી રીતે જોવે છે, તે સ્થાને તેવીરીતે માતા, સ્રી, શરીર અને બંધુને પણ તે જોતો નથી. કેમકે તે દ્રવ્યને અર્થે પોતાના જીવિતને પણ નહીં ગણતો સતો પાપ અને અપયશના સમૂહને ઉપાર્જન કરે છે. ૧૦.

टीका भाषांतर—આ પ્રમાણે છતાં પણ જેની મનોવૃત્તિ સંતોષરૂપ સુધાધારાથી સિંચન થયેલી હોય તેવો શ્રાવક પોતાના દ્રવ્યની વૃદ્ધિ વિગેરેમાં પણ સર્વથા અલુબ્ધ થઈ શ્રી જિનાદિદ્રવ્યને સારી રીતે રક્ષણ કરી વધારે છે, તે, આ કારણને લીધે, મહા સત્ત્વ કહેવાય છે. અહિં ઉપલક્ષણથી એમ પણ સમજવું કે, બીજાની પાસે વધાવરાવે અથવા અનુમોદના કરે તે પણ મહા સત્ત્વ કહેવાય છે. આનો પરમાર્થ એવો છે કે, ચરમાવર્ત્તાદિક સામગ્રીને પામીને મધ્યસ્થપણા વિગેરે મૂલ ગુણો પ્રગટ થાય છે, તેનાથી સદ્ ભક્તિરૂપ સત્ત્વોલ્લાસ પ્રવર્ત્તે છે, તેથી કરીને દેવાદિદ્રવ્યની ચિંતા સમ્યક્ પ્રકારે કરવાની વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમ કરવાથી દેવાદિ દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. ૧૧

टीकामूल-एवं देवद्रव्यादिवृद्धिं कुर्वता श्राद्धेन तत्फलरूपो देवद्रव्यादेरुचितो भोगस्त्याज्य इति दर्शयन्नाह ॥

ઉપર પ્રમાણે દેવાદિદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનારા શ્રાવકે તેના ફળરૂપ દેવદ્રવ્યાદિકનો ઉપભોગ ઉચિત રીતે

તજી દેવા તે નીચેની ગાથાથી બતાવે છે.

मूल—दुविहं च देवदव्वं, भोगुवभोगेहिं तह दुविहं पि।
उचिएण वट्टिअव्वं, अन्नहा भत्तिभंगो य ॥ १२ ॥

भावार्थः—ભોગ અને ઉપભોગવડે દેવદ્રવ્ય બે પ્રકારનું છે, તે બંને પ્રકારના દેવદ્રવ્યમાં યોગ્યરીતે વર્त्तવું, નહીં તો તેમાં ભક્તિનો ભંગ થાય છે. ૧૨.

टीकामूल—दुविहेति। व्याख्या। द्विविधं च देवद्रव्यं भवतीति शेषः। चकारात् गुरुद्रव्यादिकमपि ग्राह्यं। कुतः भोगोपभोगाभ्यां। सकृद्भोगार्हं च वस्तु भोगः नैवेद्यस्रगादिकं। पुनः पुनर्भोगार्हं वस्तु उपभोगो भूषणगृहादिकं। तत्र द्विविधेऽपि द्रव्ये उचितेन वर्त्तितव्यं विधिव्यापारेण वर्त्तितव्यं। भोगोपभोगद्रव्यं स्वस्वोचितस्थानचैत्यादौ यथार्हदाक्ष प्रयोक्तव्यं। प्रमोदातिशयाविसंभयादन्यथानुचितस्थाने व्यापारणेन भक्तिभंग आपद्येतेत्यर्थः। अत्रेदं तत्त्वं। देवादिभोगद्रव्ये स्वकार्ये व्यापारिते सति न्यूनीभवनेन स्फुटं खंडितद्रव्यरूपाशातना प्रतीयते। तथा सति तदुचितोपभोगव्याघातेन तज्जन्याविभूषा भक्त्युल्लासादिभंगोऽपि संभाव्यते। उपभोगद्रव्ये तूक्तदोषाभावेऽपि आज्ञातिक्रम निःशूकताऽविनयादिदोषसंभवेनोभयभक्तिभंगः स्फुटं समुज्जृंभतेऽत उभयमपि श्राद्धेन यथासंभवं स्वकार्यादौ न व्यापार्यं उचितपदे च व्यापार्यमेव। तथाहि स्वगृहचैत्यढौकितचोक्षपूगीफलनैवेद्यादिविक्रयोत्थं पुष्पभोगादि स्वगृहचैत्ये न व्यापार्यं। नापि चैत्ये स्वयमारोप्यं। किंतु सम्यक् स्वरूपमु-

श्यण ७॥

क्त्वाऽर्चकादेः पार्श्वात् तद्योगाभावे सर्वेषां स्फुटं स्वरूपमुक्त्वा स्वयमारोपयेत्। अन्यथा मुधा जन प्रशंसादिदोषः। गृहचैत्यनैवेद्यादि चारामिकस्य प्रागुक्तमासदेयस्थाने नार्प्यं। स्वधनार्पणसामर्थ्याभावे च आदावेव नैवेद्यार्पणेन मासदेयोक्तौ तु न दोषः। मुख्यवृत्त्या मासदेयं पृथगेव कार्यं। गृहचैत्यनैवेद्यचोक्षादिकं तु देवगृहे मोच्यं। अन्यथा गृहचैत्यद्रव्येणैव गृहचैत्य पूजितं स्यान्नतु स्वद्रव्येण। तथाचानादरावज्ञादिदोषः। न चैवं युक्तं। स्व देहगृहकुटुंबाद्यर्थं भूयसोऽपि व्ययस्य गृहस्थेन करणात् देवगृहे देवपूजापि स्वद्रव्येणैव यथाशक्ति कार्या। न तु स्वगृहढौकितनैवेद्यादिविक्रयोत्थद्रव्येण। देवसत्कपुष्पादिना वा। प्रागुक्तदोषात्। तथा देवगृहागतं नैवेद्याक्षतादि स्ववस्तुवत् मुषकादेः सम्यग् रक्षणीयं। सम्यग् मूल्यादियुक्त्या च विक्रेयं। नतु यथा तथा मोच्य देवद्रव्यविनाशादि दोषापत्तेः। तत्रापि स्वतः चैत्यद्रव्योत्पत्त्यसंभवे तत्पूजायां व्यापार्यं नान्यथा। तथा सति तद्व्यापृतौ अनादरावज्ञादिदोषापत्तेः। तथा "भोगविणठ्ठ दव्वं निम्मल्लं बिंति गीयत्थेति" वृहद्भाष्यवचनात्। याजिनबिंबारोपितं सत् विच्छायीभूतं विगंधं जातं दृश्यमानं च निःश्रीकं न भव्यजनमनः प्रमोदहेतुस्तन्निर्माल्यं ब्रुवन्ति बहुश्रुता इति संघाचारवृत्त्युक्तेश्च भोगविनष्टमेव निर्माल्यं। न तु विचारसारप्रकरणोक्तप्रकारेण ढौकिताक्षतादेर्निर्माल्यत्वमुचितं। शास्त्रांतरे तथा लोके अदृश्यमानत्वादक्षोदक्षमत्वाच्च। केचित्त्वत्रान्येषां भोगानर्हत्वादेव सर्वं देवादिनिश्रितं द्रव्यं निर्माल्यमाहुरिति। तत्त्वं पुनः केवलिगम्यं। तच्च वर्षादौ विशेषतः कुंथ्वादिसंसक्तेः पृथक्पृथक् जमानाकस्य शुचिस्थाने त्यज्यते एवमाशातनापि न स्यात्। स्नात्रजलमपि तथैवातः शेषावत् शांतिपानीयं मस्तक एव दातव्यं। यदुक्तं हेमवीरचरित्रे "अभिषेकजलं तत्तु सुरासुरनरोरगाः। ववंदिरे मुहुः सर्वांगीणं चोपरि चिक्षिपुः १" पद्मचरित्रेऽपि २९ उद्देशे। आषाढ चातुर्मासिकाष्टाह्निकावृद्धस्नात्राधिकारे "त ह्ववणसंतिसलिलं नरवइणा पेसिअं सभज्जाण। तरुणचलयाहिं नेउं, बूढं चिय उत्तमंगेसु १" वृहत्शांतावपि शांतिपानीयं मस्तके दातव्यमिति। पुष्टालंबने तु जरासंधमुक्तजरोपद्रुतं स्वसैन्यं धरणेंद्रदत्तपार्श्वबिंबस्नात्रांबुपरिक्षेपेण श्रीकृष्णेन पटूचक्रे। एवं श्रीपालमहीपालादीनामपि बोध्यमिति॥ तथा यथासंभव देवादिसंबंधिगृहादक्षेत्रवाटिका पाषाणेष्टि-

वृ

॥

काकाएवंशकवेल्लुक मृत्सुधादिकं श्रीखंडकेसर भोगपुष्पादिक पिंगानिका चंगेरी धूपपात्र कलश वासकूंपिका श्रीकरी चमर चंद्रोदय झल्लरी भेर्यादिवाद्य साबाण सराव जवानिका कंबल कपाट पट्टपट्टिका कुंभ उरासिक कज्जल जलप्रदीपादिकं चैत्यशाल्या प्रणाल्याद्या गतजलाद्यपि च स्वपरकार्ये किमपि न व्यापार्यं । देवभोगद्रव्यवत् तदुपभोगस्यापि दुष्टत्वात् । चमरसाबाणादीनां मलिनीभवनत्रुटनपाटनादि संभवेत्वाधिकदोषोऽप्यतो देवसत्कं वादित्रमपि गुरोः संघस्यापि चाग्रे न वाद्यं । केचित्त्वाहुः पुष्टालंबने बहुनिःक्रयार्पणपूर्वं व्यापार्यतेऽपि । यतो " मुल्लं विणा जिणाणं, उवगरणं चमरछत्तकलसाइं । जो वावरइ मूढो, नियकज्जे सो हवइ दुहिओ. " १ । स्वयं च व्यापारयता जातु भंगे उपकरणस्य स्वद्रव्येण नव्य समारचनामति । अन्यथा तु तिर्यगादिदुर्गतिदुःखभाग् देवसेनमातृवत् भवति। संप्रदायेऽत्र दृष्टांते यथा " विधाय दीप देवानां, पुरस्तेन पुनर्नहि। गृहकार्याणि कार्याणि, तिर्यक्त्वं भवेद्यतः १ " । इंद्रपुरे देवसेनो व्यवहारी समातृको वसति स्म । तत्रैव पार्श्ववर्त्ती धनसेन औष्ट्रिकोऽभूत् । तस्य गृहान्नित्यमेका उष्ट्रिका देवसेनगृहे समेति । कुट्टयित्वा धनसेनेन गृहे नीतापि पुनर्देवसेनगृहे एव यात्वा तिष्ठति । तत इभ्येन मूल्येन गृहीत्वा स्थापिता उभयोरपि स्नेहवत्त्वात् । एकदा तेन पृष्टो ज्ञानी स्नेहकारणं प्राह । एषा पूर्वभवे तव माताऽभूत् तयैकदा जिनाग्रे पूजार्थं दीपं विधाय तेन दीपेन गृहकार्याणि कृतानि धूपांगारेण चुल्ली संधुक्षिता तेन कर्मणा उष्ट्री जाता । अतः प्राग्भवभवोऽयं स्नेहस्तवोचितः । ततः उचितं प्रायश्चित्तं कृत्वा सा सद्गतिं ययाविति । तथा ज्ञानद्रव्यमपि देवद्रव्यवन्न कल्पन एवातो ज्ञानसत्कं कागदपत्रादि साध्वादि अर्पितं श्राद्धेन स्वकार्ये न व्यापार्यं पुस्तिकायामपि न स्थाप्यं समधिक निष्क्रियं विनेति २ । श्राद्धानां साधारणमपि संघदत्तमेव कल्पते व्यापारयितुं न तु अन्यथा । संघेनापि सप्तक्षेत्रीकार्ये एव व्यापार्यं न मार्गणादिभ्यो देयं । सांप्रतिकव्यवहारेण तु यद्गुरुन्युंछनादि साधारणं कृतं स्यात् तस्य श्रावकश्राविकाणामर्पणे युक्तिरेव न दृश्यते शालादिकार्ये तु तत् व्यापार्यते श्राद्धैरिति ३ । साध्वादिसत्कमुखवस्त्रिकादेरपि व्यापारणं न युज्यते गुरुद्रव्यत्वात् । स्थापनाचार्यजपमालादिकं च ध्यानादिधर्मवृद्धये प्रायः श्राद्धार्पणार्थं गुरुभिर्व्यवह्रियते अनिभि-

तद्ज्ञानोपकरणत्वात् । गुर्वर्पित तद्ग्रहणेऽपि व्यवहारो दृश्यते । तथा स्वर्णादिकं तु गुरुद्रव्यं जीर्णोद्धारे नव्यचै त्यकरणादौ च व्यापार्यं । तद्यथा । गुरुपूजासत्कं सुवर्णादिद्रव्यं गुरुद्रव्यमुच्यते । तथा प्रागेवं पूजाविधानमस्ति न वा कुत्रचैतदुपयोगीत्युच्यते । गुरुपूजासत्कं सुवर्णादि रजोहरणाद्युपकरणवत् गुरुद्रव्यं न भवति । स्वनिश्रायामकृतत्वात् । तथा हेमाचार्याणां कुमारपालराजसुवर्ण १०८ कमलैः प्रत्यहं पूजा कृतास्ति तथा "धर्मलाभ इति प्रोक्ते दूरादुच्छ्रितपाणये । सूरये सिद्धसेनाय ददौ कोटिं नराधिपः १" इति इदं चाग्रपूजारूपं द्रव्यं तदानीं सघेन जीर्णोद्धारे तदाज्ञया व्यापारितं । अत्रापि तक्रकौंडिन्यन्यायेन न भोज्य भोजकत्वसंबंधेनौघिकोपधिवत् पूजाद्रव्य न भवति । पूज्यपूजासबंधेन तु तद्गुरुद्रव्यं भवत्येव । अन्यथा श्राद्धजीतकल्पवृत्तिर्विघटते किं बहुनेति । तथा जीवदेवसूरीणां पूजार्थं अर्द्धलक्षद्रव्यं मल्लश्रेष्ठिना दत्तं तेन च प्रासादकार्यंत सूरिभिः । तथा धारायां लघुभोजेन श्रीशांतिवेतालसूरये १२६०००० द्रव्यं दत्तं तन्मध्ये गुरुणा च १२ लक्षधनेन मालवांतश्चैत्यान्यकार्यंत । ६० सहस्रद्रव्येण च थिरापद्रचैत्यदेवकुलिकाद्यपीतीह विस्तरस्तु तत्प्रबंधादवोध्यः । तथा सुमतिसाधुसूरि साधुसूरिवारके मंडपाचलदुर्गे मलिकश्रीमाफराभिधानेन श्राद्धादिसंसर्गाज्जैनधर्माभिमुखेन सुवर्णटंकैर्गीतार्थानां पूजा कृतेति वृद्धवादोऽपि श्रूयते इति । तथा बालस्य नामस्थापनावसरे गृहादागत्य स बालः श्राद्धो वसतिगतान् गुरून् प्रणम्य नवाभिः स्वर्णरूप्यमुद्राभिर्गुरोर्नवांगपूजां कृत्वा गृह्यगुरुदेवसाक्षिकं दत्तं नाम निवेदयति । तत उचितमंत्रेण वासमभिमंत्र्य गुरुः ॐकारादिन्यासपूर्वं बालस्य स्वसाक्षिकां नामस्थापनामनुज्ञापयतीति । तथा द्विस्त्रिर्वाऽष्टभेदादिका पूजा संपूर्णदेववंदनं चैत्येऽपि सर्वचैत्यानामर्चनं वंदनं वा स्नात्रमहोत्सव महापूजा प्रभावनादि गुरोर्वृहद्वंदनं अंगपूजा प्रभावना स्वस्तिकरचनादिपूर्वव्याख्यानश्रवणमित्यादिनियमा वर्षाचतुर्मास्यां विशेषतो ग्राह्या इति । एवं प्रश्नोत्तरसमुच्चयाचारप्रदीपाचारादिनकरश्राद्धविध्याद्यनुसारेण श्रीजिनस्यैव गुरोरपि अंगाग्र पूजा सिद्धा । तद्धनं च गौरवार्हस्थाने पूजासंबंधेन प्रयोक्तव्यमिति ४ । तथा धर्मस्थाने प्रतिज्ञातं च द्रव्यं पृथगेवव्ययितव्यं न तु स्वयं क्रियमाण भोजनादिरूपव्यये क्षेप्य । एवं स्फुटमेव धर्मधनोपभोगदोषात् । एवं सति ये यात्रादौ

भोजनशकटसंप्रेषणादिव्ययं सर्वं भानितव्ययमध्ये गणयन्ति तेषां मूढानां न ज्ञायते का गतिः । उद्यापनादावपि प्रौढाडंबरेण स्वनाम्ना मांडिते जने बहु श्लाघादि स्यान्निष्क्रयं तु स्तोकं मुंचतीति व्यक्त एव दोषः । तथा सामान्यतो विशेषतो वान्यप्रदत्त धर्मस्थान व्ययितव्य धनव्ययसमये तन्नाम स्फुटं ग्राह्यं । एवं सामुदायिकस्यापि । अन्यथा पुण्यस्थाने स्तैन्यदोषापत्तेः । एवमंत्यावस्थायां पित्रादीनां यन्मान्यते तत्सावधानत्वे गुर्वादिसंघसमक्षमित्थं वाच्यं यद्भवन्निमित्तं इयद्दिनमध्ये इयद्व्ययिष्यामि तदनुमोदना भवद्भिः कार्येति । तदपि च सद्यः सर्वज्ञातं व्ययितव्यं । आभडश्रेष्ठिपुत्रवत् । तथाहि " अणहिल्लपुरपत्तने श्रीमालज्ञातीयनागराजश्रेष्ठी कोटीध्वजोऽभूत् । प्रिया च महिलादेवी । तस्यां साधानायां श्रेष्ठी विसूचिकया मृतः । नृपेणापुत्रत्वात् तस्य सर्वस्वं गृहीतं । श्रेष्ठिनी च धवलकपुरे पितृगृहे गता । क्रमात् अमारिदोहदे पित्रा पूरिते तया पुत्रो जज्ञे । आभडेति नाम्ना । ततः पंचवर्षीयः पाठशालायां पठन्निस्तातेति बालैरुक्तोऽसौ मातृतः स्वस्वरूपे ज्ञाते यौवनाभिमुखः पत्तने गतः। स्वगृहे स्थित्वा वाणिज्यं कुर्वन् भावलदेवीं परिणिन्ये । ततः पुण्योदयात् प्राक्तननिधानलाभादिना कोटीध्वजो जज्ञे । सुतत्रयं जातं । क्रमात् दुःकर्मणा निर्धनत्वेन सपुत्रां पत्नीं पितृगृहे प्रेष्य मणिकारहट्टे मणीकादीन् घर्षयन् यवमानकं लभते । तत्स्वयं पिष्ट्वा पक्त्वाचादन् कालं निरगमत् । अन्यदा श्रीहेमसूरिपार्श्वे इच्छापरिमाणे बहु संक्षिप्तेऽपि गुरुभिर्निषिद्धेन तेन नवद्रम्मलक्षाः स्वीकृतास्तन्मानेनान्यदपि नियमितं । शेषं धर्मव्यये कार्यं । क्रमात् द्रम्मपंचकग्रंथिर्जातः । अन्यदेंद्रनील कंठाभरणं पंचद्रम्मैः क्रीत्वा समुद्दीप्येंद्रनीलस्य लक्षमूल्या मणयः कारिताः। क्रमात् धनी प्राग्वद् जज्ञे । कुटुंबं मिलितं । ततः साधूनां प्रत्यहं घृतघटदानसाधर्मिकवात्सल्य सत्रागारमहापूजा प्रतिवर्षपुस्तकलेखन चैत्यजीर्णोद्धार बिंबकारणादि धर्मकर्माणि कुर्वन् चतुरशीतिवर्षायुः प्रांते धर्मवहिकावाचने अष्टनवतिलक्षद्रम्मव्ययं श्रुत्वा श्रेष्ठी विषण्णः प्राह । हा कृपणेन मया कोट्यपि न व्ययिता । ततः पुत्रैस्तदेव दशलक्षीं व्यय्याष्टोत्तरां कोटीं पूरयित्वा अष्टौ लक्षाः पुनर्मानिताः । सोऽनशनात् स्वर्गतः । जिनदासादि पुत्रैश्चोक्तविधिना धर्मधनं व्ययितं । क्रमेण सद्गतिर्भेजे । एवं अमारिद्रव्याद्यपि देवादिभोगेऽनिश्रितत्वात् नायाति । तथा ज्ञानद्र-

ज्यं न स्वस्थाने देवस्थानेऽप्युपयुज्यते नत्वन्यत्र । तथा द्रव्यलिंगिद्रव्यं स्वाभयदानादावेव प्रयोक्तव्यं । न तु चैत्यादौ अत्यंताशुद्धत्वात् । इत्थं प्रसंगतः सर्वत्र धर्मोपकरणव्यापारेऽप्यविध्याशातनावारणाय विवेकः कार्यो विधेर्विशिरत्नशा प्रायश्चित्तमप्यापद्यते । यदुक्तं महानिशीथे "अविहीए निसंसणुत्तारिय रयहरणं दंडगं न परिभुंजे चउत्थमिति" । तेन श्राद्धेनरवलकमुखानंतकादेर्विधिनैव व्यापारणं स्वस्थाने स्थापनादिकं कार्यं । अन्यथा धर्मावज्ञादि दोषापत्तेरिति । सप्रपञ्चं युक्तिद्वारं समाप्तं २ ॥ १२ ॥

टीका भाषांतर—દેવદ્રવ્ય બે પ્રકારનું છે. મૂલમાં च અવ્યય મુકેલો છે તેથી ગુરૂ દ્રવ્યાદિક પણ બે પ્રકારે જાણી લેવું. તે ભોગ અને ઉપભોગ એમ બે પ્રકાર સમજવા. તેમાં જે એકજવાર ભોગ કરવા યોગ્ય એવી વસ્તુ તે ભોગ નૈવેદ્ય માલા વિગેરે. અને જે વારંવાર ભોગ કરવાને યોગ્ય એવી વસ્તુ તે ઉપભોગ. આભૂષણ હાર વિગેરે. આ બંને પ્રકારના દ્રવ્યમાં યોગ્ય રીતે વર્તવું જોઇએ. એટલે વિધિ પૂર્વક તેનો વ્યાપાર કરવો જોઇએ. તે ભોગોપભોગ દ્રવ્ય પોતપોતાના યોગ્ય સ્થાન જે ચૈત્યાદિ તેમાં અર્હતની આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રયોજી ઉપયોગમાં લેવું. જો કદિ અતિશય હર્ષનો આવેશ આવી જાય અને તેથી કરીને અયોગ્ય સ્થાને તેનો વ્યાપાર થઇ જાય તો ભક્તિભંગરૂપ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. આનો સાર એ છે કે, જો દેવાદિભોગ દ્રવ્ય પોતાના કાર્યમાં વાપર્યું હોય તો તે દ્રવ્યની ન્યૂનતા થવાથી સ્ફુટરીતે ખંડિતદ્રવ્યરૂપ આશાતના થાય છે. અને તેમ થવાથી તેને યોગ્ય એવા ઉપભોગનો વ્યાઘાત થતાં તેમાંથી બનતા આભુષણ વિગેરેનો અને ભક્તિ ઉદ્ધારનો ભંગ પણ થવો સંભવે છે. જો કે ઉપભોગ દ્રવ્યમાં કહેલા દોષનો અભાવ છે પણ તેમાં આજ્ઞાનો અતિક્રમ, નિઃશૂકતા અને અવિનય વિગેરે દોષનો સંભવ છે તેથી ઉભયમાં ભક્તિનો ભંગ તો સ્ફુટરીતે જણાય છે. તેથી ઉત્તમ શ્રાવકે ભોગ અને ઉપભોગ બંને પ્રકારના દેવાદિદ્રવ્યને પોતાના કાર્યમાં વાપરવું નહીં. યોગ્ય સ્થાનેજ વાપરવું.

પોતાના ગૃહ ચૈત્યમાં ધરેલા અક્ષત, સોપારી અને નૈવેદ્યના વેચાણથી ઉત્પન્ન થયેલ પુષ્પ ભોગ વિગેરે પોતાના ગૃહ ચૈત્યમાં ન વાપરવું, તેમજ બીજા (મુખ્ય) ચૈત્યમાં આવીને પણ પોતાની મેળે ન ચડાવવું પણ તેની વ્યવસ્થા જણાવીને ચૈત્યના પૂજારી વિગેરેની પાસે ચડાવરાવવું. જો તેનો યોગ ન હોય તો પછી સર્વની આગળ સ્ફુટરીતે તેનું સ્વરૂપ જણાવીને પોતાને હાથે ચડાવવું. નહીં તો વૃથા પોતાની લોકમાં પ્રશંસા વિગેરે થવાથી પોતાને દોષ પ્રાપ્ત થાય. ગૃહચૈત્યનું નૈવેદ્ય વિગેરે માળીને તેના માસિક પગારને બદલે અથવા પુષ્પાદિ બદલે ન આપવું પણ જો પોતાનું દ્રવ્ય આપવાનું સામર્થ્ય ન હોય તો પ્રથમથીજ નૈવેદ્ય આપવાનો ઠરાવ કરીને તેને રાખેલ હોય કે પુષ્પો લેવાનું ઠરાવ્યુ હોય તો તો તેને આપવામાં દોષ નથી. મુખ્યરીતે તો જે માસિક પગાર આપવાનો ઠરાવ્યો હોય તે જુદોજ આપવો. અને ગૃહચૈત્યનું નૈવેદ્ય ચોખા ઇત્યાદિ જે દ્રવ્ય હોય તે મુખ્ય દેવગૃહમાંજ મુકવું. જો એમ ન કરે તો પછી ગૃહચૈત્યના દ્રવ્યથીજ ગૃહચૈત્યની પૂજા થઈ ગણાય; પોતાના દ્રવ્યથી થયેલી ગણાય નહીં. તેમજ અનાદર તથા અવજ્ઞા વિગેરે દોષ પણ લાગે. તે યુક્ત નહીં. વળી પોતાના દેહ, ગૃહ અને કુટુંબ વિગેરેને માટે ઘણો ખરચ કરનાર ગૃહસ્થને તો મોટા દેવગૃહમાં પણ દેવપૂજા પોતાના દ્રવ્યથીજ યથાશક્તિ કરવી પણ પોતાના ગૃહ ચૈત્યમાં આવેલા નૈવેદ્ય વિગેરેના વેચાણથી ઉત્પન્ન થયેલા દ્રવ્યથી કે દેવ સંબંધિ પુષ્પાદિ દ્રવ્ય આવે તેનાથી દેવપૂજા કરવી નહીં. કારણકે, તેમ કરવાથી પ્રથમ કહેલા દોષોનો સંભવ છે.

દેવગૃહમાં જે નૈવેદ્ય અક્ષત વિગેરે આવે તેની પોતાના ઘરની વસ્તુની જેમ ઊંદર વિગેરેથી સારી રીતે રક્ષા કરવી, તેમજ સારૂં મૂલ્ય ઉપજે તેવી યુક્તિવડે તેને વેચવું, જેમ તેમ મુકવું કે વેચી દેવું નહીં. તેમ કરવાથી દેવદ્રવ્યના વિનાશનો દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં પણ જો સ્વતઃ ચૈત્યદ્રવ્ય ઉપજે તેમ ન હોય તો તે ચૈત્ય પૂજામાં તેને વાપરવું, નહીં તો તેમ કરવું નહીં કારણ કે જો તેવી રીતે વાપરે તો અનાદર તથા અવજ્ઞા વિગેરે દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. આ વિષે બૃહદ્ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે, "જે દ્રવ્ય ભોગથી વિનષ્ટ થયું

હોય તે નિર્માલ્ય કહેવાય છે." જે દ્રવ્ય જિન બિંબ ઉપર ચડાવ્યુંસતું નિસ્તેજ અને ગંધરહિત થાય અને શોભા વગરનું દેખાવાથી ભવ્ય પ્રાણીના મનને હર્ષનું કારણ થાય તેમ ન હોય તેને બહુશ્રુતો નિર્માલ્ય કહેછે. સંઘાચાર વૃત્તિમાં પણ ભોગથી નષ્ટ થયું તેજ નિર્માલ્ય કહ્યું છે. વિચાર સાર પ્રકરણમાં તો દેવને ધરેલા અક્ષત વિગેરે પણ નિર્માલ્ય કહ્યા છે" પણ તે નિર્માલ્ય થવાને યોગ્ય નથી. કારણ કે, બીજા શાસ્ત્રમાં કે લોકમાં તેમ જોવામાં આવતું નથી. અને સંભવતું પણ નથી. કેટલાક તો તે વિષે એમ કહે છે કે, "બીજાને ભોગમાં લેવાને અયોગ્ય થવાથી સર્વ દેવાદિદ્રવ્ય નિર્માલ્ય છે" આ વિષે તત્વ કેવલિગમ્ય છે. આ નિર્માલ્ય વર્ષાદિઋતુમાં કુંથવા વિગેરેથી સંસક્ત હોવાથી જુદા જુદા માણસો આક્રમણ ન કરે તેવા શુચિસ્થાનમાં છોડી દેવું. એમ કરવાથી આશાતના પણ ન થાય. સ્નાત્રજલનું પણ તેમજ કરવું. વળી નિર્માલ્ય સ્નાત્ર જળ શેષાની જેમ શાંતિજલરૂપે મસ્તકે ચડાવવું. તે વિષે "હેમચંદ્રાચાર્યકૃત વીર ચરિત્ર" માં કહ્યું છે કે, "પ્રભુના અભિષેક (સ્નાત્ર) જલને સુર, અસુર અને નાગ કુમારો વારંવાર વંદના કરે છે અને સર્વ પ્રાણીઓની ઉપર ક્ષેપન કરેછે." વળી પદ્મ (રામ) ચરિત્રના ઓગણચાલીશમા ઉદ્દેશામાં આષાઢી ચાતુર્માસીની અઠ્ઠાઇ સંબંધી વૃદ્ધસ્નાત્રના અધિકારમાં કહ્યું છે કે, "તે ન્હવણ સંબંધી જળ દશરથ રાજાએ પોતાની ભાર્યા (રાણીઓ) ને મોકલ્યું. તરૂણવયની દાસીઓ તત્કાળ લઇ ગઇ અને રાણીઓએ પોતાના મસ્તક ઉપર સિંચન કર્યું."

બૃહત્શાંતિમાં પણ લખે છે કે, "શાંતિજલ મસ્તક ઉપર ચડાવવું" પુષ્ટાલંબનમાં એટલે ખાસ જરૂરી પ્રસંગમાં પણ "જ્યારે જરાસંઘે જરા મુકીને કૃષ્ણના સૈન્યને ઉપદ્રવ કર્યો ત્યારે શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવે ધરણેંદ્રે આપેલા શ્રી પાર્શ્વનાથના બિંબનું સ્નાત્રજલ છાંટીને પોતાના સૈન્યને સાવધાન કર્યું હતું." તેવીજ રીતે શ્રીપાલ[૧] અને [૨]મહીપાલને પણ બન્યું હતું.

---

૧ શ્રીપાળનો કુષ્ટ આદીશ્વર પ્રભુના સ્નાત્ર જળથી નષ્ટ થયો. ૨ મહીપાળનો કુષ્ટ સુર્ય કુંડના જળથી નષ્ટ થયો.

દેવાદિસંબંધી ગૃહ, દુકાન, ક્ષેત્ર, વાડી તથા પાષાણ, ઇંટ, કાષ્ટ, વાંસ, રેતી, માટી અને ચુનો વિગેરે તથા ચંદન, કેસર, અને ભોગપુષ્પાદિક તેમજ ચંગેરી, ધૂપીયું, કલશ, વાસકુપિકા, ભાલપટ્ટ, મુકુટાદિક, ચામર, ચંદુઆ, ઝાલર ભેરી વિગેરે વાદ્ય, કનાત, સરાવ, પડદા, કાંબલ, કપાટ, પાટ, પટ્ટિકા, કુંભ, ઓરસીઆ, કાજલ, જલ અને દીપક વિગેરે, તેમજ દેરાસરની ખાલ અથવા નીકે આવેલું જલ પ્રમુખ પણ પોતાના કે બીજાના કાર્યમાં વાપરવું નહીં; કારણ દેવભોગના દ્રવ્યની જેમ તેનો ઉપભોગ કરવાથી પણ દોષ લાગે છે. ચામર અને કનાત વિગેરેમાં તો મલિન થવાનો તથા તુટી ફાટી જવાનો સંભવ છે. તેથી તેમાં અધિક દોષનો સંભવ છે. વળી દેવ સંબંધી વાદ્ય પણ ગુરૂ કે સંઘની આગળ વગાડવાં નહીં. કેટલાક એમ કહે છે કે, પુષ્ટાલંબનમાં (જરૂરી કારણમાં) તેનો ઘણો બદલો (નકરો) આપીને વપરાય છે. કહ્યું છે કે "જે મૂઢ દેવસંબંધી ચામર, છત્ર, અને કલસ વિગેરે ઉપકરણો મૂલ (નકરો) આપ્યા વિના પોતાના કાર્યમાં વાપરે છે તે દુ:ખી થાય છે." એવી રીતે નકરો આપીને પણ પોતે વાપરતાં જો તે ભાંગી તુટી જાય તો પોતાના દ્રવ્યથી તે ઉપકરણ નવાં કરાવી આપવા. જો તેમ ન બને તો દેવસેનની માતાની જેમ તિર્યંચાદિક દુર્ગતિને પામે છે. સંપ્રદાયમાં તેનું દૃષ્ટાંત એમ અપાય છે કે, "દેવની આગલ દીપક કરી તેવડે ઘરનાં કાર્ય કરવાં નહીં, જો તેમ કરે તો તેને તિર્યંચગતિ પ્રાપ્ત થાય છે."

દેવસેનની માતાનું દૃષ્ટાંત.

ઇંદ્રપુરનગરમાં દેવસેન નામે વ્યાપારી પોતાની માતા સહીત રહેતો હતો તેની પાડોશમાં ધનસેન નામે એક ઊંટવાલો રહેતો હતો. અન્યદા તેના ઘરમાંથી નીકળીને એક ઊંટડી હમેશાં દેવસેનને ઘેર આવવા લાગી. ધનસેન તેને ઘણો માર મારી લઇ જાય તોપણ તે પાછી ત્યાં જઇને ઉભી રહે. પછી દેવ-

द्रप શેઠ અને ધનશેઠની નમણે સ્નેહ હતો તેથી જિનશેઠે મૂલ્ય આપીને તે ઊંટડી ખરીદ કરી પોતાને ઘેર રાખી. ૬
॥૨૧॥ એક વખતે જિનશેઠે કોઇ જ્ઞાનીને તે ઊંટડીના સ્નેહનું કારણ પુછયું, ત્યારે જ્ઞાની બોલ્યા કે આ ઊંટડી પૂર્વ ભવે તારી માતા હતી. એક વખતે તેણીએ જિનપૂજા માટે દીપક કર્યો અને પછી તેનાથી ઘરનાં કામ કર્યાં અને ધૂપના અંગારાથી ચૂલો સળગાવ્યો, તે કર્મથી આ ઊંટડી થઇ છે. આથી કરીને પૂર્વભવના સંબંધ-ને લીધે તેનો તારી ઉપર સ્નેહ થયો જણાય છે. પછી તે ઊંટડી બોધ પામેલી ભાવિત કરીને સદ્ગતિને પ્રાપ્ત થઇ.

દેવદ્રવ્યની જેમ જ્ઞાન દ્રવ્ય પણ પોતાને કલ્પતું નથી. કાગળ પત્ર વિગેરે જે જ્ઞાન દ્રવ્ય છે તે જો શ્રાવકે સાધુને અર્પણ કર્યું હોય તો પછી તે પોતાના કાર્યમાં વાપરવું નહીં, તેમ ઉચિત નકરો આપ્યા વગર પોતાની પોથીમાં પણ મુકવું (બાંધવું) નહીં.

સાધારણ દ્રવ્ય પણ જો સંઘે આપ્યું હોય તોજ શ્રાવકને વાપરવું ઘટે છે, તે શિવાય નહીં. અને સંઘે પણ સાધારણ દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રમાંજ વાપરવું, યાચકાદિકને આપવું નહીં. હાલના વ્યવહાર પ્રમાણે તો જે ગુરૂના ન્યુંછણા વિગેરેમાં સાધારણ દ્રવ્ય આવ્યું હોય તે શ્રાવક શ્રાવિકાને આપવામાં યુક્તિ જણાતી નથી. પણ શ્રાવકો તેને શાળા વિગેરેના કાર્યમાં વાપરે છે.

વળી સાધુ સાધ્વી સંબંધી મુખવસ્ત્રિકાદિ ઉપકરણો હોય તે શ્રાવકે વાપરવાં નહીં. કારણ કે તે ગુરૂ દ્રવ્ય છે. અને સ્થાપનાચાર્ય તથા જપમાલા વિગેરે પ્રાયઃ જ્ઞાનધ્યાનની વૃદ્ધિ થવા માટે શ્રાવકને આપવાનો વ્યવહાર સાધુઓમાં પ્રવર્તે છે. કારણ તે જ્ઞાનના અનિશ્રિત ઉપકરણો છે. વળી તે ગુરૂએ આપેલા અને શ્રાવકે લીધેલા આભાસે જણાય છે. જે સુવર્ણાદિ ગુરૂદ્રવ્ય હોય તે જીર્ણોદ્ધારમાં તથા નવીન ચૈત્ય કરાવવામાં વાપરવું. જે ગુરૂની પૂજા વખતે અર્પણ કરેલું સુવર્ણાદિ દ્રવ્ય તે ગુરૂદ્રવ્ય કહેવાય છે. અહિં કોઈ શંકા કરે ॥

કે પૂર્વે એવીરીતે ગુરૂ પૂજા થતી કે નહી? અને ગુરૂ પૂજાનું દ્રવ્ય ક્યાં ઉપયોગી થતું? તે કહે છે. ગુરૂની પૂજા સંબંધી જે સુવર્ણાદિદ્રવ્ય તે રજોહરણાદિ ઉપકરણોની જેમ ગુરૂદ્રવ્ય નથી. કારણ કે, તેમાં ગુરૂએ પોતાની નિશ્રા કરેલી નથી. પૂર્વે કુમારપાલ રાજાએ પ્રતિદિન એકસો આઠ સુવર્ણ કમલોથી શ્રી હેમાચાર્યની પૂજા કરેલી હતી. વળી "ધર્મલાભ એવી આશીષ કહી ઊંચો હાથ કરી રહેલા સિદ્ધસેન સૂરિને રાજાએ એક કોટી દ્રવ્ય આપ્યું." આ પ્રમાણે કહેલું છે. આ અર્પણ કરેલું દ્રવ્ય અગ્રપૂજા સંબંધી હતું. તેને સંઘે સૂરિની આજ્ઞાથી જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં વાપર્યું હતું. અહિં તક્રકૌંડિન્ય ન્યાયથી અને ભોજ્ય ભોજક પણાના સંબંધથી રજોહરણાદિ ઔધિક ઉપધિની જેમ તે પૂજા દ્રવ્ય ગુરૂદ્રવ્ય થતું નથી. પણ પૂજ્ય અને પૂજાના સંબંધવડે તે ગુરૂદ્રવ્ય થાય છે. જો એમ ન માનીએ તો શ્રાદ્ધજીતકલ્પની વૃત્તિમાં કહેલ વાતનો ઉચ્છેદ થઈ જાય. તે વિષે વધારે શું કહેવું.

વળી જીવદેવસૂરિની પૂજા અર્થે મહશ્રેષ્ઠીએ અર્ધલાખ દ્રવ્ય આપ્યું હતું. સૂરિએ તે દ્રવ્યથી જિન-પ્રાસાદ પ્રમુખ કરાવ્યા હતા. તેમજ ધારાનગરીમાં લઘુભોજે શ્રી શાંતિવેતાલસૂરિને બારલાખ અને સાઠ હજાર દ્રવ્ય આપ્યું હતું. તેમાંથી ગુરૂએ બારલાખ દ્રવ્ય ખરચાવી માલવાસાં જિન ચૈત્ય કરાવ્યાં અને સાઠહજાર દ્રવ્ય ખર્ચાવી થિરાપદ્ર (થરાદ) નગરીમાં ચૈત્ય અને દેવકુલિકા બંધાવી હતી. તે વિષે વધારે હકીકત તેના પ્રબંધમાંથી જાણી લેવી. તેમજ સુમતિસાધુસૂરિના વારામાં મંડપાચલ દુર્ગને વિષે રહેલા શ્રી માફર નામના મલિકે શ્રાવકોના સંસર્ગથી જૈન ધર્મ અભિમુખ થઇને સુવર્ણ દ્રવ્યથી ગીતાર્થ ગુરૂની પૂજા કરી હતી, એવો વૃદ્ધવાદ સંભળાય છે વળી બાલકનું નામ સ્થાપન કરવા વખતે શ્રાવક બાલકને લઈ ઘેરથી નીકલી ગુરૂને ઉપાશ્રયે આવે ત્યાં ગુરૂને પ્રણામ કરી નવ સુવર્ણ કે રૂપાની મુદ્રાવડે ગુરૂની નવાંગ પૂજા કરી ગૃહી ગુરૂ અને દેવની સાક્ષીએ આપેલું નામ નિવેદન કરે. પછી ગુરૂ યોગ્ય મંત્રથી વાસક્ષેપને મંત્રી ॐकाराદિન્યાસ પૂર્વક (વાસક્ષેપ ક્ષેપન કરીને) પોતાની સાક્ષીએ તે બાલકના નામ સ્થાપનની અનુજ્ઞા આપે. વળી "બેવાર કે ત્રણવાર અષ્ટભેદીપૂજા, સંપૂર્ણ દેવવંદન, મોટા ચૈત્યમાં પણ સર્વ બિંબોનું અર્ચન

વા વંદના, સ્નાત્ર મહોત્સવ, મહાપૂજા, પ્રભાવના વિગેરે, ગુરૂને મોટી વંદના, ગુરૂની અંગપૂજા, ત્યાં પ્રભાવના, પ્રથમ સ્વસ્તિક રચીને વ્યાખ્યાનનું શ્રવણ ઇત્યાદિ નિયમો વર્ષા ચાતુર્માસ્યમાં વિશેષ કરીને ગ્રહણ કરવા " એ પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તર સમુચ્ચય, આચારપ્રદીપ, આચારદિનકર, અને શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરે ગ્રંથોમાં કહેલ છે. તે અનુસારે શ્રીજિન અને ગુરૂની અંગ તથા અગ્ર પૂજા સિદ્ધ થાય છે અને તેમાં આવેલું દ્રવ્ય ગૌરવતા વાળા યોગ્ય સ્થાને યોજવું. જિનેશ્વરની અંગ પૂજાના સંબંધમાં યોજવું નહી

ધર્મસ્થાનમાં વાપરવા કહેલું–પ્રતિજ્ઞા કરેલું દ્રવ્ય જુદુંજ વાપરવું, તે પોતાને કરવાના ભોજનાદિરૂપ ખર્ચમાં વાપરવું નહીં. કારણ કે તેમ કરવાથી સ્ફુટરીતે ધર્મના ધનનો ઉપભોગ કરવાનો દોષ લાગે છે. તેમ છતાં જેઓ યાત્રાદિકમાં જતાં પોતાના ભોજન ગાડી ભાડાં વિગેરેનો ખર્ચ પોતે વાપરવા ધારેલા (માનેલા) દ્રવ્યમાં ગણે છે તે મૂઢ લોકોની શીગતિ થશે તે અમે જાણતા નથી. વળી પોતાના નામથી ઉજમણા વિગેરે મોટા આડંબરવડે માંડે જેથી લોકોમાં પોતાની ઘણી પ્રશંસા થાય અને તેના નિષ્ક્રય (નકરા)નું દ્રવ્ય થોડું મુકે તે પણ સ્પષ્ટ રીતે દોષજ છે. તેમજ સામાન્ય કે વિશેષપણે બીજાએ આપેલું ધર્મસ્થાનમાં વાપરવાનું જે દ્રવ્ય હોય તેને વાપરતી વખતે તેનું નામ સ્ફુટરીતે કહી બતાવવું. એવી રીતે સમુદાયનું હોય તો તે પણ કહી બતાવવું. જો તેમ ન થાય તો પુણ્યસ્થાનમાં ચોરીનો દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. વલી જે પિતા કે વડિલ વિગેરેના મૃત્યુસમયે તેમની પછવાડે ધર્મકાર્યમાં વાપરવા કહેવું હોય તો જ્યારે તેમને સાધ્ય હોય ત્યારે ગુરૂની તથા સંઘની સમક્ષ આ પમાણે કહેવુ કે, હું તમારા નિમિત્તે આટલા દિવસમાં આટલું ધન વાપરીશ, તેની અનુમોદના તમારે કરવી. પછી એ દ્રવ્ય પણ સર્વ જાણે તેવી રીતે તરતમાંજ વાપરવુ. આભડશ્રેષ્ટીના પુત્રની પેઠે.

આભડશ્રેષ્ટીની કથા.

અણહિલપુરપાટણમાં શ્રીમાલી જ્ઞાતિનો નાગરાજ નામે કોટીધ્વજ શ્રેષ્ટી હતો. તેને મહિલાદેવી નામે સ્ત્રી હતી. શ્રેષ્ટી નાગરાજ વિસૂચિકાના રોગથી અચાનક મૃત્યુ પામ્યો. મહિલાદેવી તે વખતે સગર્ભા હતી છતાં તેને પુત્ર ન હતો તેથી રાજાએ તેનું સર્વ દ્રવ્ય લઇ લીધું. શેઠાણી મહિલાદેવી પોતાને પીયર ધવલક-પુર (ધોળકા) ગઈ. અનુક્રમે અમારી પળાવવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થતાં પિતાએ તે પૂરો કર્યો અને તેને એક પુત્ર અવતર્યો. તેનું નામ આભડ એવુ પાડયું. પાંચ વર્ષનો થયો એટલે તેને પાઠશાલામાં ભણવા મોકલ્યો. ત્યાં વિદ્યાર્થીઓ તેને બાપ વગરનો કહી બોલાવવા લાગ્યા. તેથી તેણે માતા પાસેથી પોતાનું વૃત્તાંત જાણી લીધું. યૌવનવયને પ્રાપ્ત થતાં તે પાટણ ગયો. ત્યાં સ્વગૃહે રહી વ્યાપાર કરવા લાગ્યો. અને ભાવલદેવી નામે એક શ્રેષ્ટીની કન્યા તે પરણ્યો. પુણ્યોના ઉદયથી પૂર્વના દાટેલા નિધાનનો લાભ થતાં તે કોટીધ્વજ થયો. અનુક્રમે તેને ત્રણ પુત્ર થયા. પછી કેટલેક દિવસે દુષ્કર્મના ઉદયથી પાછો નિર્ધન થયો. દારિદ્રને લીધે પોતાની સ્ત્રીને પુત્રસહિત પિયર મોકલી પોતે કોઇ મણિકારની દુકાને મણિ ઘસવા માટે નોકર રહ્યો. ત્યાંથી પ્રતિદિન જવ મળતાં તેને પોતાની જાતે દળી, રાંધી, ખાઈને કાળનિર્ગમન કરવા લાગ્યો. એક વખતે શ્રી હેમસૂરિની પાસે તેણે ઇચ્છાપરિમાણની બાધા ઘણા સંક્ષેપથી લેવા માંડી ત્યારે ગુરૂએ નિષેધ કર્યો એટલે તેણે નવલાખ દ્રમ (દામ) સુધી રાખવાનો સ્વીકાર કર્યો. ઉપરાંતનો ત્યાગ કર્યો. તેના પ્રમાણમાં બીજી વસ્તુઓનો પણ નિયમ લીધો. તે શિવાય જો વધારે થાય તો ધર્મકાર્યમાં વાપરવું. અનુક્રમે મણિકારને ઘેર કામકરતાં તેની ગાંઠે પાંચ દ્રમ થયા. એક વખતે તે પાંચ દ્રમ્મવડે તેણે ઇંદ્રનીલમણિનું કંઠાભરણ ખરીદ કરી તેને ઘસી ઉજવલ કર્યું. પછી તે ઇંદ્રિનીલમણીના લક્ષ લક્ષ મૂલ્યના મણિ કર્યા. તેમ કરતાં કરતાં તે પાછો પ્રથમની જેમ મોટો ધનવાન્ થયો. પુનઃ તેને કુટુંબ આવી મળ્યું. તે પ્રતિદિન સાધુ મુનિરાજને ઘી

ભરેલા ઘડાનું દાન, સાધર્મિકવાત્સલ્ય, દાનશાળા, મહાપૂજા, પ્રતિવર્ષ પુસ્તક લેખન, ચૈત્યોના જીર્ણોદ્ધાર અને જિનબિંબો કરાવવા વિગેરે ધર્મ કૃત્યોને કરવા લાગ્યો. તેમ કરતાં ચોરાશી વર્ષનું આયુષ્ય વ્યતિત થયું અંતકાળે ધર્મ વહી વંચાવતાં તેમાં પોતે અઠ્ઠાણુ લાખ દ્રમ્મનો વ્યય કર્યો તે સાંભળી શ્રેષ્ઠી ખેદ પામ્યો અને બોલ્યો અરે હું કેવો કૃપણ કે મેં એક કોટી ધન પણ ધર્મમાં વાપર્યું નહીં! પછી તેના પુત્રોએ તત્કાલ દશલાખ દ્રવ્ય વાપરી એક કોટી અને આઠ લાખ દ્રવ્ય પૂરૂં કર્યું. અને પુનઃ તેમની પાછળ આઠ લાખ દ્રવ્ય વાપરવું માન્યું. તે અનશન કરી સ્વર્ગે ગયો. જિનદાસ વિગેરે તેના પુત્રોએ કહેવા પ્રમાણે તે ધર્મધન વાપર્યું અનુક્રમે તેઓ પણ સદ્ગતિને પામ્યા. એ પ્રમાણે જે અમારી દ્રવ્ય પ્રમુખ છે તે પણ અનિશ્રિત હોવાથી દેવાદિના ભોગમાં આવતું નથી.

જે જ્ઞાન દ્રવ્ય છે તે સ્વસ્થાને (જ્ઞાનમાં) અને દેવસ્થાને પણ ઉપયોગમાં આવે છે તે શિવાય બીજા ઉપયોગમાં આવતું નથી. વળી જે દ્રવ્યલિંગીજતિ વિગેરેનું દ્રવ્ય હોય તે અભયદાન વિગેરેમાંજ વાપરવું. ચૈત્ય પ્રમુખમાં વાપરવું નહીં કારણ કે તે અત્યંત અશુદ્ધ છે.

ઉપર પ્રમાણે દરેક પ્રસંગે સર્વત્ર ધર્મના ઉપકરણો વાપરવામાં પણ વિવેકી શ્રાવકોએ અવિધિ આશાતનાના નિવારણમાટે વિવેક રાખવો, નહી તો પ્રાયશ્ચિત્તમાં આવી જવાય છે તે વિષે શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે, "અવિધિવડે પોતાના પણ ઉત્તરિય, રજોહરણ, દાંડો વિગેરે વાપરે તો ચોથ ભક્તનું પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે." તેથી શ્રાવકોએ ચરવલા મુહપત્તિ વિગેરે ઉપકરણો પણ વિધિથી વાપરી પાછા સ્વસ્થાને મુકવા. નહીં તો ધર્માવજ્ઞા વિગેરે દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે આ બીજું વૃદ્ધિદ્વાર સવિસ્તર પણે સમાપ્ત થયું. ૨.

॥ इति द्वितीयं वृद्धिद्वारं समाप्तम् ॥

टीकामूल—एव चैत्यद्रव्यादिवृद्धिं कुर्वतः कस्यचिदनाभोगादिना चैत्यद्रव्यादिविप्रणाशोऽपि स्यात् अतः पुनः कर्त्तृद्वारेण मुख्यवृत्त्या गाथा त्रयेण तद्भेदानाह ॥

ઉપર પ્રમાણે ચૈત્ય દ્રવ્યાદિની વૃદ્ધિ કરતાં પણ કોઇ વખત અનાભોગાદિક કારણથી ચૈત્યદ્રવ્યાદિનો નાશ પણ થાય છે એથી પુનઃ કર્ત્તાદ્વારા મુખ્ય વૃત્તિવડે તેના ભેદ ત્રણ ગાથાથી કહે છે.

मूल—भक्खेइ जो उविक्खेइ जिणदव्वं तु सावओ।
पन्नाहीणो भवेजोउ लिप्पइ पावकम्मणा ॥ १३ ॥

ભાવાર્થઃ—જે દેવાદિદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે અથવા ઉપેક્ષા કરી બીજાને ખાવા દે, અથવા તે વિષે મંદમતિપણાથી કોઇને અંગ ઉધારે ધીરે તો તે પાપકર્મથી લિપ્ત થાય છે. ૧૩.

टीकामूल—भक्खेति। व्याख्या। कंठ्यं। नवरं भक्षणं देवद्रव्यस्य तदुपचारस्य वा तु शब्दात् ज्ञानद्रव्यादेश्च स्वयमुपजीवनं १ उपेक्षणं तदेव परस्य कुर्वतः शक्तितोऽनिवारणं २ प्रज्ञाहीनत्वमंगोद्धारादिना देवद्रव्यादिदानं यद्वा मंदमतितया स्वल्पेन बहुना वा धनेन कार्यसिद्ध्यवेदकत्वात् यथाकथंचित् द्रव्यव्ययकारित्वं कूटलेख्य कृतत्वं च ३ ॥ १३ ॥

टीका भाषांतरः—આ ગાથા સુગમ છે; તેમાં વિશેષ એટલુંજ જાણવાનું છે કે, પ્રથમ ભક્ષણ એટલે

૫૦
॥

દેવદ્રવ્ય તેમજ ઉપચારથી અથવા મૂલમાં તુ શબ્દ આપેલો છે તેથી જ્ઞાન દ્રવ્ય વિગેરેને ખાઈ જઇ પોતાની આજીવિકા કરવી તે, બીજુ તેની ઉપેક્ષા એટલે તે પ્રમાણે બીજો માણસ ખાઈ જતો હોય તેને પોતાની શક્તિ છતાં તેમ કરતાં વારવો નહીં તે, ત્રીજું પ્રજ્ઞાહીનત્વ એટલે કોઇને-અંગ ઉધારે દેવદ્રવ્યાદિ આપે અ-થવા અલ્પ બુદ્ધિપણાથીં કાર્યની સિદ્ધિ થોડે કે ઘણે દ્રવ્યે થશે તે જાણે નહીં તેથીં દ્રવ્યનો ખર્ચ કરવામાં અવિચારીપણું કરે અથવા નામું લેખુ ખોટું મંડાવે, તેમાં ભૂલ કરે તે. ૧૩.

मूल—चेइयदवं साहारणं च जो दूहइ मोहियमइउ।
धम्मं च सो न याणेइ अहवा बद्धाउ उ नरए ॥ १४ ॥

भावार्थः—જે શ્રાવક ચૈત્ય દ્રવ્ય સાધારણ દ્રવ્ય તથા જ્ઞાન દ્રવ્યાદિનો મોહ બુદ્ધિથી ઉપભોગ કરે વા ચોરી લે, તો તે ધર્મને જાણતો નથી એમ સમજવું અથવા તેણે નારકીનું આયુષ્ય બાંધેલ છે, એમ સમજવુ. ૧૪.

टीकामूल—चेइयोति। व्याख्या। चैत्यद्रव्यं साधारणद्रव्यं चकारात् ज्ञानद्रव्यादिकं यो दोग्धि व्याजव्यवहारादिना तदुपयोगिद्रव्यमुपभुंक्ते उपलक्षणतस्तद्मुष्णाति । अत्र तदुपयोगिलाभं चतुष्कादिवृद्ध्या निर्णीय तद्धनं ग्राह्यं न त्वाधिकं परकीयत्वात् । यतः "उचिअं मुत्तूणकलं दव्वाइकमागयं च उक्करिसं निवडियमाविजाणंतो परस्स संतं न गिह्विज्जा" १ । व्याख्या उचितकला शतं प्रतिचतुष्कपंचक वृद्धयादिरूपा "व्याजे स्यात् द्विगुणं

वृ
॥

वित्तं व्यवसाये चतुर्गुणमित्यादि रूपावा तां । तथा द्रव्यं गणिमधरिमादि आदिशब्दात् तद्गतानेकभेदग्रहः तेषां द्रव्यादीनां क्रमेण द्रव्यक्षयलक्षणेनागतः संपन्नो यदुत्कर्षोऽर्थवृद्धिरूपस्तं मुक्त्वा शेषं न गृह्णीयात् कोऽर्थः यत्कथंचित् पूगीफलादि द्रव्याणां क्षयाद्विगुणादिलाभः स्यात् तदा तमदुष्टाशयतया गृह्णाति नत्वेवं चिंतयेत् सुंदरं जातं यत्पूगीफलादीनां क्षयोऽभूत् इति तथा निपतितमपि परसत्कं जानन्न गृह्णीयात् कलांतरादौ क्रयविक्रयादौ च देशकालाद्यपेक्षया य उचितः शिष्टजनानिंदितो लाभः स एव ग्राह्य इति भावः इति प्रति० वृ० ३ व्रते ५ अतिचाराधिकारे एवं सति अधिकग्रहणे सद्व्यवहारभंग आपद्येतेति तत्त्वं ॥ १४ ॥

टीका भाषांतरः—ચૈત્ય દ્રવ્ય સાધારણ દ્રવ્ય તેમજ च શબ્દ છે તેથી જ્ઞાન દ્રવ્યાદિ દ્રવ્ય તેને એટલે તેના વ્યાજ વ્યવહાર વિગેરેથી ઉપજેલા દ્રવ્યને પોતે ખાઈ જાય અથવા ચોરી જાય અહિં વ્યાજમાંથી ઉપજેલો લાભ તે સેંકડે ચાર કે પાંચ ટકા પ્રમાણે વધારો થાય તેવો નિર્ણય કરી તે ધન લેવું તેથી અધિક લેવું નહીં; કારણ કે તે પરકીય દ્રવ્ય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, "સો રૂપીએ ચાર કે પાંચ ટકા વધે તેટલુંજ દ્રવ્ય લેવું" "વ્યાજમાં બમણું અને વ્યાપારમાં ચોગણું દ્રવ્ય થાય" એ રીતિ પ્રમાણે દ્રવ્ય લેવું. તેમજ જે ગણી શકાય કે ધારણ કરી શકાય ઈત્યાદિ પ્રકારની વસ્તુઓનું હોય. અહિં आदि શબ્દનું ગ્રહણ છે તેથી તદ્ગત અનેક વસ્તુ વ્યાપારના ભેદનું ગ્રહણ કરી લેવું તે વસ્તુઓનો કોઇ કારણથી ક્ષય થઈ જવાથી અનુક્રમવડે પ્રાપ્ત થયેલો જે વૃદ્ધિરૂપ યોગ્ય ઉત્કર્ષ તેને મુકી વધારાનું દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવું નહીં. અર્થાત્ કોઇ કારણથી ગામમાંથી યા દેશમાંથી સોપારી પ્રમુખ દ્રવ્યનો ક્ષય થાય તેથી દેવાદિ સંબંધી તે વસ્તુ ખપી જાય અને તેથી બમણો તમણો લાભ થાય તો તેને શુદ્ધ હૃદયથી ગ્રહણ કરવો, પણ એમ ચિંતવવું નહીં કે, આ સોપારી વિગેરે દ્રવ્યનો ક્ષય થયો તે સારૂં થયું; તેમજ કાંઇ પડી રહેલું હોય તો તે પારકું જાણ્યા છતાં ગ્રહણ કરવું નહીં, અર્થાત્ વ્યાજ વહિવટ વિગેરેથી અને ક્રય વિક્રયાદિકથી દેશકાળની અપેક્ષાએ જે શિષ્ટજનોએ અનિંદિત લાભ મલે તેજ ગ્રહણ કરવો. એજ તેનો ભાવાર્થ છે. પ્રતિક્રમણ સૂત્રની વૃત્તિમાં ત્રીજા વ્રતના પાંચ અતિ-

ચારના અધિકારમાં એ પ્રમાણેજ જણાવેલું છે. એમ છતાં પણ જો અધિક ગ્રહણ કરે તો સદ્ વ્યવહારનો ભંગ પ્રાપ્ત થાય એમ સમજવુ ૧૪.

मूल—आयाणं जो भंजइ, पडिवन्नधणं न देइ देवस्स ।
गरहंतं चोविरकइ, सो विहु परिभमइ संसारे ॥ १५ ॥

ભાવાર્થઃ—જે દેવાદિસંબંધી ભાડું ભાંગે, જે પર્યુષણ વિગેરે પર્વમાં ચૈત્યાદિ સ્થાનમાં આપવા પ્રતિજ્ઞા કરેલું ધન આપે નહીં, અને જે ઇર્ષ્યાદિકથી દૂષિત કરતા એવા કોઈ અવિનીતના વચનથી માની થઈ દેવાદિદ્રવ્યની ઉપેક્ષા કરે તે પણ નિશ્ચે આ સંસારને વિષે પરિભ્રમણ કરે છે. ૧૫.

टीकामूल—आयाणमिति व्याख्या—आदानं तृष्णागृहग्रस्तत्वात् देवादिसत्कं भाटकं यो भनक्ति ५ तथा यः पर्युपणादौ च चैत्यादिस्थाने देयतया प्रतिज्ञातं धनं न दत्ते ६ तथा गर्हंत ईर्ष्यादिवशाद्दुर्वाक्येन दूषयन्त मविनीतं योवोपेक्षते तथा सति कदाचित्तद्वाक्यश्रवणात् महेंद्रपुरीयश्राद्धवत् मानीभूय[1] देवादिद्रव्यरक्षादौ शक्तिमानप्युदासीनो भवतीत्यर्थः ७ यतः एतदेवमहत्पापं धर्मस्थानेऽप्युदासिता इति ॥ १५ ॥

---

१ ग्लानीभूय એવો પણ પાઠ છે.

ટીકા ભાષાંતરઃ—આદાન એટલે દેવાદિસંબંધી ભાડું, તેને તૃષ્ણારૂપ ગ્રહથી ગ્રસ્ત થઈ જે ભાંગી નાખે તે, તેમજ પર્યુષણાદિ પર્વમાં ચૈત્યાદિસ્થાને આપવાને પ્રતિજ્ઞા કરેલા દ્રવ્યને જે આપે નહી તે, અને ઇર્ષ્યાદિકને લીધે દુર્વાક્ય બોલી દૂષિત કરતા એવા અવિનીતને જે ઉપેક્ષા કરે એટલે કદાચિત્ તેવા દુર્જનના દુર્વાક્ય સાંભળી મહેંદ્રપુરના શ્રાવકની જેમ માની થઇને અથવા કાયર થઇને દેવાદિદ્રવ્યની રક્ષા કરવામાં શક્તિમાન્ છતાં પણ જે ઉદાસી થઇને ઉપેક્ષા કરે તે આ સંસારમાં ભમે છે ઉપેક્ષા કરવાના સંબંધમાં કહ્યું છે કે, "ધર્મના કાર્યમાં ઉદાસી થઇ રહેવું તે મોટું પાપ છે." ૧૫

હવે સાધુની અપેક્ષાએ થયેલા ભેદ કહે છે.

मूल—चेइयदव्वविणासे तद्दव्वविणासणे दुविहभेए।
साहू उविक्खमाणो अणंतसंसारिओ होइ ॥ १६ ॥

ભાવાર્થઃ—ચૈત્યદ્રવ્ય (સુવર્ણાદિ)ના વિનાશને વિષે અને બે પ્રકારની તે ચૈત્ય દ્રવ્યવડે પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુઓના વિનાશને વિષે જો સાધુ પણ ઉપેક્ષા કરે તો તે અનંત સંસારી થાયછે.૧૬.

टीकामूल—अथ संयतापेक्षयापि तद्भेदानाह। चेइएति । व्याख्या । चैत्यद्रव्यं हिरण्यादि तस्य विनाशे भक्षणादितो न्यूनत्वेन हानिरूपे विध्वंसरूपे च । तथा तेन चैत्यद्रव्येणात्तं द्रव्यं दारूपलेष्टकादि तस्य विनाशने च । तस्मिन् कथंभूते द्विविधे योग्यातीतभावभेदात् । तत्र योग्यं नव्यमानीतं चैत्यत्वेन परिणंस्यत् इत्यर्थः ।

अतीतभावं लग्नोत्पादितं चैत्यत्वेन परिणतमित्यर्थः । अथवा मूलोत्तरभेदात् द्विविधे तत्र मूलं स्तंभकुंभादि उत्तरं तु छादनादि । यद्वा स्वपक्षपरपक्षकृतभेदात् द्विविधे । एवमनेकधा द्वैविध्यं । अत्रापिशब्दस्याध्याहारादास्तां श्रावकः सर्वसावद्यविरतः साधुरपि तत्रोदासीन्यं कुर्वाणो देशनादिभिरनिवारयन्ननंतसंसारिको भणित इत्थं विनश्यत् चैत्यद्रव्याद्युपेक्षां संयतेनापि सर्वथा न कार्या इत्यर्थः । अयं भावः कारणभेदात् चैत्यद्रव्यं द्विविधं उपकारक उपादानं च तत्राद्यं धनादि द्वितीय योग्यद्रव्यं ते अपि भक्षणादिभेदात् प्रत्येकं सप्तविधेस्तः । तान्यपि पुनः स्वपक्षपरपक्षकर्तृभेदात् द्विविधानि । एव चैत्यद्रव्यविनाशोऽष्टाविंशतिधा बोध्यः । इत्थं ज्ञानद्रव्येऽपि भावना कार्या । साधारणादेस्तूचितोपष्टंभकत्वात् प्रत्येकं चतुर्दशभेदा भाव्याः । बालबोधार्थं यंत्रकमपि दर्शनीय मिति॥२६॥

	चैत्यद्रव्यादिविनाश यंत्रकम्.					
द्रव्यनामानि	चैत्य द्रव्यस्य	ज्ञान द्रव्यस्य.	गुरु द्रव्यस्य.	साधारण द्रव्यस्य.	धर्म द्रव्यस्य.	सर्व संख्या.
भेदांकाः	२८	२८	२८	१४	१४	११२

टीका भाषांतरः—ચૈત્ય દ્રવ્ય જે સુવર્ણ વિગેરે તેનો વિનાશ એટલે ભક્ષણાદિવડે ઓછું કરવાથી હાનિ કરવી અથવા વિધ્વંસ કરવો તે અને તે ચૈત્ય દ્રવ્યવડે પ્રાપ્ત કરેલું દ્રવ્ય જે કાષ્ટ, પાષાણ ઈંટ વિગેરે તેનો પણ જે નાશ કરવો તે. તે દ્રવ્ય યોગ્ય અને અતીતભાવ એવા બે ભેદવાળું છે. યોગ્ય એટલે જે નવું લાવવામાં આવ્યું હોય અર્થાત્ ચૈત્યપણે પરિણામ પામવાનું તે અને બીજું અતીત ભાવ એટલે જે ચૈત્યાદિકમાં લાગેલું

ઉખડી ગયું હોય અર્થાત્ ચૈત્યપણે પરિણામ પામેલું હોય તે. અથવા મૂલ અને ઉત્તર એવા બે ભેદથી બે પ્રકારે છે. તેમાં મૂળ તે સ્તંભકુંભી વિગેરે અને ઉત્તર તે ઉપરનું માળણુ વિગેરે. અથવા સ્વપક્ષ અને પરપક્ષથી કરેલા ભેદવડે બે પ્રકારનું છે. એવી રીતે તેના અનેક રીતે બે ભેદ થઈ શકે છે. અહિં અપિ શબ્દનો અધ્યાહાર હોવાથી એવો અર્થ થાય છે કે શ્રાવકની વાત તો એક તરફ રહી પણ સર્વ સાવદ્ય કર્મથી વિરત એવાં સાધુ પણ જો તે દેવદ્રવ્યાદિના વિનાશમાં ઉદાસીપણું રાખે એટલે કે દ્રવ્યાદિનો બગાડ થતો હોય તેને દેશનાદિકવડે નિવારે નહીં તો તે અનંત સંસારી થાયછે. અર્થાત્ એવી રીતે નાશ પામતા ચૈત્યાદિ દ્રવ્યની સાધુએ પણ સર્વથા ઉપેક્ષા કરવી નહીં આ સર્વનો ભાવાર્થ એવો છે કે કારણ ભેદથી ચૈત્ય દ્રવ્ય ઉપકારક અને ઉપાદાન એવા બે ભેદ વાળું છે. તેમાં પેહેલું ઉપકારક દ્રવ્ય તે ધન વિગેરે અને બીજું ઉપાદાન દ્રવ્ય તે યોગ્ય દ્રવ્ય તે બંનેના ભક્ષણાદિ ભેદવડે સાત સાત ભેદ થાય છે. તે પ્રત્યેકના પણ સ્વપક્ષ અને પરપક્ષવડે બે બે ભેદ થાય છે. એવીરીતે એકંદર ચૈત્યદ્રવ્યનો અઠ્યાવિશ પ્રકારે વિનાશ જાણવો. એવીરીતે જ્ઞાન દ્રવ્યની પણ ભાવના કરવી. સાધારણ વિગેરે દ્રવ્યતો ઉચિત રીતે ઉપષ્ટંભકારક જ હોવાથી તેના ઉપકારકને ઉપાદાન એવા બે ભેદ થતા નથી તેથી સાધારણ દ્રવ્ય અને ધર્મ દ્રવ્યનો વિનાશ ચૌદ ભેદ થાય છે. બાળ જીવોને બોધ થવા માટે તેનું યંત્ર પણ ઉપર આપ્યુ છે તે જોઇ લેવું. ૧૬.

હવે ઉપર કહેલી બાબતને અનુસરીને વિનાશકપણે રહેલા સ્વપક્ષ અને પરપક્ષરૂપ બે ભેદનું નિરૂપણ કરે છે.

मूल–रागाईदोसदुट्ठो, जिणेहिं जणिउ विणासगो दुविहो ।
देवाइदव्वपणगे, सपक्खपरपक्खजोएणं ॥ १७ ॥

ભાવાર્થ:—શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતે રાગાદિદોષોથી દુષિત એવો દેવાદિ પાંચ પ્રકારના દ્રવ્યનો વિનાશક સ્વપક્ષ અને પરપક્ષ એવા ભેદથી બે પ્રકારનો કહેલો છે. ૧૭.

टीकामूल—अथ तदनुरोधतो विनाशकत्वेन स्वपक्षपरपक्षौ निरूपयति। रागा इति व्याख्या कंठयं। नवरं रागादिदोषदुष्टः रागो दृष्टिरागादिः। आदिशब्दात् द्वेषलोभाकुट्टिविभ्रमानाभोगसंशयसहसात्कारापेक्षाबुद्ध्यादि ग्रहणं तद्योग्यतादर्शनार्थं हेतुगर्भितविशेषणमिदं। स्वपक्षः साधर्मिकवर्गः श्राद्धादिः१० परपक्षो वैधर्मिकलोकः पाषंड्यादिरिति॥१७॥

टीका भाषांतर:—આ ગાથાનો અર્થ સુગમ છે. તેમાં વિશેષ જાણવાનું એટલું જ કે, રાગાદિદોષવડે દૂષિત એટલે રાગ તે દૃષ્ટિરાગ વિગેરે. आदि શબ્દનું ગ્રહણ છે તેથી દ્વેષ, લોભ, આકુટ્ટિ, વિભ્રમ, અનાભોગ, સંશય, સહસાત્કાર અને અપેક્ષા બુદ્ધિ વિગેરે લેવા, એટલે આદિ શબ્દથી દ્વેષાદિ બતાવેલા દોષોવડે દૂષિત પણ ગ્રહણ કરવા. તેની યોગ્યતા બતાવવાને માટે આ હેતુ ગર્ભિત વિશેષણ છે. અહિં સ્વપક્ષના વિનાશકમાં સાધર્મિક વર્ગ શ્રાવક વિગેરે [1]સમજવા અને પરપક્ષ વિનાશકમાં અન્ય મતી વર્ગ પાખંડી વિગેરે સમજવા. ૧૭.

અહિં કોઇ શંકા કરે છે કે—

मूल—चोएइ चेइयाणं, खित्तहिरण्णे गामगोवाइ।

---

૧ શ્રાદ્ધાદિ પાસે ટીકામાં ૧૦ નો અંક છે તેથી ૪ પ્રકારનો સંઘ, ૫ પ્રકારના પાસથ્થા વિગેરે અને ૧ નિન્હવ એમ સ્વપક્ષ વિનાશક દશ પ્રકારના સમજવા. પરપક્ષ વિનાશક ૧૨ મિથ્ર ૪ વર્ણને ૧ કુલિંગી એમ સત્તર પ્રકારે સમજવા.

लग्गंतस्स य जइणो, तिगरणसोही कहं तु भवे ॥ १८ ॥

ભાવાર્થઃ—જે સાધુ ચૈત્ય સંબંધી ક્ષેત્ર, હિરણ્ય, ગામ અને ગોપ વિગેરેની જો ચિંતા રાખે તો ત્રણ પ્રકારે સંયમને ધારણ કરનારા સાધુને ત્રિકરણ શુદ્ધિ કેવી રીતે થાય ? ૧૮.

टीकामूल—अत्राह परः । चोयइ इति । व्याख्या । यः चैत्यादिसत्कस्य धनादिवर्धकक्षेत्रहिरण्यग्रामगृहहट्टगोपादेरादानादि विधिना चिंतयति तस्य त्रिधा संयमवतः साधोस्त्रिकरणशुद्धिः कथं स्यादपितु न स्यात् यथाप्रतिज्ञातव्रतभंगसंभवादित्यर्थः ॥ १८ ॥

ટીકા ભાષાંતરઃ—જે સાધુ ચૈત્યાદિ સંબંધી ધન વિગેરેને વધારનારા ક્ષેત્રો, સુવર્ણ, ગામ, ઘર, દુકાન અને ગોપ વિગેરેને ગ્રહણ કરવા કે તપાસવા વિગેરેના કામની જો ચિંતા રાખે તો મન વચન કાયાથી સંયમને ધરનારા તે સાધુને ત્રિકરણશુદ્ધિ[1] શી રીતે થાય ? અર્થાત્ ન થાય કારણ કે તેમ કરવાથી અંગીકાર કરેલા વ્રતોનો ભંગ થવા સંભવ છે. ૧૮.

બે ગાથાથી ઉપરની શંકાનો ઉત્તર આપે છે.

मूल—भन्नइ इह विन्नासा, जो एआइं सयं विमग्गिज्जा ।

---

૧ મન વચન કાયાવડે પાંચે આશ્રવ કરૂં નહી, કરાવું નહી, અનુમોદું નહી એ ત્રિકરણ સમજવું.

२व्यण
२०॥

तस्स न होइ विसोही, अह कोइ हरिज्ज एआइं ॥१९॥
तह करेइ उवेहं, जा भणियाउ तिगरणविसोही ।
साय न होइ अभत्ती, तस्सा तम्हा निवारिज्जा ॥ २० ॥

ભાવાર્થઃ—આ વિષે વિકલ્પ છે. એટલે સાધુને તેમ કરતાં ત્રિકરણ શુદ્ધિ થાય અને ન પણ થાય. જો સાધુ દેવાદિદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવા માટે પોતે માગે તો તે સાધુને વિશુદ્ધિ થતી નથી. અને જો કોઇ તે દેવાદિદ્રવ્યનો વિનાશ કરતું હોય, તેની જો સાધુ ઉપેક્ષા કરે તો જે ત્રિકરણની શુદ્ધિ પુર્વે કહેવામાં આવી છે તે થતી નથી. તેમજ દેવગુરૂ વિગેરેની ભક્તિ પણ રહેતી નથી· તે માટે સાધુએ દેવદ્રવ્યની હાનિને કરનાર અવિનીત પુરૂષને નિવારવો. ૧૯–૨૦.

टीकामूल—अत्रोत्तरं गाथायुग्मेनाह । भवेति । तत्थेति । व्याख्या । अत्राधिकारे भण्यते विभाषा विकल्पः न भवति भवति च शुद्धिरित्यर्थः । तत्रादौ च विशुद्ध्यसंभवं दर्शयति । उत्सर्गतो यथावत् देवादि धनवृद्धिसंभवे यो राजामात्याद्यभ्यर्थनपूर्वं उक्तस्थानानि विमार्गयेत् च्चिंतयेत् आदानादिविधिना तेभ्यो नव्य धनमुत्पादयतीत्यर्थः तदानी तस्य साधोर्विशुद्धिर्न भवति । अयथाकालं राजाद्यभियोगेन तेषां परितापादिनोक्तवृद्ध्याद्युत्साहभंगसंभवात् आज्ञोल्लंघनाच्च स्फुटं भवदुक्तदोषावकाश इति भावः । अथ विशुद्धिसंभवं दर्शयति । अथ कोपि

हरेछिनाशयेत् एतानि तत्र य उपेक्षां करोति तस्य या त्रिकरणविशोधिर्भणिता सा न भवति । यात् पुलभाँकिरपि न स्यात् । तथा सति आज्ञागमोऽुत्साहभंगात् पापानुबंधः समुज्जृंमते इत्यर्थः तस्मात् भक्तिर्गतं सुमाशुर्निवारयेत् सर्वशक्त्या । अतः केनचिद् भद्रकादिना प्राग्वितीर्णं अन्यथा जिनादिमूलद्रव्यं विलुप्यमानं यथा तथा रक्षगतो मुनेरभ्युपेतव्रतहानिर्नैन । प्रत्युत धर्मपुष्टिरेव जिनाज्ञाराधनादिलाभात् । यदुक्तं निशीथभाष्ये ११ उद्देशे " इत्थाणि रायाणिय कज्जंति उल्लोयणगाहा " चेईआणं वा तद्व्वायिणासेवा संजइकारणे वा अन्नंमियकज्जिा कज्जेगयाहीणे सो राया तं कज्जं न करेइ सयं वुग्गाहिओ वा तस्साउंटणानिमित्तं दुगतीरे आयावित्जा तं न दुगतीरं तस्स रण्णो उल्लोयणे ठियं णिगमपहेवा तत्थय आयावंतो ससहाओ आयावेइ उभयदक्खो धिइसंघयणेहिं तिरिआणं जो अव-तरणपहो मणुआण य ण्हाणाइयं च भोगठागं तं चेव वज्जेउं आयावेइ कज्जो तं महातवजुत्तं दट्ठुं अल्लपउअराया आउट्टोय पुछेज्जा। किं कज्जं आयावेसि अहं ते कज्जं करेमि भोगे पयच्छामि वरेहि वरं जेण तेऽट्ठो नाहे भणइ साहु कज्जं ण मे वरेहिं इमं संवकज्जं करेहि॰ तओ तेण पडिवन्नं ताहा करगंति " पुष्टालंबने तु शरीरायद्ब्रभाय त्यक्तभारभा-रिकवत् जिनशासनोपकाराय श्रुतव्यवहारे निषिद्धमप्यर्हदाज्ञानुसारेणाचरितं कर्मनियमान्महानिर्जराहेतुर्भवति श्री-कालिकसूरि-श्रीभद्रबाहुस्वामि-श्रीवज्रस्वामि—श्रीहेमसूरि-मल्लवादिसूरि-विष्णुकुमार-धर्मघोषानुज्ञादिवदिति। यदुक्तं संदेहदोलावलीवृत्तौ एवमष्टादशसु पापस्थानेष्वतिप्रवृत्तस्याज्ञानिरपेक्षस्यैवाधर्मः नान्यथार्हत् शासन प्रत्यनीकगर्द भिल्लनृपवंशाद्युच्छेदिनां श्रीकालिकाचार्यादीनां निःकलङ्कचारित्रत्वात् इति भावः । प्रज्ञापनायां भाषापदेपि " उवउत्तो चत्तारि भासज्जायं भासमाणो आराहगो भवइ " वृत्तिर्यथा " जिनशासनोड्डाहादिनिरासार्थमसत्यामपि भाषां भाष-माणः आराधको भवति । तथोपासकदशांगेपि गुरुनिग्गहेणंति " चैत्यादिरक्षार्थं प्रत्यनीकनिग्रहेण प्रतिपन्नानियम-भंगो न भवति । आवश्यके प्रत्याख्यानाध्ययने च महत्तरागारेणंति । एवमादिप्रकारेण सुनक्षत्र सर्वानुभूतिवत् शासनाशातना निवारणार्थं स्वजीवितव्यमोचनेनापि शासनोपकारः कर्त्तव्य एवेति किं यद्युक्तेनोत्सर्गस्यैव मार्गत्वं अपवादस्य तु स्वच्छंदत्वमिति वदंतोऽपि निरस्ता इति गाथाद्वयार्थः समाप्तं ३ द्वारम् ॥ १९—२० ॥

ટીકા ભાષાંતર:—આ અધિકારમાં વિકલ્પ કહેવાય છે. એટલે સાધુને ત્રિકરણ શુદ્ધિ થાય અને ન પણ થાય. તેમાં પ્રથમ ઉત્સર્ગથી વિશુદ્ધિનો અસંભવ બતાવે છે. જે સાધુ દેવાદિધનની વૃદ્ધિનો સંભવ જણાવાથી રાજ્ય અને મંત્રી વિગેરેને પ્રાર્થના પૂર્વક કહી ઉપર કહેલા ધનાદિવૃદ્ધિના સ્થાનને ચિંતવે અર્થાત્ ગ્રહણ કરવા વિગેરે વિધિવડે તેમની પાસેથી નવું દ્રવ્ય મેળવે તે સાધુને ત્રિકરણની વિશુદ્ધિ થતી નથી કારણ કે યોગ્ય સમય વગર રાજા વિગેરેને જણાવવાથી તેમને પરિતાપાદિ થતાં ઉલટો દેવદ્રવ્યાદિની વૃદ્ધિ કરવામાં તેમના ઉત્સાહનો ભંગ થવાનો સંભવ છે. અને વળી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન થવાથી પણ તેમ થવા સંભવ છે. તેથી સ્ફુટ રીતે તારા કહ્યા પ્રમાણે સાધુને દોષ લાગવાનો અવકાશ છે. હવે વિશુદ્ધિનો સંભવ બતાવે છે. જો કોઇ દેવદ્રવ્યાદિકનો વિનાશ કરતો હોય તેમાં જે સાધુ ઉપેક્ષા કરે, તેને જે ત્રિકરણ શુદ્ધિ કહેલી છે તે ન થાય. તેમજ च શબ્દનું ગ્રહણ છે તેથી ભક્તિ પણ ન થાય, કારણ કે તેમ થવાથી આજ્ઞા, હર્ષ અને ઉત્સાહનો ભંગ થવાથી પાપાનુબંધ વૃદ્ધિ પામે છે. તે માટે સાધુએ તેમ કરતા એવા અવિનીત પુરૂષને સર્વ શક્તિથી નિવારવો, એથી, કોઇ ભદ્રક વિગેરેએ પૂર્વે આપેલું વા બીજું જે કાંઈ જિનાદિ મૂલદ્રવ્ય લોપાતું હોય તેને હરકોઈ રીતે રક્ષણ કરનારા મુનિને અંગીકાર કરેલા વ્રતની હાનિ થતી નથી પણ ઉલટી ધર્મની પુષ્ટીજ થાય છે. કારણ કે તેમ કરવાથી સાધુને શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાના આરાધન વિગેરેનો લાભ થાય છે. તે વિષે શ્રી निशीथ सूत्रना ભાષ્યમાં અગ્યારમા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે,—

"હવે રાજા સંબંધી કાર્ય માટે શું કરવું તેની વિચારણા કરે છે. ચૈત્યને અર્થે, તેના દ્રવ્યનો વિનાશ થતો હોય તો તે અટકાવવાને અર્થે, સાધુ સાધ્વીને અર્થે, અથવા બીજા કોઈપણ કાર્ય માટે-કે જે કાર્ય-રાજાને આધિન હોય. પણ રાજા તે કાર્ય પોતાથીજ અથવા કોઇના ભરમાવ્યાથી કરતો ન હોય ત્યારે તેના મનને આકર્ષવા માટે જળાશયને કિનારે જઇને મુનિ આતાપના લેય. તે જળાશયનો કિનારો એવો હોવો જોઇએ કે જે રાજાની નજરે પડે તેમ હોય અથવા તેનો ઉભા રહેવાનો કે નીકળવાનો માર્ગ હોય. ત્યાં ધૈર્ય

અને સંઘયણ બંને પ્રકારે દૃઢ એવા મુનિ સસહાયપણે આતાપના લેય. તેમાં પણ પશુઓને પાણી પીવા માટે ઉતરવાની જગ્યા અને મનુષ્યોને સ્નાનાદિ કરવા માટે ઉપભોગમાં લેવાની જગ્યા વર્જીને ઉભા રહે. પછી એવા મહાતપસ્વીને જોવાને રાજાની ઇચ્છા થાય. એટલે રાજા ત્યાં આવીને પુછે કે " હે મુનિ! તમે શા માટે આતાપના લ્યો છો? હું તમારૂં કામ હોય તે કરી આપું, ભોગ સામગ્રી આપું અથવા તમારે જે અર્થ હોય તેને માટે વર આપું, અંગીકાર કરો." ત્યારે સાધુ કહે કે " મારે વરદાન લેવા સાથે કાર્ય નથી, આ સંઘનું કાર્ય છે તે કરી આપો." પછી રાજા તે કબુલ કરે એટલે તે કાર્ય થઇ જાય. ઇતિ."

પુષ્ટાલંબનમાં તો એમ છે કે જેમ બોજો ઉપાડનાર માણસ શરીરને ટેકો આપવા માટે પોતાને માથેથી બોજો ઉતારી દે તેમ સાધુ જિનશાસનના ઉપકારને માટે શ્રુત વ્યવહારમાં નિષિદ્ધ કરેલું કાર્ય પણ અર્હંતની આજ્ઞાને અનુસારે આચરે તો તે નિશ્ચયે મહા નિર્જરાને કરનારૂં થાય છે. જે પ્રમાણે શ્રીકાલિકસૂરિ, શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી, શ્રીવજ્રસ્વામી, શ્રીહેમસૂરિ, શ્રીમલ્લવાદીસૂરિ, શ્રીવિષ્ણુકુમાર અને શ્રી ધર્મઘોષ મુનિ વિગેરેને થયેલું હતું. શ્રી સંદેહદોલાવળીની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે, "એવી રીતે અઢાર પાપસ્થાનકોમાં પ્રવર્તેલા પણ સાધુને જો જિનાજ્ઞાથી નિરપેક્ષપણું હોય તો અધર્મ થાય. તે શિવાય અધર્મ ન થાય. કેમકે, અર્હત્ શાસનના પ્રતિપક્ષી એવા ગર્દભિલ્લ રાજાના વંશ વિગેરેનો ઉચ્છેદ કરનારા પણ શ્રીકાલિકાચાર્ય વિગેરેનું ચારિત્ર નિષ્કલંક કહેવાય છે." વળી શ્રીપ્રજ્ઞાપના સુત્રમાં ભાષાપદમાં કહ્યું છે કે ઉપયોગમાં વર્તતા સતા ચારે પ્રકારની ભાષાને બોલતા આરાધક થાય છે. તેની ટીકા આ પ્રમાણે છે કે, " જિનશાસનની ઉડ્ડાહ ટાલવાને માટે સાધુ જો અસત્ય ભાષા બોલે તથાપિ તે આરાધક છે." તેમજ શ્રી ઉપાસક દશાંગસૂત્રમાં પણ गुरुनिग्गहेणं એ પદની વ્યાખ્યામાં કહ્યું છે કે, ચૈત્યાદિકની રક્ષાને માટે સાધુ જો તેના પ્રતિપક્ષીનો નિગ્રહ કરે તો તેથી તેના નિયમનો ભંગ થતો નથી. વળી શ્રી આવશ્યકસૂત્રમાં પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયનમાં महत्तरागारेणं પદ પણ એજ અર્થે માટે કહેલ છે. ઇત્યાદિ પ્રકારવડે સુનક્ષત્ર અને સર્વાનુભૂતિસુ-

નિની જેમ શાસનની આશાતના નિવારવાને માટે પોતાના જીવિતનો નાશ કરીને પણ શાસનનો ઉપકાર કરવો. તે વિષે વધારે શું કહેવું. એમ કહેવાવડે જેઓ ઉત્સર્ગનેજ માર્ગપણું કહે છે અને અપવાદ પક્ષને સ્વચ્છંદી કહે છે તેઓને પણ પરાસ્ત કરવામાં આવ્યા. આ પ્રમાણે બે ગાથાનો અર્થ છે. અહીં ત્રીજું દ્વાર સમાપ્ત થયું. ૧૯-૨૦.

હવે પૂર્વે કહેલા પ્રમાણે દેવાદિદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનારને લૌકિકફલ પણ પ્રાપ્ત થાય છે, એ દર્શાવે છે.

मूल—एवं नाऊण जे दव्वं, वुड्ढिं निंति सुसावया ।
ताणं रिद्धी पवड्ढेइ, कित्ती सुक्खं बलं तहा ॥ २१ ॥
पुत्ताय हुंति से भत्ता, सोंडीरा बुद्धि संजुआ ।
सव्वलक्खणसंपुन्ना, सुसीला जणसंमया ॥ २२ ॥ (युग्मं)

ભાવાર્થ:—જે ઉત્તમ શ્રાવકો ઉપર પ્રમાણે વૃદ્ધિનો વિધિ જાણીને દેવાદિદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરે છે, તેઓને સમૃદ્ધિ, કીર્તિ, સુખ, અને બલ પ્રવર્દ્ધમાન થાય છે. વળી ભક્તિવાન્, શૂરવીર, બુદ્ધિ સંયુક્ત, સર્વ લક્ષણવડે સંપૂર્ણ, સુશીલ તેમજ લોક સંમત પુત્રો થાય છે. ૨૧-૨૨.

टीकामूल—अथोक्तवृद्धिकर्त्तुर्लौकिकं सत्फलं दर्शयति । एवमिति पुत्तायेति । व्याख्या । ये सुश्रावकाः एवं पूर्वोक्तप्रकारेण वृद्धिविधिं ज्ञात्वा द्रव्यपंचकस्य वृद्धिं नयंति ते चांतरायादेः क्षयोपशमादिना ऋद्धिः पुण्यानुबंधिविभवः । सुखं मानसिकं शारीरं च । बलं परोपकारादिसमर्थं शारीरं । तादृक्पुत्रादि कुटुंबसंपत्तिः । उपलक्षणात् तथाविधसंततिवृद्धिः वांछितसुखावाप्तिः उच्चकुले जन्म सर्वत्र सत्कारसन्मानादिपूजोत्कर्षः औदार्यं गांभीर्यं विवेकित्वं दुर्गतिविच्छेदः आरोग्यं सदायुःप्रसरः रूपसंपत्तिः सौभाग्यं धर्मसाधनलब्धिः चेत्यादि वाह्यफलं सानुबंधतया अनुभवन्तीति गाथायुग्मभावार्थः ॥ २१-२२ ॥

टीका भाषांतरः—જે ઉત્તમ શ્રાવકો એવીરીતે પૂર્વોક્ત પ્રકારે વૃદ્ધિ કરવાનો વિધિ જાણી પાંચ પ્રકારના દ્રવ્યની વૃદ્ધિ પમાડે છે તેઓ અંતરાય કર્મ વિગેરેના ક્ષયોપશમ વિગેરેથી ઋદ્ધિ એટલે પુણ્યાનુબંધી વૈભવ, માનસિક અને શારીરિક સુખ, પરોપકાર વિગેરેમાં સમર્થ એવું શારીરિક બલ, અને (મૂળ ગાથામાં કહ્યા છે તેવા) પુત્રાદિ કુટુંબની સંપત્તિ, ઉપલક્ષણથી તેવી સંતતિની વૃદ્ધિ, વાંછિત સુખની પ્રાપ્તિ, ઊંચ કુલમાં જન્મ, સર્વત્ર સત્કાર સન્માનાદિ પૂજાનો ઉત્કર્ષ, ઉદારતા, ગાંભીર્ય, વિવેકીપણું, દુર્ગતિનો વિચ્છેદ, આરોગ્ય, સદા આયુષ્યનું પ્રવર્દ્ધન, રૂપસંપત્તિ, સૌભાગ્ય, અને ધર્મસાધન લબ્ધિ ઈત્યાદિ બાહ્ય (લૌકિક) ફલને અનુબંધપણાથી અનુભવે છે, પ્રાપ્ત કરે છે. આ બંને ગાથાનો ભાવાર્થ છે. ૨૧-૨૨.

હવે દેવદ્રવ્યાદિના વૃદ્ધિ કરનારને લોકોત્તર ફળ દર્શાવે છે.

मूल—जिणपवयणवुड्ढिकरं, पभावगं नाण दंसण गुणाणं ।
वुड्ढंतो जिणदव्वं, तित्थयरत्तं लहइ जीवो ॥ ५३ ॥

जिणपवयणवुड्ढिकरं, पभावगं नाणदंसणगुणाणं ।
रक्खंतो जिणदव्वं, परित्त संसारिओ होइ ॥ २४ ॥ (युग्मम्)

भावार्थः—શ્રીજિન પ્રવચનને વૃદ્ધિ કરનાર, અને જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણોની પ્રભાવના કરનાર જિનદ્રવ્ય (દેવાદિદ્રવ્ય)ને વધારનારા ભવ્યજીવો તીર્થંકરપણાને પામે છે. તેમજ જિન પ્રવચનને વધારનાર અને જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણોની પ્રભાવના કરનાર દેવાદિદ્રવ્યના રક્ષણ કરનારા ભવ્ય જીવો પરિત્ત સંસારી થાય છે. ૨૩-૨૪.

टीकामूल—अथ लोकोत्तरं सत्फलमाह । जिणेत्ति जिणपवणयत्ति । व्याख्या सुगमा । भावार्थस्त्वयं। सति देवादिद्रव्ये प्रत्यहं चैत्यादिसमारचन महापूजासत्कार सन्मानावष्टंभादिसंभवात्तत्र च प्रायो यतिजनसंपात-तद्देशना श्रवणादेश्च जिनप्रवचनवृद्धिदर्शनादिप्रभावना च प्रतीता । अत एव तद्वर्द्धयतोऽर्हत्प्रवचनभक्त्यतिशयात् परंपरया जगज्जनोपकारकत्वात् अप्रमत्ततया सम्यग् धर्मतीर्थाराधकत्वाच्च सागरश्रेष्ठिवत् संसारोच्छेदप्रयोजकः पुण्यकाद्यापन्नार्हत्पदलाभोऽप्यत्र सुलभ एवेति भावः। तथाहि साकेतपुरे सागरश्रेष्ठी परमार्हतो वसति स्म । तस्मै सुश्रावकत्वात् तत्रत्यश्रावकैः संभूय चैत्यद्रव्याधिकारो दत्तः प्रोक्तं च "चैत्यकर्मकृतां सूत्रधारादीनां भोजनमासदेयादिचिंतापि भवता कार्येति"। सोऽपि दुःकर्मवशात् लोभार्त्तः सूत्रधारादीनां न रोक्यं ददौ किंतु समर्घं धान्यगुडतैलघृतवस्त्रादिकं चैत्यद्रव्येण संगृह्य तेभ्यो महर्घं ददत् शेषं च स्वयं गृह्णाति स्म । एवं रूपकाशीतिभागरूपाणां काकणीनामेकसहस्रो लोभेन संगृहीतः । ततोऽर्जितं च कर्माऽनालोच्य स मृतः । सिंधुनदीतटे

संप्रदागथलपर्यंते जलमानुषीभूय समुद्रांतर्जलचरोपद्रवनिवारकांडगोलिकाग्रहणार्थं जात्यरत्नग्राहकप्रयुक्तवज्रघर-
ट्टपीडनमहाव्यथया मृत्वा तृतीयनरके नारकोऽजनि । नरकादुद्वृत्तश्च महामत्स्यः पंचधनुःशतमानो म्लेच्छकृत-
सर्वांगछेदादिकदर्थनया मृतश्चतुर्थनरके । एवं एकद्व्यादिभवांतरितो नरकसप्तकेऽप्युत्पेदे । ततः सहस्रवारान्
क्रमेण गर्त्ताशूकरमेषशृगालमार्जारमूषकनकुलगृहकोकिल गृहगोधासर्पवृषभकरभ गजादिषु तथा कृमिशंखशुक्ति-
जलौकः कीटवृश्चिकपतंगादिषु पृथिवीजलानिलवनस्पतिषु च समुत्पद्य तत्रैव व्युत्क्रमेण लक्षसंख्याकान् भवान्
बभ्राम । ततः क्षीणबहुकर्मासौ वसंतपुरे कोटीश्वर वसुदत्त वसुमत्योः पुत्रो जातः । गर्भस्थ एव प्रनष्टं सर्वं द्रव्यं ।
जन्मदिने जनको विपन्नः । पंचमे वर्षे माता मृता । लोकैर्निःपुण्यक इति दत्तनामासौ रंकवद्वृद्धिं प्राप । अन्यदा
च स्नेहलेन मातुलेन स्वगृहं निन्ये । तदा रात्रौ तस्य गृहं चौरैर्मुषितं । एवं यस्य गृहे वसति तत्र चौराग्निप्र-
मुखा उपद्रवाः स्युः । ततस्ताम्रलिप्तीपुरीं गत्वा विनयंधरमहेभ्यगृहे तस्थौ । ततो निष्कासितोऽपि समुद्रे धनाव-
हसांयात्रिकेण साकं परद्वीपं प्राप । क्रमाच्चलमानः प्रवहणे भग्ने दैवान्निःपुण्यकः फलकेन कथंचित् समुद्रतीरं
प्राप्य तद्ग्रामाधिपमवलंबयति स्म। अन्यदा धाट्या निपातितः ठक्कुरो निःपुण्यकस्तु ठक्कुरसुतधिया पल्ल्यां नीतः।
तद्दिवसे एव चान्यपल्लीपतिना सा पल्ली विनाशिता । ततस्तैरपि निर्भाग्य इति निःकासितः एवमेकोनसहस्रेष्व
न्यस्थानेषु तस्करजलानिलस्वचक्रपरचक्राद्यनेकोपद्रवसंभवात् निष्कासनादिदुखं वहन् अन्यदा महाटव्यां सप्रत्ययं
सेलकयक्षप्रासादं प्राप्य एकाग्रतया तमाराधयामास स्वदुःखनिवेदनपूर्वकं । तत एकविंशत्योपवासैश्च तुष्टो यक्षः
प्राह-भद्र ! संध्यायां मम पुरः सुवर्णचंद्रालंकृतो महान् मयूरो नृत्यं करोति प्रतिदिनं च पतितानि कनकपिच्छा
नि त्वया ग्राह्यानि । ततो हृष्टेन तेनापि कियंत्यपि गृहीतानि । एवं च प्रत्यहं ग्रहणान्नवशती पिच्छानां प्राप्ता
शतमेकं शेषं तिष्ठति । तदानी दुःकर्मप्रेरितेन तेन एतद्ग्रहणायाद्यापि कियद्दिवसं चारण्ये स्थातव्यं तद्वरमेकमु-
ष्ट्यैव सर्वाण्यपि गृह्णामीति विचिंत्य तद्दिने नृत्यन्मयूरस्य तान्येकमुष्ट्यैव गृहीतुं यावत्प्रवृत्तस्तावत्केकी काकरूपः
समुड्डीय गतः । पूर्वं गृहीतपिच्छान्यपि नष्टानि । ततो धिग्मया मुधैवौत्सुक्यं कृतमिति विषण्ण इतस्ततो भ्रमन्

ज्ञानिनं मुनिं दृष्ट्वा नत्वा च स्वकर्मस्वरूपं पप्रच्छ । तेनाप्युक्तं यथानुभूतं प्राग्भवस्वरूपं। ततो देवद्रव्योपजीवन प्रायश्चित्तं ययाचे । मुनिनाप्युक्तं समधिकं तावद् देवाय देयं । ततस्तेन सहस्रगुणदेवद्रव्यावधि स्वनिर्वाहमात्राधिकं स्वल्पमपि वस्त्राहारादि न ग्राह्यमिति नियमो जगृहे । ततो यद्यद्व्यवहरति तत्र बहुद्रव्यमर्जयति । एवं स्वल्पैर्दिनैः प्रागुपजीवितसहस्रकाकिणीस्थाने काकिणीलक्षदशकं प्रादात् । ततो देवस्यानृणीभूतोऽसौ क्रमात् अर्जितप्रभूततरद्रव्यः स्वपुरप्राप्तो महेभ्यो जज्ञे । ततः स्वयं कारितेषु अन्यकारितेषु च सर्वजिनप्रासादेषु स्नानादिस्थानेषु च सर्वशक्त्या प्रत्यहं पूजा प्रभावनादिविधापन देवद्रव्यरक्षणवृद्धिप्रापणादिना जिननामकर्म बद्धवान् । अवसरे दीक्षामादाय गीतार्थीभूतः सर्वार्थसिद्धौदेवत्वमनुभूय महाविदेहेऽर्हद्विभूतिं भुक्त्वा सिद्ध इति । एवं तद्रक्षाकर्त्तुरपि फलं वाच्यं एतेनानुषंगिकं शुभफलं दर्शितमिति परमार्थः ॥ २३–२४ ॥

टीका भाषांतरः—આ બે ગાથાની શબ્દાર્થ વ્યાખ્યા સુગમ છે, પણ ભાવાર્થ એવા છે કે, જો દેવાદિદ્રવ્ય હોય તો તેનાથી પ્રતિદિન ચેત્યાદિકને સમારવા, મહાપૂજા, સત્કાર, સન્માન અને આવલંબન ભુત કાર્ય વિગેરે થવાનો સંભવ છે, અને તેથી તેમાં પ્રાયઃ મુનિઓનું આવવું, અને તેમની દેશનાના શ્રવણ વિગેરેથી જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ અને જ્ઞાનાદિકની પ્રભાવના પણ થાય છે. એવીરીતે હોવાથી તે દેવાદિદ્રવ્યને વધારનારા પુરૂષોને અર્હત પ્રવચનની અતિશય ભક્તિ પ્રાપ્ત થવાથી પરંપરાએ જગતના લોકોનું ઉપકારીપણું પણ પ્રાપ્ત થવાથી, તેમજ અપ્રમાદીપણે સમ્યક્ ધર્મ તીર્થના આરાધકપણાથી સાગરશ્રેષ્ઠીની જેમ સંસારને ઉચ્છેદ કરનાર તેમજ પુણ્યની પરીસીમાને પ્રાપ્ત એવા અર્હત્પદનો લાભ પણ સુલભ થાયછે. તે સાગરશ્રેષ્ઠીની કથા આ પ્રમાણે છે.

સાગરશ્રેષ્ટીની કથા.

સાકેતપુર નામના નગરમાં સાગર નામે એક શ્રેષ્ટી રહેતો હતો, તે પરમ શ્રાવક હતો, તેને ઉત્તમ

શ્રાવક જાણી ત્યાંના સર્વ શ્રાવકોએ મળી તેને ચૈત્ય દ્રવ્યની સંભાળ રાખવાનો અધિકાર સોંપ્યો. વળી કહ્યું કે, 'ચૈત્યમાં કામ કરનારા સુતાર વિગેરેને ભોજન કે માસિક પગાર વિગેરે જે આપવાનું હોય તે સંબંધી ચિંતા પણ તમારે કરવી. તે પ્રમાણે કરતાં તે સાગરશ્રેષ્ટી દુષ્કૃત્યના યોગે લોભાર્ત્ત થઇ ગયો, એથી તે ચૈત્યની કામગીરી કરનારા સુતાર વિગેરેને રોકડું દ્રવ્ય આપતો નહીં, પણ તે ચૈત્ય દ્રવ્યથી ધાન્ય, ગોળ, તેલ, ઘી અને વસ્ત્ર વિગેરે સોંઘા પડતા ખરીદ કરી, તેઓને મોંઘે ભાવે આપતો અને તેમાં રહેતો લાભ પોતે લઇ લેતો હતો. એમ કરતાં એક રૂપીઆનો એંશીમો ભાગ કાકણી કહેવાય છે તેવી એક હજાર કાકણી તેણે લોભથી એકઠી કરી. પછી એ ઉપાર્જેલા કર્મની આલોચના કર્યા વગર તે મૃત્યુ પામી ગયો. ત્યાંથી તે સિંધુ નદીને તીરે આવેલા સંપ્રદાગથલ નામના પર્વતમાં જલમાનુષ થઇને અવતર્યો. ત્યાં જાતિવંત રત્નોને ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છતા પુરૂષોએ સમુદ્રની અંદર રહેલા મોટા જલચર પ્રાણીઓનો ઉપદ્રવ નિવારવા સમર્થ એવી તેના શરીરમાં રહેલી અંડ ગોળીઓ લેવાને યોજેલી વજ્રમય ઘંટીઓમાં છ માસપર્યંત મોટી વ્યથા ભોગવવાવડે મૃત્યુ પામી ત્રીજી નરકે નારકી થયો તે નારકીમાંથી નીકળી પાંચસો ધનુષ્યની કાયાવાળો મત્સ્ય થયો. મ્લેચ્છ લોકોએ તેને પકડી તેના સર્વ અંગનો છેદ કર્યો. તેથી મહાકદર્થનાવડે મૃત્યુ પામી ચોથી નરકે ગયો. એ પ્રમાણે એક બે ભવને આંતરે સાતે નરકે ઉત્પન્ન થયો. તે પછી હજાર હજારવાર અનુક્રમે ભુંડ, મેંઢા, શીયાળ, બીલાડો, ઊંદર, નોલીયો, કાકીડો, ઘરોળી, સર્પ, બલદ, ઊંટ અને હાથી વિગેરેમાં તેમજ કૃમિ, શંખ, છીપ, જલોઇ, કીટ, વીંછી, પતંગીયા, વિગેરેમાં તથા પૃથિવી, જલ, પવન, અને વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થઇ, તેમાંજ વિપરીત ક્રમે પાછો લાખો ભવ સુધી ભમતો હવો. તે પછી ઘણાં કર્મ ક્ષય થવાથી વસંતપુરમાં કોટીદ્રવ્યપતિ વસુદત્ત અને વસુમતીનો પુત્ર થયો. તે ગર્ભમાં આવતાંજ વસુદત્ત શ્રેષ્ટીનું સર્વ દ્રવ્ય નાશ પામી ગયું. તે જન્મ્યો તેજ દિવસે તેનો પિતા વસુદત્ત મૃત્યુ પામ્યો. પાંચ વર્ષનો થતાં તેની માતા વસુમતી મરણ પામી. આથી લોકોએ તેનું નિઃપુણ્યક (પુણ્ય વગરનો) નામ

પાડ્યું. તે શંકની જેમ ઉછરીને મોટો થયો. એક વખતે તેનો મામો સ્નેહે કરીને તેને પોતાને ઘેર લઇ ગયો. તેજ દિવસે ચોર લોકોએ તેના ઘરમાં ચોરી કરી. એવી રીતે તે જેના ઘરમાં રહે ત્યાં ચોર, અગ્નિ વિગેરેના ઉપદ્રવ થવા લાગ્યા. ત્યાંથી નીકળી તે તામ્રલિપ્તી નગરીમાં આવી વિનયંધર નામના કોઈ શ્રેષ્ઠીને ઘેર રહ્યો. ત્યાંથી પણ કાઢી મુકયો એટલે ધનાવહ નામના કોઇ વહાણવટીની સાથે સમુદ્ર માર્ગે બીજા દ્વીપમાં ગયો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં વાહાણ ભાંગી ગયું. દૈવયોગે તે નિઃપુણ્યક કોઈ પાટીયું મેલવી સમુદ્ર તીરે ઉતર્યો, ત્યાં આવેલા કોઈ ગામના ઠાકોરને આશ્રયે રહ્યો. તેવામાં તે ગામમાં એક મોટી ચોરોની ધાડ પડી, તેણે ઠાકોરને મારી નાંખ્યો અને નિઃપુણ્યકને તે ઠાકોરનો પુત્ર ધારી પોતાની પાળમાં લઇ ગયા. તેજ દિવસે બીજા કોઇ પલ્લીપતિએ તે પાળનો વિનાશ કર્યો. તેથી તેઓએ પણ નિઃપુણ્યકને નિર્ભાગ્ય ધારીને કાઢી મુકયો. એવી રીતે તે નવસોને નવાણુ જુદા જુદા સ્થાનોમાં ભટકયો, ત્યાં સર્વ ઠેકાણે ચોર, જલ, પવન, સ્વચક્ર, પરચક્ર વિગેરે અનેક ઉપદ્રવ થવાથી તેને કાઢી મુકવા વિગેરેના અનેક દુઃખો સહેવાં પડ્યાં. અન્યદા તે એક મહાન્ અટવીમાં આવ્યો ત્યાં સેલક નામના કોઇ પ્રભાવવાળા યક્ષનો પ્રાસાદ તેના જોવામાં આવ્યો તેમાં જઈ એકાગ્રપણે તેની આરાધના કરવા લાગ્યો. અને પોતાનું સર્વ દુઃખ તેને નિવેદન કર્યું. અનુક્રમે એકવિશ ઉપવાસ થતાં તે યક્ષ સંતુષ્ટ થઇને બોલ્યો—હે ભદ્ર ! સંધ્યાકાલે મારી આગળ સુવર્ણના પીંછાઓથી અલંકૃત એક મયૂર નૃત્ય કરવા આવશે તેની કળામાંથી પ્રતિદિન જે સુવર્ણનાં પીંછાં નીચે પડે તે તારે ગ્રહણ કરવાં. આથી હર્ષ પામી તેણે તે મયૂરના કેટલાંએક પીંછાં ગ્રહણ કર્યાં. એવી રીતે પ્રતિદિન ગ્રહણ કરવાથી નવસો પીંછાં એકઠાં થયાં. એટલે તે મયૂરની કળામાં સો પીંછાં બાકી રહ્યાં તે વખતે દુષ્કર્મથી પ્રેરાએલા તેણે એવો વિચાર કર્યો કે, આમાં હવે સો પીંછા બાકી છે તે લેવાને હવે મારે આ વનમાં કેટલાક દિવસ રહેવું ? માટે હવે તો એક મુષ્ટિવડે તે બધાં સાથેજ લઇ લઊં એવું વિચારી તે દિવસે નૃત્ય કરતાં, મયૂરનાં સઘળાં પીંછાં એક મુષ્ટિએ લેવા જેવો તે પ્રવર્ત્યો તેવોજ તે મયૂર કાગડા

રૂપે થઇને ઉડી ગયો, અને પહેલાં જે પીંછાં લીધાં હતાં, તે પણ નષ્ટ થઇ ગયાં. આથી 'વ્યર્થ વિશેષની ઉત્કંઠા કરનારા મને ધિક્કાર છે' એમ કહીને ખેદ પામતો નિઃપુણ્યક આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. તેવામાં કોઇ જ્ઞાની મુનિ તેના જોવામાં આવ્યા; એટલે તેમને નમીને તેણે પોતાના કર્મનું સ્વરૂપ પુછ્યું. મુનિએ જે તેણે પૂર્વભવે અનુભવેલું હતું તે સર્વ સ્વરૂપ કહી સંભળાવ્યું. તેથી નિઃપુણ્યકે પૂર્વભવે દેવદ્રવ્યવડે કરેલી ઉપજીવિકાનું પ્રાયાશ્ચિત્ત માગ્યું. મુનિએ કહ્યું કે, જેટલું દેવદ્રવ્ય લીધું હોય તેથી અધિક પાછું આપવું પછી તેણે એવો નિયમ લીધો કે, "જ્યાં સુધી હજારગણું દેવદ્રવ્ય પાછું ન અપાય ત્યાં સુધી પોતાના નિર્વાહ માત્રથી થોડું પણ વધારે વસ્ત્ર આહાર વિગેરેમાં પણ ગ્રહણ કરવું નહીં." આવો નિયમ લીધા પછી તે જે જે વ્યાપાર કરવા લાગ્યો તેમાં તેને ઘણું દ્રવ્ય ઉપાર્જન થવા લાગ્યું. એવી રીતે થવાથી થોડા દિવસોમાં તેણે પૂર્વે લીધેલા હજાર કાકણી દ્રવ્યને બદલે દશલાખ કાકણી દ્રવ્ય દેવદ્રવ્યમાં આપ્યું. એ પ્રમાણે આપવાથી દેવઋણમાંથી મુક્ત થયેલા તેણે બીજું ઘણું દ્રવ્ય મેળવ્યું. પછી તે પોતાના નગરમાં આવ્યો અને મોટો ધનાઢ્ય થઇ પડ્યો. તે પછી પોતે કરેલાં અને બીજાએ કરેલાં સર્વ જિનપ્રાસાદોમાં અને જ્ઞાનાદિસ્થાનોમાં સર્વ શક્તિવડે પ્રતિદિન પૂજા પ્રભાવના વિગેરે કરવાથી તેમજ દેવદ્રવ્યનું રક્ષણ કરવાથી તથા તેને વૃદ્ધિ પમાડવાથી સાગરશ્રેષ્ઠીના જીવે જિનનામ કર્મ બાંધ્યું. અવસરે દીક્ષા લઇ ગીતાર્થ થઇ સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાને દેવપણાને અનુભવી, મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઇ, અર્હંતની વિભૂતિ ભોગવી સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થયા. એવી રીતે દેવદ્રવ્યની રક્ષા કરનારને પણ ફળ જાણી લેવું. એથી આનુષંગિક શુભફલ પણ દર્શાવ્યું એ પરમાર્થ છે. ૨૩-૨૪.

હવે તે દ્વારનો ઊપસંહાર કરવાની ઇચ્છાથી તેનું તાત્ત્વિક સત્ફલ દર્શાવે છે.

मूल—एवं नाऊण जे दव्वं, वुड्ढिं निंति सुसावया।

जरामरणरोगाणं, अंतं काहिंति ते पुणो ॥ २५ ॥

ભાવાર્થઃ—ઉપર પ્રમાણે જાણીને જે ઉત્તમ શ્રાવકો દેવદ્રવ્યને વૃદ્ધિ પમાડે છે, તેઓ જરા, મરણ અને રોગના અંતને કરનાર એવા મોક્ષને પામે છે. ૨૫.

टीकामूल—अथोपसंजिहिर्षुस्तात्त्विकं सत्फलं दर्शयति। एवमिति। व्याख्या। एवं प्रवचनप्रभावकत्वादिकं जरामरणरोगाणां अंतं आत्यंतिकदुःखध्वंसं मोक्षमित्यर्थः समाप्तं ४ द्वारमिति ॥ २५ ॥

ટીકા ભાષાંતરઃ—આ ગાથાની વ્યાખ્યા સુગમ છે. એવી રીતે પ્રવચનની પ્રભાવના વિગેરેમાં ઘણો લાભ જાણીને "જે ઉત્તમ શ્રાવકો દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરે છે," તે જરા, મરણ અને રોગનો અંત એટલે અત્યંતપણે દુઃખનો નાશ કરે છે અર્થાત્ મોક્ષને પામે છે. ૨૫.

॥ इति चतुर्थं द्वारं समाप्तम् ॥

હવે જે દેવાદિદ્રવ્યનો નાશ કરે તેને પરભવમાં પણ દોષનો ઉદય થાય છે તે દર્શાવે છે.

मूल—देवाइदव्वणासे, दंसणमोहं च बंधए मूढो।
उम्मग्गदेसगो वा, जिणमुणिसंघाइ सत्तुव्व ॥ २६ ॥

भावार्थः—જે દેવાદિદ્રવ્યનો નાશ કરે તે મૂઢ ઉન્માર્ગના ઉપદેશ કરનારની જેમ અથવા જિનેશ્વર, મુનિ કે સંઘાદિકના શત્રુની જેમ દર્શન મોહનીય કર્મને બાંધે છે. ૨૬

टीकामूल—अथोक्तविनाशकस्य पारभविकं दोषोदयं दर्शयति। देवा इति व्याख्या। देवादिद्रव्यविनाशेन मिथ्यात्वप्रकृतिं चात् अन्या अपि पापप्रकृतीं मूढस्तद्दुर्विपाकानभिज्ञो बध्नाति। उन्मार्गदेशक इव। ऋद्धिगारवादिवशादसदभिनिवेशाद्वोत्सूत्रप्ररूपक इव। अथवा जिनमुनिसंघादिप्रत्यनीक इवेत्यर्थः। प्रायः मायासंश्लिष्टाध्यवसायवशात् चैत्यद्रव्यादिप्रत्यनीको दर्शनमोहं निकाचयन् तदनुरोधात् अन्या अपि पापप्रकृतीर्विशेषतो बध्नातीति भावः। यदुक्तं कर्मग्रंथे "उम्मग्ग देशणा मग्ग, नासणा देवदव्वहरणेहिं। दंसणमोहं जिणमुणि, चेइयसंघाइपडिणीओ ॥" निशीथचूर्णौ ११ उद्देशेऽपि "तत्थ दंसणमोहं अरिहंतपडिणीययाए एवं सिद्धचेईयतवास्सिसुअधम्मसंघस्स य पडिणीयत्तं करंतो दंसणमोहं बंधइत्ति ॥ २६ ॥

टीका भाषांतरः—દેવાદિદ્રવ્યનો નાશ કરવાથી મૂઢ એટલે તે દુષ્કૃત્યના મહા માઠા પરિણામને નહીં જાણનારો માણસ, મિથ્યાત્વ પ્રકૃતિને તેમજ च શબ્દનું ગ્રહણ છે તેથી તે શિવાય બીજી પણ પાપ પ્રકૃતિઓને

૫૦ બાંધે છે. ઉન્માર્ગને બતાવનારની જેમ એટલે ઋદ્ધિગારવના વશથી અથવા ખોટા આગ્રહના વશથી ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરનારની જેમ અથવા જિનેશ્વર, મુનિઓ અને સંઘ વિગેરેની સાથે શત્રુતા કરનાર, જેમ પાપ પ્રકૃતિને બાંધે તેમ તે બાંધે છે. તેનો એવો ભાવાર્થ છે કે, પ્રાયઃ માયાવડે મિશ્ર થએલા મલીન અધ્યવસાયના વશપણાથી ચૈત્ય દ્રવ્યાદિકનો શત્રુ પ્રાણી દર્શનમોહનીય કર્મને બાંધે છે. અને તેને નિકાચિત કરતો રાતો તેના અનુરોધથી બીજી પણ પાપ પ્રકૃતિઓ વિશેષપણે બાંધે છે. પ્રથમ કર્મગ્રંથમાં કહ્યું છે, કે જે "પ્રાણી ઉન્માર્ગની પ્રરૂપણા કરે, જિન માર્ગનો નાશ કરે, દેવદ્રવ્યનું હરણ કરે અને જિન, મુનિ તથા સંઘ વિગેરેની સાથે શત્રુપણું ધરાવે, તે દર્શનમોહનીય કર્મને બાંધે છે." શ્રી નિશીથચૂર્ણીના અગ્યારમા ઉદ્દેશામાં પણ કહ્યું છે કે, "અરીહંતનું પ્રત્યનિકપણું કરવાથી તેમજ સિદ્ધ, ચૈત્ય, મુનિ, શ્રુત, ધર્મ તથા સંઘનું પ્રત્યનિકપણું કરવાથી પ્રાણીને દર્શનમોહનીય કર્મનો બંધ થાય છે." ૨૬.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે, દર્શનમોહનીય કર્મ બંધાવાથી તેને શી હાનિ થાય? તો તેને લાગતાં મોટાં પાપો દર્શાવે છે.

मूल—चेइअदव्वविणासे, इसिघाए पवयणस्स उड्डाहे।
संजइ चउत्थभंगे, मूलग्गी बोहिलाभस्स ॥ २७ ॥

ભાવાર્થઃ—જે પ્રાણી ચૈત્ય દ્રવ્યનો વિનાશ કરે, મુનિનો ઘાત કરે, પ્રવચનની મહા નિંદા કરાવે, અને સાધ્વીના ચતુર્થવ્રતનો ભંગ કરે, તેણે બોધિ લાભરૂપ વૃક્ષના મૂળમાં અગ્નિ આ-

टीकामूल—एवं सति तस्य का हानिरित्याशंक्योक्तानुक्तपापप्रौढिमाह। चेइयेति। व्याख्या। चैत्यद्रव्यं हिरण्यसुवर्णनाणकादि तथा काष्ठेष्टिकापाषाणलेप्यंतद्गतपीठफलकचंद्रोदयभाजन समुद्गक दीपादिकमुपकरणमपि सर्वं चैत्यद्रव्यमुच्यते। तद्विनाशे कृते सति बोधिवृक्षमूलेऽग्निर्दत्तः। तथा सति पुनर्नवोऽसौ न भवतीत्यर्थः। अत्रेदं हार्दं। चैत्यादिद्रव्यविनाशे विवक्षितपूजादिलोपः। ततस्तद्धेतुकप्रमोदप्रभावना प्रवचनवृद्धेरभावः। ततो वर्द्धमानगुणशुद्धे रोधः। ततो मोक्षमार्गव्याघातस्ततो मोक्षव्याघातः। कारणाभावे कार्यानुदयात्। यदुक्तं वसुदेवहिंडौ १ खंडे "जेण चेइयदव्वविणासिअं तेण जिणविंवपूआदंसणाणंदितहिययाणं भवसिद्धियाणं सम्मदंसण सुअ ओहि मणपज्जव केवलनाण निव्वाणलाभा पडिसिद्धा। जायतप्पभवासुरमाणुसऋद्धिजायमाहिमागमस्स साहुजणाओ धम्मोवएसोवि तत्थणुसज्जणा य सावि पडिसिद्धा तओ दीहकालठितीयं दंशणमोहणिज्जं कम्मं निबंधइ असायवेयणिज्जं चेति। एवं ऋषिघातादावपि भाव्यं ॥ २७ ॥

टीका भाषांतरः—ચૈત્ય દ્રવ્ય એટલે ચૈત્ય સંબંધી સુવર્ણ રૂપાનાણું વિગેરે તેમજ કાષ્ટ, ઈંટ, પાષાણ, લેપ્ય, તથા ચૈત્યમાં રહેલા બાજોઠ, પાટલા, ચંદરવા, પાત્રો, (વાસણો) ડાબલા, અને દીપક વિગેરે જે ઉપકરણો, તે ચૈત્ય દ્રવ્ય કહેવાય છે. તેઓનો વિનાશ કરવાથી બોધિવૃક્ષના મૂળને વિષે અગ્નિ આપ્યો કહેવાય. જેથી એ બોધિ વૃક્ષ પુનઃ નવો ઉત્પન્ન થાય નહીં. અહિં આ કહેવાની મતલબ એવી છે કે, ચૈત્યાદિ દ્રવ્યનો વિનાશ થયે સતે પુર્વોક્ત પૂજા વિગેરેનો લોપ થાય, તે થવાથી તેના હેતુરૂપ પ્રમોદ, પ્રભાવના અને પ્રવચનની વૃદ્ધિનો અભાવ થાય, તેથી વધતા ગુણોની શુદ્ધિનો રોધ થાય અને તેથી મોક્ષ માર્ગનો વ્યાઘાત થતાં છેવટે મોક્ષનો પણ વ્યાઘાત થાય છે, કારણ કે કારણને અભાવે કાર્યનો ઉદય થતો નથી. જેને માટે વસુદેવહિંડીના પ્રથમ ખંડમાં કહ્યું છે કે,

"જેણે ચૈત્ય દ્રવ્યનો વિનાશ કર્યો તેણે જિન બિંબના પુજા દર્શનથી આનંદિત હૃદયવાળા ભવસિદ્ધિ જીવોને સમ્યક્ દર્શન, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવળ જ્ઞાન તેમજ નિર્વાણનો લાભ થતો રોકી દીધો. તેમજ તે જિન ભક્તિથી પ્રાપ્ત થનારી સુર માનુષ્ય ઋદ્ધિનો, આગમના મહિમાનો, સાધુજનથી પ્રાપ્ત થનાર ધર્મોપદેશનો પણ તેણે આનુષંગિકપણે પ્રતિષેધ કર્યો. તે લાભ પણ રોકયા—તેથી તે પ્રાણી દીર્ઘ કાળની સ્થિતિવાળું દર્શનમોહિની કર્મ બાંધે તેમજ તેવુંજ અસાતાવેદની કર્મ પણ બાંધે." એવી રીતે મુનિઘાત વિગેરેમાં પણ જાણી લેવું. ૨૭.

અહિં કોઇ શંકા કરે કે, 'જો ઉપર પ્રમાણે બને તો પછી અભવ્યની જેમ તે ભવ્ય પ્રાણીને પણ પુનઃ બોધિલાભ થશે નહીં' આ શંકાના સમાધાન માટે હવે તે બોધિલાભની પ્રાપ્તિ ન થવામાં કર્તાદ્વારા તેના સમયનો અવધિ કહે છે.

मूल–तित्थयर पवयण सुअं, आयरिअं गणहरं महड्ढीअं।
आसायंतो बहुसो, अणंतसंसारिउ होइ ॥ २८ ॥

भावार्थः—જે તીર્થંકર, પ્રવચન, શ્રુત, આચાર્ય, ગણધર અને મહર્દ્ધિકની ઘણીવાર આશાતના કરે તે અનંત સંસારી થાય છે. ૨૮.

टीकामूल—नन्वेवं सति अभव्यस्येव भव्यस्यापि पुनर्बोधिलाभो न भविष्यति इत्याशंक्य प्रसंगतः तदप्राप्तौ कर्तृद्वारेण कालावधिमाह । तित्थयरेति । व्याख्या । कंठयं नवरं । तीर्थंकरोऽर्हदादिः एवमाचार्यादावपि भाव्यं ।

देवाद्रिद्रव्यं विनाशादिद्वारा एतानसकृन्निःशूकतया शातयन्नुत्कर्षतोऽनंतसंसारिको भवतीत्यर्थः । शृंखलान्यायेन भित्तिस्तरन्यायेन चोत्कर्षतोऽध्यवसायतारतम्यादुक्ताशातनाप्रत्ययानंतभवानुगता पापकर्मणः सानुबंधता बोध्या । तेन सम्यक्त्वसत्पुण्यादीनामनंतकालं यावत् व्याघातः स्यात् । पुण्यविपाकस्य च असंख्यातकालं यावत् जघन्यपदे च प्राय उभयत्र संख्यातभवान् यावदिति स्थितिः । एवं श्रुतद्वारैतानाशातयतामुत्सूत्रभाष्यादीनामपि प्रायोऽनंतसंसारित्वं बोध्यं । यदुक्तं महानिशीथे २६ " जेणं तित्थगराईणं महई आसायणं कुज्जा सेणं अज्जवसायं पडुच्च जाव अणंत संसारियत्तणंति " ॥ २८ ॥

टीका भाषांतरः—આ ગાથાનો અર્થ સુગમ છે. વિશેષમાં એટલુંજ કે, તીર્થંકર જે અર્હંત પ્રભુ વિગેરે, એવી રીતે આચાર્યાદિકને વિષે પણ જાણી લેવું. અર્થાત્ દેવાદિદ્રવ્યના વિનાશાદિ દ્વારા જે તીર્થંકર, પ્રવચન, શ્રુત, આચાર્ય, ગણધર અને મહર્દ્ધિકની વારંવાર નિઃશૂકપણે આશાતના કરે તે ઉત્કૃષ્ટ રીતે અનંત સંસારી થાય છે. અહિં શૃંખલા અને ભીંતના થરના ન્યાયની જેમ ઉત્કર્ષથી અધ્યવસાયના તારતમ્યવડે કહેલી જે આશાતના તેની પ્રતીતિથી અનંતભવને અનુગત એવું પાપકર્મનું અનુબંધપણું જાણવું. તેથી સમકિત તથા સત્ પુણ્ય વિગેરેનો અનંત કાલ સુધી વ્યાઘાત થાય. અને જે પુણ્યવિપાક છે તેનો અસંખ્યાતા કાળસુધી વ્યાઘાત થાય. જઘન્યપણે બંનેમાં (સમકિત પ્રાપ્તિમાં અને પુણ્યબંધમાં) સંખ્યાતા ભવની સ્થિતિ છે. એવી રીતે શ્રુતદ્વારા તીર્થંકરાદિની આશાતના કરનારા ઉત્સૂત્ર ભાષકોનું પણ અનંત સંસારીપણું જાણી લેવું. શ્રી મહાનિશીથ સુત્રમાં કહ્યું છે કે, "જેઓ તીર્થંકરાદિકની મોટી આશાતના કરે છે તેઓ અધ્યવસાયને આશ્રયીને યાવત્ અણંત સંસારી થાયછે." ૨૮.

હવે ઉપર કહેલા દોષને સ્પષ્ટ કરવાને દેવદ્રવ્યાદિકના વિનાશથી થનારા કેટલા એક માઠા વિપાક બતાવે છે.

मूल—दारिद्दकुलुप्पत्तिं, दरिद्दभावं च कुट्टरोगाइ ।
बहुजनधिक्कारं तह, अवस्रवायं च दोहग्गं ॥ २९ ॥
तण्हाबुहाभिभूई, घायणवाहणविचुन्नणाईय ।
एआइं असुहफलाइं, विसीअइ भुंजमाणो सो ॥३०॥ युग्मम्

ભાવાર્થઃ—દારિદ્ર કુલમાં ઉત્પત્તિ, દારિદ્રપણું, કોઢવિગેરે રોગ, ઘણા લોકોનો ધિક્કાર, અવર્ણવાદ, દુર્ભાગ્ય, ક્ષુધા તૃષાવડે પરાભવ, ઘાત, ભારકર્ષણ, અને કુટ્ટન વિગેરે અશુભફળોને ભોગવતો તે પ્રાણી અત્યંત ખેદ પામે છે. ૨૯-૩૦

टीकामूल—अथोक्त दोषस्य वैशद्यार्थं कातिचिद् दुर्विपाकान् दर्शयति। दारिद्देति । व्याख्या । तह्ना । व्याखयां । भिक्षुकद्विजादिकुलोत्पत्तिः । तत्रापि स्वास्मिन् विभवराहित्यं । चात् वांछितरोधसर्वापमानादिग्रहणं । घातन मासिकुंतादिभिः छेदनं । वाहनं लवणायः प्रभृति भारकर्षणं । चूर्णनं मुद्गरादिना कुट्टनं। चकारात् दुर्गति पारवश्य परतंत्रवृत्ति मातापित्रादिकुटुंबसंतानोच्छेदादिग्रहणं । एतानि प्रतिभवं दुःकर्मफलानि असकृत् भुंजमानः स चैत्यद्रव्याद्याशातको विषीदति । विषादादिना व्याकुलो भवति । उक्तदोषोदयोद्दलितपापविपाकोपजीव्यदुर्ध्यानपरिणत एव सदाऽवतिष्टते इत्यर्थः । अतो दुरनुभागवैचित्र्यात् दुर्विपाकानुबंधता स्फुटीकृतेति भावः । तत्र च संखयातभविका सानुबंधता वक्ष्यमाण संकाशादिवत् बोध्या । असंख्यातभविका च रुद्रदत्त वदवसेया।

तथाहि । भरतक्षेत्रे सूर्यपुरे नगरे अंधकवृष्णिराजा राज्यं चकार । अन्यदोद्याने सुप्रतिष्ठकेवली समवासरत् । उद्यानपालेन विज्ञप्तो राजा च समहं तत्र गत्वा यथाविधि प्रणम्य योग्यस्थाने समुपाविशत् । केवली देशनां ददौ । तदवसाने नृपेण निजं पूर्वभवचरितं पृष्टं । ततः सुप्रतिष्ठकेवली अंधकवृष्णिमवदत् । भरतक्षेत्रे अयोध्यायामनंतवीर्यनृपोऽभूत् । तत्र सुरेंद्रदत्तो वैश्यश्राद्धः सदर्शनः प्रतिदिनं दशभिर्दीनारैरष्टम्यां द्विगुणैः चतुर्दश्यां चतुर्गुणैः अष्टान्हिकादौ च ततोऽधिकैर्जिनार्चां कुर्वन् दानशीलादिकमभ्यस्यन् सर्वत्र कीर्त्तिमान् जज्ञे । एकदा श्रेष्ठी द्वादशाब्दोपयोगिद्रव्यं पूजार्थं स्ववल्लभमित्रस्य रुद्रदत्त विप्रस्य समर्प्य जलाध्वना देशांतरं गतवान् । विप्रेण च द्यूतादिव्यसनैस्तद् भक्षयित्वा पल्लीषु निविष्टं । अन्यदा ततो गोधनं गृह्णन्नसौ तलवरेण पृष्टतो बाणैर्हतो मृतस्तत्कर्म प्रभावात् संवेधेन सप्तम्यादिषु नरकेषु मत्स्यादिषु तिर्यक्षु चागमत् । ततश्चिरं कालं त्रसस्थावरयोनिष्वभ्रमत् १६ । ततः कुरुदेशे गजपुरे कापिलवाडवगृहेऽनुद्धरा तत्प्रियागर्भेऽवतीर्णः । तदानीं अवशिष्ट पापानुभावात् पिता मृतः जनन्यपि मृता लोकैर्गौतम इति नाम दत्तं च । ततो मातृस्वस्त्रा कष्टाद्वर्द्धितोऽसौ यौवनाभिमुख आहारार्थं गृहेगृहे अटन् क्षीणदेहो भोजनमपि न लब्धवान् १७ । अन्यदा समुद्रसेनाख्यं मुनिमशनादिना सत्कृतं सन्मानितं दृष्ट्वा भोजनाभिलाषेण तत्पार्श्वे साग्रहं स दीक्षां जग्राह । क्रमेण श्रुतपारगामी भावसाधुर्जातः। तद्गुरुस्तु मध्यग्रैवेयकेऽहमिंद्रोऽभूत् । सोपि सूरिपदं लब्ध्वा यतिश्रावकैः पूजितो मध्यग्रैवेयके तपोबलात्सुरोऽभूत् १८ । ततश्च्युत्वात्रांधकवृष्णिनामा नृपस्त्वं यदुवंशेऽभूः १९ । अथास्मिन्नेव भवे संयमं गृहीत्वा मुक्तिपदं लप्स्यसे । इति दिक्पटकृतहरिवंशपुराणवसुदेवहिंडौ प्रथम खंडे च । एवं बाह्या अपि दोषसंभवं प्रवक्षंते पुराणादौ । " देवद्रव्येण या वृद्धिर्गुरुद्रव्येण यद्धनं । तद्धनं कुलनाशाय, मृतोऽपि नरकं व्रजेत् ॥ १ ॥ वृद्धिः समृद्धिः कुलनाशाय कुलच्छेदाय स्यात् । ऐहिकं निकृष्टं फलं दर्शितं । सच देवद्रव्यादि भक्षको महापापोपहतचेता मृतोऽपि नरकं सानुबंधदुर्गतिं व्रजेत्। इदं पारभाविकं फलं दर्शितं १। पुनस्तत्रैव दोषातिशयं दर्शयति ।" प्रभास्वे मा मतिं कुर्यात्, प्राणैः कंठगतैरपि । अग्निदग्धाः प्ररोहंति, प्रभादग्धो न रोहयेत्" ॥२॥ प्रभास्वं देवद्र-

व्यं अथवा लोकप्रतीतं जनसमुदायमेलितं साधारणद्रव्यं ज्ञातिद्रव्यमित्यर्थः । अग्निदग्धाः पादपाः जलसेकादिना प्ररोहंति पल्लवयंति। परं प्रभा० देवद्रव्यादिविनाशोग्रपापपावकदग्धो नरः समूलदग्धद्रुमवत् न पल्लवयति। प्रायः सदैव दुःखभाक्त्वेन पुनर्नवो न भवतीत्यर्थः । २ । अथोक्तानुक्तपापप्रौढिं दर्शयति । "प्रभास्वं ब्रह्महत्या च, दरिद्रस्य च यद्धनं, गुरुपत्नी देवद्रव्यं, स्वर्गस्थमपि पातयेत्" ॥३॥ तथा दिग्पटग्रंथेऽपि "वरं हालाहलादीनां भक्षणं क्षणदुःखदं, निर्माल्यभक्षणं चैव, दुःखदं जन्मजन्मनि" ॥१॥ वरं दावानले पातः, क्षुधया वा मृतिर्वरं, मूर्ध्नि वा पतितं वज्रं, नतु देवस्वभक्षणं २ ॥ ज्ञात्वेति जिननिर्ग्रंथ, शास्त्रादीनां धनं नहि, गृहीतव्यं महापाप,-कारणं दुर्गतिप्रदं ३ ॥ एवमैहिकपारभविकदोषाः प्रदर्शिताः । इति भावः ॥ ३० ॥

टीका भाषांतरः—દારિદ્ર કુલ એટલે ભિક્ષુક બ્રાહ્મણ વિગેરેના કુલમાં ઉત્પત્તિ થાય. તેમાં પણ પોતાને વૈભવ પ્રાપ્ત ન થાય. મૂલમાં च શબ્દનું ગ્રહણ કરેલું છે તેથી વાંછિત વસ્તુનો રોધ થાય તથા સર્વ તરફથી અપમાન મળે ઈત્યાદિ ગ્રહણ કરવું. તેમજ ઘાતન એટલે ખડ્ગ ભાલા વિગેરેથી છેદન, વાહન એટલે લવણ તથા લોઢા વિગેરેના ભારનું વેહેવું, ચૂર્ણન એટલે મુદ્ગર વિગેરેથી કુટાવું, च શબ્દથી દુર્ગતિ, પરવશપણું, પરતંત્ર આજીવિકા, માતા પિતા વિગેરે કુટુંબનો તથા સંતતિનો ઉચ્છેદ વિગેરે ગ્રહણ કરવાં. એવાં પુર્વોક્ત દુષ્કર્મના ફલો પ્રત્યેક ભવમાં વારંવાર ભોગવતો તે ચૈત્ય દ્રવ્યાદિની આશાતના કરનાર પ્રાણી ખેદ પામીને આકુલવ્યાકુલ થાય છે. અર્થાત્ ઉપર કહેલા દોષના ઉદયથી ઉબળેલા પાપના પરિણામવડે સદા દુર્ધ્યાનમાંજ પરિણમ્યો રહે છે. આ પ્રમાણે કહેવાવડે દુષ્ટ અનુભાગના વિચિત્રપણાથી થનારૂં દુષ્પરિણામનું અનુબંધપણું સ્ફુટ થયું. તેમાં જે સંખ્યાત ભવવાળું અનુબંધપણું છે તે આગળ સંકાશાદિકની કથામાં કહેવામાં આવશે તેની જેમ જાણી લેવું. અને જે અસંખ્યાત ભવવાળું અનુબંધપણું છે તે રૂદ્રદત્તની જેમ જાણવું તેની કથા આ પ્રમાણે છેઃ—

રૂદ્રદત્તની કથા.

ભરતક્ષેત્રને વિષે સૂર્યપુરનગરમાં અંધકવૃષ્ણિ નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતા. એક વખતે ઉદ્યાનમાં સુપ્રતિષ્ટ નામના કેવળી સમોસર્યા. ઉદ્યાનપાળે આવી રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી; એટલે રાજા ઉત્સવ સાથે ત્યાં જઈ યથાવિધિ વંદના કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠો. કેવલીએ દેશના આપી. દેશનાને અંતે રાજાએ પોતાના પૂર્વભવનું ચરિત્ર પુછ્યું. તેથી સુપ્રતિષ્ટ કેવળીએ અંધકવૃષ્ણિને કહ્યું—ભરતક્ષેત્રમાં અયોધ્યાનગરીને વિષે અનંતવીર્યનામે રાજા હતો. તે નગરીમાં સુરેંદ્રદત્તનામે એક સમ્યક્‌દર્શન યુક્ત વણિક શ્રાદ્ધ રહેતો હતો. તે પ્રતિદિન દશ સોના મોર, અષ્ટમીએ તેથી બમણી, ચતુર્દશીએ ચારગણી અને અઠ્ઠાઈ વિગેરેમાં તેથી પણ અધિક સોનામોર મુકી શ્રીજિનેશ્વરની પૂજા કરતો હતો. તેમજ દાન શીલનો અભ્યાસ કરતો હતો. તેથી તે સર્વ ઠેકાણે કીર્ત્તિમાન્ થયો હતો. એક વખતે તે સુરેંદ્રદત્ત પોતાના વાહાલા મિત્ર રૂદ્રદત્ત નામના બ્રાહ્મણને બાર વર્ષ ચાલે તેટલું દ્રવ્ય જિનપૂજા માટે સોંપી જલ માર્ગે દેશાંતર ગયો. પાછલથી રૂદ્રદત્ત બ્રાહ્મણ દ્યૂત વિગેરે વ્યસનોમાં તે ધન ખાઇ ગયો. અને ચોર લોકોની પાળમાં જઇને રહ્યો. એક વખતે ગાયોના ધનને ચોરતો પછવાડે આવીને કોટવાલે બાણથી માર્યો જેથી તે મૃત્યુ પામી ગયો. દેવદ્રવ્યના ભક્ષણવડે બાંધેલા કર્મના પ્રભાવથી તે સંવેધવડે સપ્તમી વિગેરે સાતે નારકીમાં અને મત્સ્ય વિગેરે તિર્યંચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થયો. તે નારકી તથા તિર્યંચ યોનિનો સંવેધ જાણવાને નિચેનું યંત્ર જુવો.

संवेध यंत्रम् ॥

नारकी.	भव.	तिर्यंच जाति.	भव.
७ मीमां	२ जो	मत्स्यमां	३ जो
६ ठीमां	४ थो	सिंहमां	५ मो
५ मीमां	६ ठो	सर्पमां	७ मो
४ थीमां	८ मो	व्याघ्रमां	९ मो
३ जीमां	१० मो	गरुडादिमां	११ मो
२ जीमां	१२ मो	भुजपरिमां	१३ मो
१ लीमां	१४ मो	नरमां	१५ मो

ઉપર પ્રમાણે નર્ક ગતિ અને તિર્યંચગતિમાં આંતરે આંતરે ભવો કર્યા. તે પછી ચિરકાળ સુધી તે ત્રસ તથા સ્થાવર યોનિમાં ભટક્યો. તે પછી કુરૂદેશમાં હસ્તિનાપુરને વિષે કપિલ નામના બ્રાહ્મણને ઘેર અનુદ્ધરા નામની તેની સ્ત્રીના ગર્ભમાં અવતર્યો. તે સમયે પૂર્વના અવશેષ રહેલ પાપના પ્રભાવથી તેના પિતા તરત અને માતા જન્મ આપીને મૃત્યુ પામી ગયાં. લોકોએ તેનું નામ ગૌતમ પાડ્યું. પછી તેની માસીએ કષ્ટથી તેને ઉછેરીને મોટો કર્યો. જ્યારે યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો ત્યારે ઘેર ઘેર આહારને માટે ભટકવા લાગ્યો; તેનો દેહ ક્ષીણ થઇ ગયો તથાપિ તેને ભોજન પ્રાપ્ત થયું નહીં. એક વખતે સમુદ્રસેન નામના કોઇ મુનિને અશનાદિકવડે સત્કાર પામતા જોઇ ભોજનની ઇચ્છાથી તેની પાસે તેણે આગ્રહથી

દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે તે સર્વ શાસ્ત્રોનો પારગામી ભાવ સાધુ થયો. અન્યદા તેના ગુરૂ કાલ કરી મધ્ય ગ્રૈવેયકને વિષે અહમિંદ્ર થયા. તેની પાછળ તે પણ સૂરિપદ મેલવી યતિઓ તથા શ્રાવકોથી ઘણો પૂજાઇ મધ્ય ગ્રૈવેયકમાં તપોબળથી દેવતા થયો. ત્યાંથી ચવીને આ તું અંધકવૃષ્ણિ નામે યાદવવંશમાં રાજા થયો છું. હવે આ ભવમાંજ સંયમ લઇને મુક્તિપદને પ્રાપ્ત થઇશ." આ પ્રમાણેની કથા દિગંબરીના કરેલા હરિવંશપુરાણને વિષે તથા વસુદેવહિંડિના પ્રથમ ખંડને વિષે આપેલી છે. તેવીજ રીતે બીજા અન્યમતી પણ પોતાના પુરાણાદિકમાં દેવદ્રવ્ય ભક્ષણનો દોષ કહે છે. પુરાણમાં કહ્યું છે કે, "દેવદ્રવ્યથી જે સમૃદ્ધિ મળે અને ગુરૂ દ્રવ્યથી જે ધન પ્રાપ્ત થાય તે કુલના ઉચ્છેદને માટે થાય છે અને મૃત્યુ પછી તે દ્રવ્યભોક્તા પુરૂષ નરકે જાય છે." અહિં કુલચ્છેદરૂપ આ લોક આશ્રી નિકૃષ્ટ ફલ બતાવ્યું છે અને તે દેવદ્રવ્યને ભક્ષણ કરનાર પોતાના તે મહા પાપથી હણાયેલા ચિત્તવાળો થયો સતો મૃત્યુ પામ્યા પછી સાનુબંધ દુર્ગતિ (નારકી)માં જાય છે. એમ કહેવાથી પારલૌકિક નિકૃષ્ટ ફલ દર્શાવ્યું છે. પુન: તેજ સ્થાને અતિશય દોષ દર્શાવેલ છે તે આ પ્રમાણે-કંઠે પ્રાણ આવ્યા હોય તો પણ પ્રભાસ્વ (દેવદ્રવ્ય)ને વિષે બુદ્ધિ કરવી નહીં. અગ્નિથી દગ્ધ થયેલાં વૃક્ષો કદિ કોઇ કાળે પલ્લવિત થાય પણ દેવદ્રવ્યથી દગ્ધ થયેલો પુરૂષ પુનઃ પલ્લવિત થતો નથી." અહિં પ્રભાસ્વ એટલે દેવદ્રવ્ય અથવા લોક પ્રસિદ્ધ જનસમુદાયે એકઠું કરેલું સાધારણ દ્રવ્ય અથવા જ્ઞાતિદ્રવ્ય જાણવું. વળી દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ કરે છે કે, અગ્નિથી દગ્ધ થયેલા વૃક્ષો જલસિંચન વિગેરેથી પુનઃ પલ્લવિત થાય છે પણ દેવદ્રવ્યાદિના વિનાશરૂપ ઉગ્ર પાપરૂપી અગ્નિથી દગ્ધ થયેલો પુરૂષ મૂળ સહિત દગ્ધ થયેલા વૃક્ષની જેમ પુન: પલ્લવિત થતો નથી. અર્થાત્ પ્રાય: સદા દુ:ખી પણામાંજ રહે છે. પુનઃ નવો (સારો) થતો નથી.

વળી ઉક્ત અને અનુક્ત પાપની પ્રૌઢતા દર્શાવે છે. "સાધારણ દ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવું, બ્રહ્મહત્યા કરવી, દરિદ્રીનું ધન લઇ લેવું, ગુરૂ પત્ની સાથે સમાગમ કરવો અને દેવદ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવો-એટલાવાંનાં સ્વર્ગમાં રહ્યો હોય તેને પણ નીચે (દુર્ગતિમાં) પાડે છે." તેમજ દિગંબરીના ગ્રંથમાં પણ લખે છે કે, " હાલાહલ વિગેરે

ઝેરનું ભક્ષણ કરવું તે સારૂં, કારણ કે તે ક્ષણવાર દુઃખ આપે છે પણ દેવનિર્માલ્યનું ભક્ષણ કરવું તે સારૂં નહીં કારણ કે તે ભવોભવ દુઃખ આપે છે." "દાવાનલમાં પડવું સારૂં, ક્ષુધાથી મરવું સારૂં, અને મસ્તકપર વજ્ર પડે તે સારૂં, પણ દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવું તે સારૂં નહીં." આ પ્રમાણે જાણીને શ્રીજિન, મુનિ અને જ્ઞાન વિગેરેનું ધન કદિ પણ ગ્રહણ કરવું નહીં, કેમકે તે મહા પાપનું કારણ છે અને દુર્ગતિને આપનારૂં છે. એવી રીતે આ લોક અને પરલોક આશ્રી દોષ બતાવ્યા. ૩૦.

હવે કોઇ માણસે દેવાદિદ્રવ્ય ચોરીને તેથી પોતાને માટે આહાર કર્યો હોય તે સાધુને કલ્પે નહીં. તેનું પ્રયોજન સ્પષ્ટ કરવાને માટે પ્રાયઃ આ ભવના દોષને વ્યવહાર ભાષ્યની ત્રણ ગાથાવડે કહે છેઃ—

मूल—चेइयदव्वं विभज्ज करिज्ज, कोइ अ नरो सयट्ठाए।
समणं वा सोवहिअं विक्किज्जा संजयट्ठाए ॥ ३१ ॥
एआरिसंमि दव्वे, समणाणं किं न कप्पए घित्तुं।
चेइअदव्वेण कयं, मुल्लेण जं सुविहिआणं ॥ ३२ ॥

તેનું શું કારણ? તે કહે છે.

तेण पभिच्चा लोएवि, गरहिआ उत्तरे किमंग पुणो।

चेइय जइ पमिणीए, जो गिह्णइ सो विहु तहेव ॥ ३२ ॥

ભાવાર્થઃ—જે પુરૂષ ચૈત્યદ્રવ્યને ચોરના સમુદાય સાથે ચોરી લાવી તેમાંથી જે પોતાના ભાગનું દ્રવ્ય આવે તેવડે પોતાને માટે ભોજન નિપજાવી સાધુને આપે, અથવા ઉપધિ સહિત કોઈ સાધુને લુંટીને (ખરીદીને) તે વસ્ત્રાદિક સાધુને આપે (તો તે મુનિને લેવું કલ્પે નહીં) એવા (ચોરી વિગેરેથી મેલવેલા) દ્રવ્યવડે જે પોતાને માટે કરેલું હોય તે સાધુને કેમ કલ્પે નહીં ? તેના પ્રત્યુત્તરમાં સૂરિ કહે છે કે, ચૈત્યદ્રવ્યવડે જે પોતા માટે કર્યું હોય અથવા મૂલ્યવડે જે મુનિનું હોય તે પોતાનું કરેલું હોય તે સાધુને લેવું કલ્પે નહીં. ચોરે લાવેલા દ્રવ્યનો સ્વીકાર કરવો તે લોકને વિષે પણ નિંદિત છે તો લોકોત્તર માર્ગમાં નિંદિત હોય તેમાં તો શું કહેવું ! જે ચૈત્ય તથા યતિના પ્રત્યનિક પાસેથી ગ્રહણ કરે તેને પણ ચૈત્ય અને સાધુનો પ્રત્યનિક સમજવો. ૩૧. ૩૨. ૩૩.

टीकामूल—अथ चोरितदेवादिद्रव्येण स्वार्थं निःपादितोऽप्याहारः साधूनामकल्प्य स्तत्प्रयोजकतावैशद्यार्थं प्राय इहभविकदोषान् व्यवहारभाष्यगाथात्रयेणाह । चेइयत्ति । चैत्यद्रव्यं चोरसमुदायेनापहृत्य तन्मध्ये कोपि नर आत्मीयभागागत धनेन सयष्ठाप आत्मनोऽर्थाय मोदकादिकं कुर्यात् । ततस्तदशनादिकं संयतानां दद्यात् । अथवा यः स्वार्थाय श्रमणं सोपधिकं विक्रीणीतिः ततः प्रासुकं वस्त्रादिकं संयतेभ्यो दद्यात् ॥ एआरित्ति । एतादृशेन द्रव्येण यत् आत्मार्थे कृतं तत् श्रमणानां किं न गृहीतुं कल्पते । सूरिराह । यत् चैत्यद्रव्येण यश्च

सुविहितानां मूल्येनात्मार्थं कृतं तद्वितीर्यमानं न कल्पते ॥ तत्र किं कारणमिति चेदुच्यते। तेणेति । चोरानीतस्य प्रतीच्छा प्रतिपत्तिः लोकेऽपि गर्हिता । किं पुनरुत्तरे लोकोत्तरे मार्गे सुतरां गर्हिता एव । ततश्चैत्ययतिप्रत्यनीकस्य हस्ताद् यो गृह्णाति सोऽपि तथैव चैत्ययतिप्रत्यनीक एव । यदुक्तं संघकुलके। जो साहज्जे वट्टइ, आणाभंगे पवट्टमाणाणं । मणवायाकाएहिं, समाणदोसं तयं बिंति ॥ १ ॥ अनिराकरणेनाज्ञाभंगहेतुत्वात् ॥ ३१-३२-३३ ॥

टीका भाषांतरः—ચૈત્ય દ્રવ્યને ચોરના સમુદાય સાથે ચોરી લાવી, તેઓમાંથી કોઇ પુરૂષ પોતાને ભાગે આવેલા ધનવડે પોતાને અર્થે મોદક વિગેરે નિપજાવે અને પછી તે ભોજનાદિક સંયમધારી સાધુઓને આપે અથવા જે પોતાને માટે ઉપધિ સહિત સાધુને ખરીદ કરે (લુંટે) અને પછી પ્રાસુક એવા તે વસ્ત્રાદિક સંયમ ધારી મુનિઓને આપે. (તો તે મુનિને લેવું કલ્પે નહીં) એવા ચોરી વિગેરેથી મેલવેલા પુર્વોક્ત દ્રવ્યવડે જે પોતાને અર્થે કર્યું હોય તે સાધુઓને ગ્રહણ કરવું કેમ ન કલ્પે? સૂરિ પ્રત્યુત્તર આપે છે કે જે ચૈત્ય દ્રવ્યવડે વા મુનિનું હોય તેને મૂલ્યથી લેવા વડે આત્માર્થે કરેલું હોય તે દેતાસતા સાધુઓને લેવું કલ્પે નહીં. ચોરે લાવેલા દ્રવ્યનો જે અંગીકાર તે લોકને વિષે પણ નિંદિત છે તો લોકોત્તર માર્ગને વિષે અત્યંત નિંદિત હોયજ તેમાં શું કહેવું. તેથી ચૈત્ય તથા સાધુના પ્રત્યનિક (શત્રુ કે ચોર)ના હસ્તથકી જે ગ્રહણ કરે, તે પણ તેવીજ રીતે ચૈત્ય, તથા સાધુનો પ્રત્યનિકજ છે એમ જાણવું. શ્રી સંઘકુલકમાં કહ્યું છે કે, "આજ્ઞા ભંગને વિષે મન વચન કાયાથી વર્ત્તતા એવા પુરૂષોને જેઓ સહાય આપે છે, તેઓ તેમના જેટલાજ દૂષિત ગણાવ છે." કારણ કે, તેમનું નિરાકરણ ન કરવાથી (તજી ન દેવાથી) તેઓ આજ્ઞા ભંગના કારણિક થાય છે. ૩૧. ૩૨. ૩૩.

હવે શ્રાદ્ધદિનકૃત્યની ગાથાવડે ઉપર કહેલા અર્થનેજ પુનઃ સ્પષ્ટ કરવા કહે છે.

मूल—चेइअदव्वं गिह्नित्तु, भुंजए जो न देइ साहूणं ।

सो आणाअणवत्थं, पावइ लिंतो वि दिंतो वि ॥ ३४ ॥

भावार्थः—चैत्यादि द्रव्यने ग्रहण करीने जे कोई पोंते खाय अथवा जे साधुने आपे, ते लेनार अने देनार बंने भगवंतनी आज्ञाना भंग करवारूप दोषने पामे छे. ३४.

टीकामूल—अथ श्राद्धदिनकृत्य गाथया पुनरेनमेवार्थं स्पृष्टयन् आह । चेइयत्ति । चैत्यादिद्रव्यं गृहीत्वा यः स्वयं भुंक्तेऽन्येभ्यः साधुभ्यो दत्ते स साधुर्गृह्णन्नपि साधर्मिकाणां ददद्पि भगवदाज्ञाभंगं निषिद्धाचरणरूपं प्राप्नोति । तथाऽनवस्थाऽन्येषां श्रद्धाशैथिल्यं च प्रापयति ॥ ३४ ॥

टीका भाषांतरः—चैत्यादि द्रव्यने लईने जे पोते खाय अथवा जे बीजा साधुओने आपे ते साधु ग्रहण करतो सतो अने ते साधर्मीकोने आपतो सतो भगवंतनी आज्ञानो भंग जे निषिद्ध आचरण तद्रुप दोषने पामेछे. वळी तेवी अनवस्था बीजाओनी श्रद्धाने पण शिथिल करी दे छे. ३४.

आ प्रसंगे बीजा दोष पण ते ग्रंथनी वृत्ति मांहेनी गाथाओवडे दर्शावे छे.

मूल—एकेण कयमकज्जं, पुणोवि तप्पच्चया कुणइ ।
बीज सायाबहुल परंपर वुछेन संयमतवाणं ॥ ३५ ॥

ભાવાર્થઃ—એક માણસે અકૃત્ય કર્યું, તો તેને જોઈને બીજો પણ અકૃત્ય કરે છે, તેવી રીતે સાતા બહુલપણાથી[1] પરંપરાએ સંયમ અને તપનો ઉચ્છેદ થઈ જાય છે. ૩૫.

टीकामूल—प्रसंगतोऽन्येपि दोषास्तद्वृत्तिगाथाभिर्दर्श्यंते । एकेणेति । अनाचार दर्शनात् बालादीनामपि कुप्रवृत्तिसंततिरूपः प्रसंगदोष आपद्यते इत्यर्थः ॥ ३५ ॥

टीका भाषांतरः—અર્થાત્ એકે કરેલા અનાચારને જોવાથી અન્ય બાળ વિગેરેને પણ નઠારી પ્રવૃત્તિની સંતતિરૂપ પ્રસંગદોષ પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૫

मूल—जो जहवायं न कुणइ, मिच्छद्दिठी तओवि को अन्नो ।
वड्ढेइअ मिच्छत्तं, परस्स संकं जणेमाणो ॥ ३६ ॥

ભાવાર્થઃ—જે યથાવાદ ન કરે અર્થાત્ શાસ્ત્રોક્ત આચાર પ્રમાણે ન વર્ત્તે તેનાથી બીજો મિથ્યાત્વી કોણ ? કારણ કે પરજીવને શંકા ઉત્પન્ન કરતો પ્રાણી મિથ્યાત્વને વધારે છે.

टीकामूल—जोजहेत्ति । अनाचारे आचाराधिया मिथ्यात्ववृद्धिः स्यादित्यर्थः ॥ ३६ ॥

---

૧ શારિરીક સુખના અભિલાષીપણાથી.

टीका भाषांतरः—અનાચારમાં આચાર બુદ્ધિ કરવા કરાવવાથી મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ થાય છે. ૩૬.

मूल—संजम अप्पपवयण, विराहणासंभवो तिहं णेऊं।
पवयणहेलावि तउ, अवणेउ तस्स संसग्गो ॥ ३७ ॥

भावार्थः—(ચૈત્યાદિદ્રવ્યના ભક્ષણથી) સંયમવિરાધના, આત્મવિરાધના અને પ્રવચન વિરાધના એમ ત્રણ પ્રકારની વિરાધના થાય છે. તેને જાણીને તેમજ તેનાથી પ્રવચનની હીલણા પણ થાય છે તેથી એવા દુરાચારીનો સંસર્ગ છોડી દેવો. ૩૭.

टीकामूल—संयमेत्ति। चैत्यादिद्रव्यभक्षणेन त्रिधा विराधना संभवेत्। तथाहि। संयमविराधनाऽन्यायोपात्तवित्तोद्भूतवस्तु गृह्णानस्य तत्कृताऽसंयमानुमोदना रूपा स्फुटं प्रतीयते। तथा सति यथा प्रतिपन्नव्रतलोप आपद्यते। यदुक्तं संघकुलके। "आणाभंगं दट्ठुं, मज्झत्था ठिंति जे तुसाणिआय। अविहि अणुमोअणाए तेसिंपिअ होइ वयलोवो १॥" आत्मविराधना तु प्रत्यनीकदेवतादि छलन लक्षणा प्रतीता। यतोऽर्हदाज्ञापरिहारेण प्रमादाशौचवस्तुस्वभावतोऽपूतदुष्टजने शाकिनीदृष्टिवत् तेषां शक्तिरप्रतिहता भवति। यदुक्तं व्यवहारभाष्य दशमोद्देशके "राया इव तित्थयरो" इत्यादिगाथावृत्तौ। ये साधवः प्रजास्थानीयाः राजस्थानीयस्य तीर्थकृत आज्ञां नानुपालयंति ते प्रांतदेवतयापि छलयंतेऽपराधिन इव दंड्यन्ते इति। ६। प्रवचनविराधना च प्रवचनमूलयति चैत्ययोरुपद्रवेण स्तेनार्थप्रतीच्छया च सुप्रतीतैव ७। तथा प्रवचनहेला एवं लोकविरुद्धं संस्तवं कुर्वतां सर्वज्ञपुत्रत्वेन लोकान् व्यामोहयतां जैनानामकिंचित्करं दर्शनमतोऽदृष्टकल्याणा एते स्वप्नेऽपि सदाचारगंधं न जानंती-

त्यादिविराधनापि प्रवर्तते ८ एवमादि पैशाचिकजनोपसर्गसंभवात् उत्कृष्टाचारवतस्तस्य संसर्गः परिहार्य एव । सत्संसर्गस्तु उपादेयो विवेकिनेति भावः । एतावता साधुचैत्यादि विक्रयस्तेन्योत्थद्रव्यभोगेन गृहिणामनाचारः स्पष्ट एव । चौर्यानीतद्रव्यभोगे तु प्रस्तारेण प्रायश्चित्तविधिः संभाव्यते । इतितरवं ॥ ३७ ॥

ટીકા ભાષાંતરઃ—ચૈત્યાદિદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરવાથી ત્રણ પ્રકારની વિરાધનાનો સંભવ છે. તે આ પ્રમાણે-પ્રથમ સંયમ વિરાધના અન્યાયે ગ્રહણ કરેલા દ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુને લેનારા એવા પુરૂષને તે અન્યાયી પુરૂષે કરેલી અસંયમની અનુમોદના રૂપે પ્રગટ જણાય છે. અને તેમ કરવાથી પરિણામે અંગીકાર કરેલા વ્રતનો લોપ થાય છે. જેને માટે સંમતકલ્પમાં લખે છે કે, આજ્ઞાનો ભંગ થતો દેખીને જે પ્રાણી મધ્યસ્થ વૃત્તિ ધરાવી મૌન રહે છે તેને પણ અવિધિની અનુમોદના લાગવાથી પરિણામે તેના વ્રતનો ભેદ પ્રાપ્ત થાય છે.”

બીજી આત્મ વિરાધના તે પ્રતિકૂલ દેવતા વિગેરેના છલથી પ્રતીત થાય છે. અરિહંતની આજ્ઞાનું અતિક્રમણ કરવાથી પ્રમાદરૂપ અપવિત્ર વસ્તુના સ્વભાવવડે અપવિત્ર રીતે પોષણ થયેલા દુષ્ટ મનુષ્ય ઉપર ડાકણની દ્રષ્ટિની જેમ તે પ્રતિકુળ દેવતાઓની શક્તિ હણાતી નથી. તે વિષે શ્રી વ્યવહાર ભાષ્યના દશમા ઉદ્દેશામાં “रायाइच्चातित्थयरो” એ ગાથા છે. તેની વૃત્તિમાં બતાવ્યું છે કે “સાધુઓ પ્રજાને ઠેકાણે છે અને તીર્થંકર રાજાને ઠેકાણે છે. જે સાધુઓ તીર્થંકરરૂપ રાજાની આજ્ઞાને પાળતા નથી તેઓ પ્રાંત (તુચ્છ) દેવતાઓથી પણ છળાય છે અર્થાત્ અપરાધીની જેમ તેઓ તેમને શિક્ષા કરે છે.” ત્રીજી પ્રવચન વિરાધના તે પ્રવચનના મૂલરૂપ યતિ અને ચૈત્યને ઉપદ્રવ થવાથી અથવા ચૈત્યના કે મુનિના-ચોરી લીધેલા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરવાથી સારી રીતે પ્રતીત થાય છે. તેમજ તેથી પ્રવચનની હેલા પણ થાય છે. કેમકે આ પ્રમાણે લોક વિરૂદ્ધ આચરણ કરનારા અને સર્વજ્ઞ પુત્રપણાથી લોકોને મોહ ઉપજાવનારાને દેખીને “આ

જૈન દર્શન માલ વિનાનું જણાય છે, કારણ કે, કલ્યાણને નહીં જોનારા જૈનો સ્વપ્નાને વિષે પણ સદાચારના ગંધને જાણતાજ નથી." એવી નિંદા પ્રવર્ત્તે છે. ઇત્યાદિ આ લોક આશ્રી દોષ સમુહનો સંભવ હોવાથી પુર્વોક્ત દુરાચારી પુરૂષનો સંસર્ગ વિવેકી પુરૂષે છોડી દેવો અને સત્ પુરૂષનો સંસર્ગ કરવો. આ પ્રમાણે કહેવા ઉપરથી સાધુ ચૈત્ય વિગેરે સંબંધી વસ્તુના વિક્રયથી તથા તેની ચોરીથી પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવાથી ગૃહસ્થને પણ સ્પષ્ટપણે અનાચાર પ્રાપ્ત થાય છે એમ સમજવું. ચોરીથી લાવેલા ચૈત્યાદિ સંબંધી પદાર્થનો ઉપભોગ કરવાથી પ્રસ્તારવડે પ્રાયશ્ચિતનો વિધિ સંભવે છે-તે ગુરૂગમથી જાણી લેવો એ તત્ત્વ છે. ૩૭.

હવે તે સત્સંસર્ગને વિશેષ ફલ દ્વારા સ્પષ્ટ કરે છે.

मूल—ववहारसुद्धि धम्म, मूलं साहूण संगया ।
ववहारेण सुद्धेणं, अत्थसुद्धि जओ भवे ॥ ३८ ॥

ભાવાર્થઃ—સત્પુરૂષોના સંગથી થયેલી વ્યવહારશુદ્ધિ ધર્મનું મૂળ થાય છે, અને વ્યવહાર શુદ્ધ થવાથી અર્થ શુદ્ધિ થાય છે. ૩૮.

टीकामूल—ववहारेति। मोहमंदतानुरोधेनोचितकर्माभ्यासो व्यवहार शुद्धिः साधुभ्यः संगतार्यसंगात् प्रतिपन्ना धर्मस्य मूलं भवति अथ तत्प्रक्रियां सार्द्धगाथाद्वयेनाह ॥ ३८ ॥

ટીકા ભાષાંતરઃ—મોહ જન્ય મુર્ખતાનો રોધ કરવાથી થતો યોગ્ય કર્મનો અભ્યાસ તે વ્યવહાર શુદ્ધિ કહેવાય. તે જો સાધુ પુરૂષોના સંગથી યુક્ત થાય તો ધર્મના મૂલભૂત થાય છે. હવે તેની પ્રક્રિયા અઢી ગાથાવડે જણાવે છે. ૩૮.

मूल—अत्थेणं चेव सुद्धेणं, आहारो होइ सुद्धउ।
आहारेणं तु सुद्धेणं, देहसुद्धी जउ भवे ॥ ३९ ॥

ભાવાર્થઃ—અર્થ શુદ્ધ થવાથી આહાર શુદ્ધ થાય છે, અને આહાર શુદ્ધ થવાથી દેહ શુદ્ધિ થાય છે. ૩૯.

मूल—सुद्धेणं चेव देहेणं, धम्मजोगो य जायइ।
जं जं कुणइ किच्चं तु, तं तं से सफलं भवे ॥ ४० ॥

ભાવાર્થઃ—દેહ શુદ્ધ થવાથી ધર્મનો યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, અને પછી જે જે કાર્ય કરે છે તે તે તેને સફળ થાય છે. ૪.

टीकामूल—अत्थेति शुद्धेति । कंठ्यं । नवरं धर्मयोगो विधियोगः । लौकिके लोकोत्तरे च मार्गे विधियोगेन यत् यत् कार्यं यः करोति तस्य तत् तत्सानुबंधसत्फलकृद् भवेत् ॥ ३९-४० ॥

ટીકા ભાષાંતરઃ—ઉપરની બંને ગાથાનો અર્થ સુગમ છે. તેમાં વિશેષ એટલું જાણવાનું છે કે, ધર્મ યોગ એટલે વિધિયોગ. તે વિધિ યોગથી લૌકિકમાં કે લોકોત્તર માર્ગમાં જે જે કાર્ય કરે છે, તે તે કાર્ય તેને અનુબંધ સહિત સત્ફલને આપનાર થાય છે. ૩૯—૪૦.

હવે તેના વિરોધી કુસંગને સ્પષ્ટ કરીને દર્શાવે છે.

मूल—अन्नहा अफलं होइ, जं जं किच्चं तु सो करे।
ववहारसुद्धिरहिओ, धम्मं खिंसावए सयं ॥ ४१ ॥

ભાવાર્થઃ—જે કોઈ તેથી ઉલટી રીતે જે જે કાર્ય કરે છે તે તે નિષ્ફળ થાય છે. વ્યવહાર શુદ્ધિ રહિત મનુષ્ય ધર્મની અને પોતાના આત્માની બંનેની નિંદા કરાવે છે. ૪૧.

टीकामूल—अथ तत्प्रतिपक्षभूतमसत्संगं विशदयति । अन्नहा अफलमिति । व्याख्या । अन्यथा दोषवत्संसर्गेण व्यवहारशुद्धिरहितः श्रावकादिर्यत् कृत्यं करोति तत् विवक्षितफलरहितं अनिष्टफलकृद्वा भवति अविधियोगादित्यर्थः । तथा च धर्म्यं सदनुष्ठानमपि स्वकं आत्मानं च बालेनाप्यवहेलयेत् ॥ ४१ ॥

ટીકા ભાષાંતરઃ—અન્યથા એટલે ઉપર કહ્યાથી ઉલટી રીતે દોષવાળાનો સંસર્ગ કરવાથી વ્યવહાર શુદ્ધિએ રહિત એવા શ્રાવકાદિ જે જે કાર્ય કરે છે તે તે અફળ એટલે પૂર્વે કહેલા ફલથી રહિત થાય છે, અથવા

प्रवणः सुभगः श्रीअर्हद्भक्तो विशेषज्ञो न्यायमति- र्दानादिधर्मपरायणः चंद्रकलादिभिः स्वस्त्रीभिः सह वैषयिकं भुंजानो दोगुंदक इव कालमतिवाहयति स्म। अन्यदा स स्वभाग्यपरीक्षार्थं पित्रनाज्ञया देशांतरे भ्रमन् वने कृत-मदनसुंदरीविवाहः क्रमेण सिद्धपुरं प्राप । तत्र श्रीऋषभचैत्यवंदनार्थमागतः सन्नसौ तत्रत्यान् निःश्रीकमुखान् क्षीणसंततीन् निःशूकान् निर्धनान् नागरान् विलोक्य स्वप्रतितया देवद्रव्यविनाशशंकितमना देवलादीन् पुरस्वरूपं पृष्टवान् । ततस्तैरूचे हे सुभग पूर्वमिह महिमाद्भुते श्रीऋषभचतुर्मुखप्रासादे यात्रार्थं सर्वदिग्भ्यः समागतैर्लोकै-र्देवभांडागारो वर्द्धितस्ततः संघे गते तत्रत्यैः सर्वलोकैः संभूय तद्द्रव्यं विभज्य गृहादावाविधिना व्यापार्य सर्वं नगरं संक्रामितरोगवदपावितं । तेनेदं निःश्रीकतानिर्धनत्वदौर्भाग्यवृत्ति दुर्लभता निशूकतादिदोषदुष्टं जातं । अत-स्तवानुभवः संशयादिदोषरहितो यथार्थतया प्रशंसनीयोऽस्ति । एवं श्रुत्वानुकंपितमनसा श्रीचंद्रेण पुरश्चतुःपथे चागत्य सर्वं दोषकारणं पौरवृद्धानामग्रे निवेदितं। यतः "प्रासादो दृश्यते जीर्णः, प्रत्यवायपदं घनं। ऋणं सर्वम-भव्यं प्राग्, देवर्णत्वशुभाशुभं॥" उक्तंचागमे "भक्खणेदेवदव्वस्स, परत्थीगमणेण य। सत्तमं नरयं जंति, सत्त-वाराओ गोयमा"॥ १॥ एवं सति युष्माभिर्निर्धनत्वादिदोषवर्द्धक देवऋणानिवृत्तौ सोत्साहमुद्यमः कार्य एवेति। एवं श्रुत्वा च केचित्तद्विपाकभीतास्तद्धनानुसारेण पूर्वसंचितं धनं सर्वं समधिकं चैत्ये निश्रितीकृत्य शेष-धनहेतुकवृत्त्या सद्वृत्तिं पूर्वर्णापनीतिं च कुर्वंतः सुखभाजः क्रमेणाभूवन्निहामुत्रापीति। केचित्तु प्रमाददेवमकुर्वंतो वहुदुःखभाजोऽपीति । ततः सस्त्रीकः श्रीचंद्रोऽपि दूषिताहारादिदुष्टं तत्पुरं मुक्त्वा ग्रामांतरे गत्वा भुक्तवान्। ततः क्रमेणानेकराज्यसुखानि भुक्त्वा मुक्तिमार्गमाराध्य मुक्तिं जगामेति। श्रीचंद्रकेवलि चरित्रानुसारेण देवादिद्रव्यवि-नाशशंकयापि तद्गृहस्थंधनमात्रमपि श्राद्धादिभिर्न ग्राह्यं किं वहुनोक्तेनेति । एवं सति कदाचित्कुटुंबाद्यभियोगेन श्राद्धेन तादृग् श्राद्धगृहे भुक्तं तदानिःशूकतापरिहारार्थं भोजनानुसारेण चैत्यादौ समधिको निष्क्रयो मोच्य एव। तथासति सूक्ष्मातिचारलेशोऽपि न स्यादिति वोध्यं। यदाहुः प्रश्नोत्तरसमुच्चये ४ प्रकाशे श्रीहीरविजयसूरिपादाः। "तथा देवद्रव्यभक्षकगृहे जेमनाय गंतुं कल्पते नवेति ? गमने वा तज्जेमननिष्क्रय द्रव्यस्य देवगृहे मोक्तुमुचितं

नवेति ?" अत्र मुख्यवृत्त्या तद्गृहे भोक्तुं नैव कल्पते यदि कदाचित्परवशतया जेमनाय याति तथापि मनसि सशूकत्वं रक्षति न तु निःशूको भवति जेमननिष्क्रयद्रव्यस्य देवगृहमोचने तु विरोधो भवति। ततस्तदाश्रित्य दक्षत्वं विलोक्यते यथाऽग्रेनर्थवृद्धिर्नभवति तथा प्रवर्त्तेत इति। एवं ज्ञानद्रव्यादावपि भाव्यं। सुसाधुनापि तन्निश्रित-माहारादिकं न ग्राह्यं। यतः " छूटक पत्रे। जिणदव्वरिणं जो धरइ, तस्स गेहंमि जो जिमइ सड्ढो। पावेणं परिलिंपइ, गिह्णंतोवि हु जई भिक्खं १। अत्रेदं हार्दं धर्मशास्त्रानुसारेण लोकव्यवहारानुसारेणापि यावद्देवादिऋणं सपरिवारश्राद्धादेर्मूर्ध्न्यवतिष्ठते तावत् श्राद्धादिसत्कः सर्वधनादिपरिग्रहो देवादिसत्कतया सुविहितैर्व्यवह्रियते सं-सृष्टत्वात्। यदाहुः शत्रुंजयमाहात्म्ये श्रीधनेश्वरसूरिपादाः ५ सर्गे " यथान्ने विषसंसर्गो, दुग्धे कांजिकसंगमः। तथात्मनो धनेनोच्चैः, संसर्गो गुरुसंपदः।१।" यथाऽन्नादेर्विषसंसर्गात् तत्सदृशं स्यात्तथा अनाभोगादिना देवा-दिद्रव्यसंसर्गात् स्वकीयं धनं तत्सदृशं भवतीत्यर्थः १। अतस्तद् द्रव्यं सशूकेन प्राणांतेपि नैव भोक्तव्यमागमनि-षिद्धत्वात्। भोक्तव्यं च वक्ष्यमाणविधिना विवेकादिना शुद्धं। तदिति सार्वत्रिकोऽयं व्यवहारो मार्गानुसारित्वेन सिद्धः। एतेन " संवत् १७४३ वर्षे वैशाष शुदी ३ दिने कोइए एम कह्युं जे पहिलां देवद्रव्यवावरिउंछे पछी तेहने घरे संघ आहारादिक ग्रहे तेने दोष नहीं, जे माटे देवद्रव्य वावरवानुं आंतरुं पडयुंछे. वीजुं वर्त्तमानकाले देवके द्रव्ये आहारादिक नीपज्यो होय ते संघने न कल्पे, तथा देवद्रव्यना वावरनारने ज्यांसुधी संघे मली संघवाहेर नथी काढ्यो त्यांसुधी चतुर्विधसंघने आहारादिक परिचय करतां दोष नथी" इति पंचांगी परंपरा विरुद्धं वदन् पंडितमन्यः कश्चिद्निरस्तः। एवं सत्यपि स्वपूजादिलाभार्थं पार्श्वस्थादीनां चानुवृत्त्या य उत्सूत्रं भाषते तस्य दुर्लभबोधेरुदीर्यं दर्शनमपि नोचितं सतां संसारहेतुत्वात्। यदाहुः मूलशुद्धिप्रकरणे श्रीप्रद्युम्नसूरयः" परिवारपूयहेऊं, पासत्थाणं च आणुवित्तीए। जोनकहेइविसुद्धं, तं दुल्लह वोहिअं जाणं" ॥ १ ॥ आवश्यकभा-ष्येऽपि " जे जिणवयणुतिन्नं, वयणं भासंति जेउ मन्नंति। सम्मादिट्ठीणं तद्दंसणंपि संसारवुड्ढिकरं" ॥२॥ ४३॥

टीका भाषांतरः—જુગારી, વેશ્યા, ચોર, ભ્રષ્ટાચારી વિગેરે એટલે લોકીક અને લોકોત્તર સદાચારથી

પતિત થયેલા, જ્ઞાતિએ બાહેર કરેલા, પાર્શ્વસ્થાદિ વા દેવદ્રવ્યને ભક્ષણ કરનારા આદિ શબ્દથી નટ, નાટકીઆ, ધૂતારા, સીકારી, કસાઇ, અને માછી વિગેરેનું ગ્રહણ કરવું. ભ્રષ્ટાચારા એ શબ્દમાં જે અંત આકાર છે તે પ્રાકૃત ભાષાને લઇને છે. કુકર્મ કરનારા એટલે સંસારને વધારનાર અનેક દુષ્કૃતને કરનાર પામર લોકો; પાખંડી એટલે બૌદ્ધ વિગેરે, નિહ્નવ એટલે શ્રુત વ્યવહાર અને જીત વ્યવહારમાં કહ્યા પ્રમાણે આચરણ કરતાં છતાં પોતે તેમાં અરસિક થઇ ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરનારા અને માત્ર ઉપરથીજ ધર્મને ધારણ કરનારા દ્રવ્ય સાધુઓ—આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થયું કે, લુંપાક અને સ્તનિક વિગેરેને નિહ્નવ ગણવા નહીં. (તેઓને તો જુદાજ ગણવા) ઉપર કહેલા જુગારી, ભ્રષ્ટાચારી વિગેરેનો સંસર્ગ એટલે તેમની સાથે સહવાસ, સહભોગ[1], આલાપ, સંલાપ અને પ્રશંસા વિગેરેથી પરિચય શ્રીચંદ્રકુમારની જેમ ધાર્મિક એવા ઉત્તમ શ્રાવકે છોડી દેવો. તે શ્રીચંદ્રકુમારની કથા આ પ્રમાણે છે.

શ્રીચંદ્રકુમારની કથા.

કુશસ્થલ નામના નગરમાં પ્રતાપસિંહ નામે રાજા હતા. તેમને સૂર્યવતી નામે રાણી હતી. તેમને શ્રીચંદ્રકુમાર નામે એક કુમાર થયો હતો. તે કુમાર મિથ્યાદૃષ્ટિ, ભ્રષ્ટાચારી અને નિંદિત કુળવાલા પુરૂષોની સંગતિથી રહિત, પરોપકારમાં તત્પર, સૌભાગ્યવાન્, શ્રી અર્હંતનો ભક્ત, વિશેષ જાણનાર, ન્યાયબુદ્ધિ, અને દાનાદિ ધર્મમાં તત્પર હતો. તે ચંદ્રકળા વિગેરે પોતાની સ્રીઓની સાથે વિષય સુખને ભોગવતો દોગુંદકદેવની જેમ કાળ નિર્ગમન કરતો હતો. એક વખતે તે પોતાના ભાગ્યની પરીક્ષા કરવાને પિતાની આજ્ઞા વગર દેશાંતરમાં ફરવા નીકળ્યો. ત્યાં કોઇક વનમાં મદનસુંદરી નામની કન્યા સાથે વિવાહ કરી

૧ સાથે ખાવું પીવું.

અનુક્રમે સિદ્ધપુરમાં આવ્યો. અને ત્યાં રહેલા શ્રી ઋષભ પ્રભુના ચૈત્યને વંદના કરવાને ગયો. ત્યાં તે નગરના લોકોને શોભા રહિત મુખવાળા, સંતતિ વિનાના, શૃંગ વગરના, અને નિર્ધન એવા જોઇ પોતાની બુદ્ધિથી વિચાર કરતાં તેના મનમાં દેવદ્રવ્યના વિનાશની શંકા થઇ. તેથી તત્કાલ તેણે દેવાલયના પૂજારીઓને નગરનું સ્વરૂપ પુછ્યું. તેઓ બોલ્યા કે—"હે સુંદર, પૂર્વે આ નગરમાં મહિમાવડે અદ્ભુત એવા શ્રી ઋષભદેવના ચતુર્મુખ પ્રાસાદની યાત્રા કરવાને માટે સર્વ દિશાઓમાંથી આવેલા સંઘાળુ લોકોએ ભંડારનો મોટો વધારો કર્યો. તે સંઘના ગયા પછી અહીંના સર્વ લોકોએ એકઠા થઇ તે દ્રવ્ય વેંહેંચી લઇ ગૃહાદિકમાં અવિધિથી વાપરી બધા નગરને ચેપી રોગની જેમ અપવિત્ર કરી દીધું. તેથી કરીને આ બધું નગર શોભા રહિતપણું, નિર્ધનપણું, દુર્ભાગ્યતા, આજીવિકાની દુર્લભતા, નિઃશુકપણું ઇત્યાદિ દોષોથી દુષિત થઈ ગયું છે. માટે તમે જે અનુભવ કર્યો છે તે સંશયાદિક દોષથી રહિત, અને યથાર્થ હોવાથી પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છે." આ પ્રમાણે સાંભળી જેના મનમાં દયા ઉત્પન્ન થઇ છે એવા શ્રીચંદ્રે નગરના ચોટામાં આવી સર્વ દોષ પ્રાપ્ત થવાનું કારણ ત્યાંના વૃદ્ધોની આગળ નિવેદન કર્યું. વળી કહ્યું કે, "આ પ્રાસાદ જીર્ણ થઇ ગયો જણાય છે, અને તમને લાગેલ પાપ ઘણું ગાઢ થયેલું છે; જો કે સર્વ જાતનું ઋણ અશુભ છે, પણ તેમાં જે દેવઋણ છે તે તો અશુભમાં અશુભ છે." સિદ્ધાંતમાં કહ્યું છે કે, "હે ગૌતમ, દેવદ્રવ્યના ભક્ષણથી અને પરસ્ત્રીના ગમનથી પ્રાણી સાતવાર સાતમી નરકે જાય છે" આ પ્રમાણે છે તેથી તમારે નિર્ધનપણા વિગેરે દોષને વધારનાર એવા દેવઋણની નિવૃત્તિ કરવાને માટે ઉત્સાહ પુર્વક ઉદ્યમ કરવો" આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્રકુમારના વચનો સાંભળીને કેટલાએક દેવઋણના મહા માઠા વિપાકથી ભય પામેલા નગરજનો પોતે લીધેલા ધનને અનુસારે પૂર્વે સંચય કરેલું (કમાયેલું) સર્વ દ્રવ્ય લીધેલ દ્રવ્યથી અધિકપણે ચૈત્યમાં અર્પણ કર્યું અને બાકી રહેલા શેષ દ્રવ્યથી પોતાની આજીવિકા ચલાવી. એ રીતે પૂર્વના દેવઋણને ટાલી નાખવાથી તેઓ આ લોક અને પરલોકમાં સુખી થયા. અને કેટલાએકે પ્રમાદથી તેમ કર્યું નહીં તેથી તેઓ ઘણાં દુઃખી થયા.

પછી શ્રીચંદ્ર સ્ત્રી સાથે દૂષિત આહારથી દૂષિત એવા તે નગરને છોડી (ત્યાં પાણી પણ પીધા વિના) બીજે ગામ ગયા અને ત્યાં જઇને અન્ન લીધું. પછી અનુક્રમે રાજ્ય સંબંધી અનેક સુખો ભોગવી મુક્તિમાર્ગને આરાધી મુક્તિને પ્રાપ્ત થયા.

આવી રીતે શ્રીચંદ્રકેવલીના ચરિત્રને અનુસારે શ્રાવકોએ જેને માટે દેવાદિદ્રવ્યના વિનાશની શંકા થાય તેના ઘરનું ઇંધણ પણ લેવું નહીં. તેથી વધારે શું કહેવું. આમ છતાં કદિ કુટુંબ વિગેરેના આગ્રહ કે દબાણથી તેવા કોઈ શ્રાવકના ઘરનું અન્ન કોઇ ઉત્તમ શ્રાવકને ખાવું પડે તો તેણે નિઃશૂક પણાનો પરિહાર કરવાને માટે ભોજનને અનુસારે ચૈત્ય વિગેરેમાં તેથી અધિક નિષ્ક્રય (નકરો) મુકવોજ. તેમ કરવાથી સૂક્ષ્મ પણ અતિચારનો લેશ થતો નથી, એમ જાણવું. તે વિષે પ્રશ્નોત્તર સમુચ્ચયના ચોથા પ્રકાશમાં શ્રી હીરવિજય સૂરિએ કહ્યું છે. તે ગ્રંથમાં કોઈ શ્રાવકે એવો પ્રશ્ન કરેલ છે કે, "દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરનારા પુરૂષને ઘેર શ્રાવકને જમવા જવું કલ્પે કે નહીં? કદિ ત્યાં જઇને જમવું પડે તો તેનું નિષ્ક્રય દ્રવ્ય દેવગૃહે મુકવું યોગ્ય છે કે નહીં?" તેના પ્રત્યુત્તરમાં લખે છે કે, "મુખ્ય વૃત્તિએ તો તેવા શ્રાવકને ઘેર જમવુંજ કલ્પે નહીં. જો કદિ પરવશપણાથી જમવા જવું પડે તો પણ મનમાં સૂગપણું રાખવું; નિઃશૂક થવું નહીં. જમવાનું નિષ્ક્રય દ્રવ્ય દેવગૃહમાં મુકવાથી વિરોધ થાય એમ લાગે છે માટે તેને આશ્રયીને ડહાપણથી કામ લેવું કે જેથી આગલ ઉપર અનર્થની વૃદ્ધિ ન થાય. એ પ્રમાણે પ્રવર્ત્તવું. એવી રીતે જ્ઞાન દ્રવ્ય વિગેરેમાં પણ જાણી લેવું.

ઉત્તમ સાધુએ પણ તેવા દૂષિત ઘરનાં આહારાદિક ગ્રહણ કરવા નહીં. તે વિષે એક છુટક પત્રમાં લખે છે કે, "જે જિનદ્રવ્યના ઋણને ધરાવે છે તેના ઘરમાં જો શ્રાવક ભોજન લે અને સાધુ ભિક્ષા લે તો તે બંને પાપથી લિપ્ત થાય છે." આ સર્વનો હાર્દ એવો છે કે, ધર્મ શાસ્ત્રને અનુસારે અને લોક વ્યવહારને

ને અનુસારે પણ પરિવાર સહિત શ્રાવકના મસ્તક ઉપર જ્યાં સુધી દેવાદિદ્રવ્યનું રણ હોય ત્યાં સુધી તે શ્રાવકના પોતાના પણ સર્વ ધન વિગેરે પરિગ્રહને ઉત્તમ જનોએ (શ્રાવકે અને સાધુએ) દેવાદિદ્રવ્યપણે જ ગણવું, કારણ કે તે દેવાદિદ્રવ્ય સાથે મિશ્ર થયેલું છે. જેને માટે શ્રી ધનેશ્વર સૂરિ શ્રી શત્રુંજય માહાત્મ્યના પાંચમા સર્ગમાં કહે છે કે "જેમ અન્નમાં વિષનો અને દુધમાં કાંજીનો સંસર્ગ થાય તેમ પોતાના ધનની સાથે દેવગુરૂની સંપત્તિનો સંસર્ગ જાણવો." અર્થાત્ જેમ અન્નાદિક વિષના સંસર્ગથી તેના જેવું થાય તેમ અનાભોગ વિગેરેથી પણ દેવાદિદ્રવ્યના સંસર્ગથી પોતાનું ધન પણ તેના જેવુંજ થઇ જાય છે. એથી તે દ્રવ્ય રૂણ સહિત શ્રાવકાદિએ પ્રાણાંતે પણ ભોગવવું નહીં, કારણ કે આગમમાં તેનો નિષેધ કરેલો છે. કદિ ખાવું પડે તો આગળ કહેવામાં આવશે એવા વિધિ વિવેકાદિકવડે શુદ્ધ થવું. આવો વ્યવહાર સર્વત્ર માર્ગાનુસારીપણે સિદ્ધ છે.

ઉપર પ્રમાણે કહેવાથી " સંવત્ ૧૭૪૩ ના વર્ષમાં વૈશાખ સુદી ત્રીજને દિવસે કોઇએ એમ કહ્યું કે, જેણે પેહેલાં દેવદ્રવ્ય વાપર્યું હોય તેને ઘેર પછી સંઘ આહારાદિ લે તો તેનો દોષ નહીં; કારણ કે, દેવદ્રવ્ય વાપરવામાં આંતરો પડ્યો છે. પણ જે વર્તમાન કાળે દેવદ્રવ્યવડે આહારાદિક નિપજાવેલ હોય તે સંઘને ન કલ્પે. વલી દેવદ્રવ્યના વાપરનારને જ્યાં સુધી સંઘે મલી સંઘ બહાર મુકયો ન હોય ત્યાં સુધી ચતુર્વિધ સંઘને તેના ઘરના આહારાદિક લેવામાં દોષ નથી. " આ પ્રમાણે પંચાંગી પરંપરાએ વિરૂદ્ધ બોલનારો કોઇ પંડિતમાની પોતાની મેલે જ પાછો પડ્યો. એમ છતાં જે પોતાની પૂજાદિકના લાભને ખાતર પાર્શ્વસ્થાદિ નિન્હવોને અનુસરીને ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરે, તેવા દુર્લભ બોધિ પુરૂષનું દર્શન પણ સત્પુરૂષોને અનુચિત છે; કારણ કે તે સંસારનું કારણ છે. જેને વિષે શ્રી પ્રદ્યુમ્ન સૂરિ મૂલ શુદ્ધિ પ્રકરણમાં લખે છે કે, " જે પરિવારની પૂજાને માટે તેમજ પાર્શ્વસ્થાદિકની અનુવૃત્તિથી શુદ્ધ વાત કહે નહીં તેને દુર્લભ બોધિ જાણવો." શ્રી આવશ્યક સૂત્રની ભાષ્યમાં પણ કહ્યું છે કે, જે જિનવચનની વિરૂદ્ધ વચન

બોલે અથવા માને, તેનું દર્શન પણ સમ્યક્ દૃષ્ટિને સંસારનું વધારનારૂં છે." અર્થાત્ કરવા યોગ્ય નથી. ૪૩.

હવે આ વિષયને સમાસ કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે--

मूल—तम्हा सव्वपयत्तेणं, तं तं कुज्जा वियक्खणो ।
जेण धम्मस्स खिंसं तु, न करेइ अबुहो जणो ॥ ४४ ॥

ભાવાર્થઃ—તેમાટે વિવેકી પુરૂષોએ સર્વ પ્રયત્નથી તેવું કામ કરવું કે જેથી અજ્ઞાની માણસ પણ ધર્મની નિંદા કરે નહીં. ૪૪.

टीकामूल—अथोपसंजिहीर्षुराह । तम्हा सव्वेति । व्याख्या । तस्मात् सर्वशक्त्या विवेकिभिस्तथा तथा यतितव्यं यथा यथार्हत् शासनस्य प्रशंसां बालोऽपि तनुते इति गाथार्थः । शासनप्रभावनायाश्च तीर्थकृत्त्वादिफलत्वात्। उक्तं च "अपुव्वनाणगहणे, सुअभत्ती पवयणे पभावणया । एएहिं कारणेहिं, तित्थयरत्तं लहइ जीवो" तथा "भावना मोक्षदा तस्य, स्वान्ययोस्तु प्रभावनेति"। प्रभावना च स्वतीर्थोन्नतिहेतुचेष्टासु प्रवर्त्तनात्मिकेतियावत् । इति समाप्तं पंचमद्वारम् ॥ ४४ ॥

ટીકાભાષાંતર—તે માટે વિવેકી પુરૂષોએ સર્વ શક્તિથી તેવી રીતે પ્રયત્ન કરવો કે જેથી બાલક પણ શ્રી અર્હત્ શાસનની પ્રશંસા કરે-આ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. શાસનની પ્રભાવના કરવાથી તીર્થંકરપણાની પ્રાપ્તિ વિગેરે ફળ થાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, " અપૂર્વજ્ઞાનને ગ્રહણ કરવું, શ્રુતની ભક્તિ કરવી

અને પ્રવચનની (જૈનશાસનની) પ્રભાવના કરવી–એ કારણોથી જીવ તીર્થંકરપણાને પામે છે." વળી કહ્યું છે કે, ' ભાવના કેવલ તેના ભાવનારનેજ મોક્ષ આપે છે અને પ્રભાવના તો પોતાને અને બીજાને પણ મોક્ષ આપે છે. ' પ્રભાવના એટલે પોતાના તીર્થ (શાસન)ની ઉન્નતિની હેતુ રૂપ ચેષ્ટાઓમાં પ્રવર્ત્તવું તે. આ પ્રમાણે પાંચમું દ્વાર સમાપ્ત થયું. ૪૪.

॥ इति पंचम द्वारं समाप्तम् ॥

હવે આલોચનાથી દોષની શુદ્ધિ બતાવે છે.

मूल–पक्खिय चाउम्मासिय, आलोअण णियमउ अ दायव्वा ॥
गहणं अभिग्गहाणय, पुव्वगहिए णिवेएउं ॥ ४५ ॥

ભાવાર્થઃ—પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક અને વાર્ષિક આલોયણા નિયમ પૂર્વક કરવી અને પૂર્વ ગ્રહિત અભિગ્રહોને શુદ્ધ કરીને નવા અભિગ્રહ ગ્રહણ કરવા. ૪૫.

टीकामूल—अथालोचनया दोषशुद्धिमाह । पक्खियेति । व्याख्या । च शब्दात् वार्षिक्यादिकालोचनापि

कार्या । आवश्यकनिर्युक्त्यनुसारेण पक्षाद्यंते पापभीरुणा गुरोः पुरतः सामान्यतोऽपि नियमादालोचना दातव्यैव। ततः परं प्रायः प्रतिक्रमणं कार्यं । तथा सति प्रायश्चित्ताविधिना शोध्यमानो भव्य आदर्श इवोज्वलः स्यात् । अन्यथाऽतिकालव्यवधानेन रोगादि चतुष्कवत् वर्द्धमानाः सूक्ष्मा अपि गुणघातिदोषा अप्रतिकार्याः स्युः । यतः श्रूयते भगवत्यादौ " अनालोचिताप्रतिक्रांतकर्माणस्तुच्छमेव फलं लभंते " । अतो विशेषदोषसंभवसमये एवालोचनापूर्वं गुरुतः प्रायश्चित्तं ग्राह्यमिति तत्त्वं ॥ ४६ ॥

ટીકા ભાષાંતર—પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક અને મૂલમાં च શબ્દ છે તેથી વાર્ષિક વિગેરે આલોચના પણ કરવી. એટલે આવશ્યક નિર્યુક્તિને અનુસારે પક્ષાદિકને અંતે પાપથી બીનારા પુરૂષે ગુરૂની આગલ, સામાન્યે પણ જરૂર આલોયણા કરવી, તે પછી પ્રતિક્રમણ કરવું, તેમ કરવાથી પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિ વડે શોધાતો ભવ્ય પ્રાણી દર્પણની જેમ ઉજ્વલ થાય છે. જો તેમ ન કરે તો અતિ કાલના વ્યવધાનથી (ઘણો કાળ થઈ જવાથી) રોગ, વ્રણ, વ્યાજ અને શત્રુની જેમ વધતા એવા સૂક્ષ્મ ગુણઘાતી દોષ પછી ઉપાયથી પણ હઠે નહીં તેવા દૃઢ થઇ પડે છે. તે વિષે શ્રી ભગવતી વિગેરેમાં સાંભળ્યું છે કે, "જેઓ કર્મની આલોચના કે પ્રતિક્રમણ કરતા નથી તેઓ તુચ્છ ફલને પામે છે." એથી પછી વિશેષ દોષના સંભવ છે માટે તે સમયેજ આલોયણા પૂર્વક ગુરૂ પાસેથી પ્રાયશ્ચિત્ત ગૃહણ કરવું. એ તત્ત્વ છે. ૪૫.

તે આલોયણાનો વિધિ શ્રાદ્ધજીતકલ્પ, પંચાશક વિગેરે ગ્રંથોને અનુસારે બતાવે છે.

मूल–इह पुण एस विही, अरिहो सुगुरुंमि दलइअ कमेण ।
आसेवणाइणा खलु, सम्मं दवाइ सुद्धस्स ॥ ४६ ॥

ભાવાર્થઃ—એનો (આલોચના લેવાનો) આ વિધિ છે. યોગ્ય આલોયણનો લેનાર ઉત્તમ ગુરૂની પાસે આસેવના–આલોચનાના ક્રમવડે યથાર્થ ભાવ પ્રકાશ કરી, દ્રવ્યાદિની શુદ્ધિ સહિત આલોયણા કરે. ૪૬.

टीकामूल—तद्विधिश्च श्राद्धजीतकल्पपंचाशकादेर्दर्श्यते । इत्थं पुणएसोति । व्याख्या । अत्रालोचनाया एष वक्ष्यमाणो विधिर्वोध्यस्तद् यथार्हं आलोचकः सुगुरौ छेदोक्तगुणोचिते आलोचनाचार्ये आलोचनां ददाति । क्रमेणानुपूर्व्याः । किंविधेन तेन आसेवनादिना । आदिशब्दात् आलोचनाक्रमग्रहः । आसेवनाक्रमेण आलोचना-क्रमेण चेत्यर्थः । तथा सम्यक् यथावत् आकुट्टिकादिभावप्रकाशनतः । तथा द्रव्यादि शुद्धौ सत्यां प्रशस्तेषु द्र-व्यादिष्वित्यर्थः ॥ ४६ ॥

टीका भाषांतर—અહિં આલોચનાનો જે વિધિ છે તે આગલ કહેવામાં આવશે તે પ્રમાણે જાણી લેવો. યથાયોગ્ય આલોચના કરનાર છેદમાં કહેલા ગુણને યોગ્ય એવા ગુરૂ જે આલોચનાચાર્ય હોય તેની પાસે આલોચના કરે છે. તે પણ ક્રમવડે એટલે આનુપૂર્વીવડે કરે છે. તે કેવો ક્રમ કે જે પ્રમાણે આસે-વના કરેલ હોય તેવો. મૂલમાં આદિ શબ્દ છે તેથી આલોચનાના ક્રમનું પણ ગ્રહણ કરવું. અર્થાત્ આ સેવના ક્રમ પણ જાણવો અને આલોચના ક્રમ પણ જાણવો. વલી સમ્યક્ એટલે યથાર્થ આકુટ્ટિક વિગેરે પોતાના ભાવને પણ પ્રકાશ કરે. તથા દ્રવ્યાદિકની શુદ્ધિ છતાં એટલે પ્રશસ્ત દ્રવ્યાદિક છતાં આલોચના કરે. ૪૬.

હવે અર્હદ્વાર એટલે આલોચના લેનાર કેવો જોઇએ તે બતાવે છે.

(युग्मम्)

मूल–संविग्गो न अमाई, मइमं कप्पठिअ अणासंसि।

पणवणिज्जो सड्ढो, आणायत्तो डुकम्हतावी ॥ ४७ ॥

तव्विहिसमूस्सगो खलु, अभिग्गहासेवणाइ लिंगजुअ।

आलोअणापयाणे, जुग्गो भणिअ जिणंदेहिं ॥ ४८ ॥

भावार्थः—संवेग–वैराग्य धारण करनार, कपट रहित, विवेकी, स्थविरादि कल्प अथवा श्राद्धसमाचारीमां रहेल, आशंसा न राखनार, हठ विनानो, श्रद्धालु, आप्त पुरुषनी आज्ञाने आधीन, अतिचारथी अनुताप करनार, आलोचनानी विधिमां तत्पर, अने आलोचनाने योग्य एवा अभिग्रह–आसेवनादि लक्षणोए युक्त एवो भव्य पुरुष श्री तीर्थंकरोए आलोचना आपवाने योग्य कहेलो छे. ४७–४८.

टीकामूल—अथार्हद्वारं विवृणोति। संविग्गति तव्विहिसमूसेति। व्याख्या। संविग्नः संसारपराङ्मुखत्वादेवालोचनाप्रदाने योग्य इत्यर्थः तस्यैव दुःकरणाकरणाध्यवसायित्वात्[१] सुकरं चालोचनादानं। यदाह "अ-

१ दुःकरकरणाध्यवसायित्वात्–इत्यपिपाठः ॥

विराया च परइझं न यदुच्चरिअं कहेन्ति " १ । तथा अमायी अशठः मायावी हि यथावद् दुःकृतं वक्तुं न शक्नोति २ । मतिमान् विवेकी तदन्यो हि आलोचनादिस्वरूपमेव न जानाति ३ । तथा कल्पस्थितः स्थविरादिकल्पावस्थितः अथवा श्राद्धसमाचारी व्यवस्थितः तदन्यस्य हि अतिचारविषया जुगुप्सैव न स्यात् ४ । अनाशंसा आचार्याद्याराधनाशंसारहितः । सांसारिकफलानपेक्षो वा । आसंशिनो हि समग्रातिचारालोचनाऽसंभवात् । आशंसाया एवातिचारत्वात् ५ । प्रज्ञापनीयः त्यक्तहठः गुरुपारतंत्र्यात् सुखावबोध्यः । तदन्यो हि स्वाग्रहादकृत्यविषयान्न निवर्त्तते ६ । श्राद्धः श्रद्धालुः सहि गुरूक्तां शुद्धिं श्रद्धत्ते ७ । आज्ञायत्तः आप्तोपदेशवर्त्ती स हि प्रायोऽकृत्यं न करोत्येव ८। दुःकृतेनातिचारासेवनेन तप्यते अनुतापं करोत्येवंशीलो दुष्कृत तापी । स एव हि यथावत्तानालोचयितुं शक्नोति ९ । तद्विधि समुत्सुकः आलोचनाविधितत्पर एव । स हि तदविधिं प्रयत्नेन परिहरति १० । तथा अभिग्रहासेवनादिभिर्द्रव्यादि नियमविधानविधापनानुमोदनाप्रकृतिभिर्लिंगैरालोचनायोग्यतालक्षणैर्युतः ११ । ईदृग् भव्य आलोचनाप्रदानयोग्योऽर्हो भणितो जिनैरिति गाथाद्वयार्थः ॥ ४७-४८ ॥

આલોચના લેનાર કેવો હોય ? તે બતાવવા માટે તેના યોગ્યતાસુચક ગુણો કહે છે.

ટીકા ભાષાંતર—૧ જે સંવેગવાળો હોય તે સંસારથી વિમુખ હોવાને લીધે આલોયણા આપવાને યોગ્ય છે. કારણ કે, તેનાજ દુષ્કરણ (દુષ્કૃત્ય) નહીં કરવાના અથવા દુષ્કર પણ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાના અધ્યવસાય હોય છે. તેથી તેને આલોચના લેવી સેહેલી થઇ પડે છે. ૧ તે વિષે કહ્યું છે કે, " વૈરાગ્ય વિનાનો પ્રાણી આલોયણ લઈ શકતો નથી કારણ કે પ્રથમ તો તે પોતાનું દુશ્ચરિતજ પ્રગટ કરી શકતો નથી." જે અમાયી એટલે શઠ ન હોય તે આલોચનાને યોગ્ય છે. કારણ કે જે માયાવી હોય તે યથાર્થ દુષ્કૃત કહેવાને શક્તિમાન્ થતો નથી. ૨. તેમજ જે વિવેકી હોય તે આલોચનાને યોગ્ય છે. તે શિવાય બીજો આલોચનાનું સ્વરૂપ જ જાણતો નથી. ૩ વળી આલોયણ લેનાર મુનિ હોય તો જે સ્થવિરાદિ કલ્પમાં રહો

હોય અથવા શ્રાવક હોય તો શ્રાવક સમાચારીમાં રહેલો હોય તે આલોચનાને યોગ્ય છે. તે શિવાય બીજાને અતિચાર સંબંધી જુગુપ્સાજ થતી નથી. ૪. વલી જે અનાશંસી હોય એટલે આલોયણ લેવાથી આચાર્યાદિકની આરાધના થશે એવી આશા રાખતો ન હોય, અથવા સાંસારિક ફલની અપેક્ષા રાખનાર ન હોય. જે આશંસા રાખનાર હોય તેને સર્વ અતિચારની આલોચના કરવાનોજ અસંભવ છે. કારણ કે પ્રથમ તો આશંસા રાખવી તેજ અતિચાર છે. ૫. વળી જે પ્રજ્ઞાપનીય એટલે હઠ નહીં રાખનારો હોય અર્થાત્ ગુરૂને આધીન હોવાથી સુખે બોધ કરી શકાય તેવો હોય, જો હઠ રાખે તેવો હોય તો તે દુરાગ્રહી હોવાને લીધે અકૃત્ય વિષયથી નિવૃત્ત જ થાય નહીં. ૬. વળી જે શ્રદ્ધાળુ હોય, કારણકે શ્રદ્ધાળુજ ગુરૂએ કહેલી શુદ્ધિ ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે. ૭. તેમજ જે આજ્ઞાને આધીન હોય એટલે આપ્તોપદેશ પ્રમાણે વર્ત્તનાર હોય, તેવો પુરૂષ જ પ્રાયે અકૃત્ય કરતો નથી. ૮. વલી જે દુષ્કૃતતાપી હોય, એટલે અતિચારના આસેવનથી પશ્ચાત્તાપ કરનારો હોય, વારંવાર ચિત્તમાં તપ્યા કરતો હોય, તેજ યથાર્થ રીતે તેની આલોચના કરી શકે છે. ૯. વળી જે આલોચનાની વિધિમાં તત્પર હોય, તેવો માણસ જ થયેલી અવિધિનો પ્રયત્નવડે ત્યાગ કરે છે. ૧૦. વળી અભિગ્રહની આસેવના વિગેરેથી તેમજ દ્રવ્યાદિકના નિયમ કરવાની, કરાવવાની અને અનુમોદના કરવાની પ્રકૃતિરૂપ ચિન્હોથી જે આલોચનાની યોગ્યતાના લક્ષણોએ યુક્ત હોય. ૧૧. આવો ભવ્ય પુરૂષ શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતે આલોચના આપવાને યોગ્ય કહ્યો છે. આ પ્રમાણે બે ગાથાનો અર્થ છે. ૪૭-૪૮.

હવે આલોચના આપનાર ગુરૂ કેવા જોઇએ તે કહે છે.

मूल—आयारव मोहारव, ववहारु व्वीलए पकुव्वीअ ।
अपरिस्सावी निज्जव, अवायदंसी गुरू जणिउ ॥ ४९ ॥

ભાવાર્થઃ—આચારવાળા, આલોચના કરનારના અપરાધોને અવધારણ કરનાર, શાસ્ત્રના વ્યવહારને જાણનાર, અતિચારને છુપાવતા માણસની શરમને ઉપદેશથી છોડાવનાર, યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત આપી શુદ્ધિ કરનાર, આલોચકે કહેલા દુષ્કૃત્ય બીજાને નહીં કહેનાર, યોગ્યતા પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત આપી નિર્વાહ કરાવનાર, અને દેશકાલાદિ વિઘ્નને જોનાર, આવા ગુરૂ આલોચના આપવાને યોગ્ય કહેલા છે. ૪૯.

टीकामूल—अथालोचनागुरुद्वारं विवृणोति । आयारेति । व्याख्या । आचारवान् ज्ञानासेवाभ्यां ज्ञानाद्याचारयुक्तः अयं हि गुणित्वेन श्रद्धेयवाक्यो भवति १। तथा अवधारवान् आलोचकोक्तापराधाना मवधारणं तद्वान् अयं हि सर्वापराधानां यथावद्धारणासमर्थो भवति २ । तथा व्यवहारवान् आगमश्रुताज्ञाधारणाजीतव्यवहारान्यतरयुक्तः स च यथावत् शुद्धिकरण समर्थो भवति । संप्रति पंचमो मुख्यः ३ । तथा अपव्रीडयति लज्जयातिचारान् गोपायंतमुपदेशविशेषैर्विगतलज्जं करोतीत्यपव्रीडकः । अयं ह्यालोचकस्यात्यंतमुपकारको भवति ४। आलोचितातिचाराणां प्रायश्चित्तप्रदानेन शुद्धिं प्रकर्षेण कारयतीत्येवंशीलः प्रकुर्वी । आचारवत्त्वादिगुणयुक्तोऽपि कश्चित् शुद्धिदानं नाभ्युपगच्छतीत्येतद्व्यवच्छेदार्थं प्रकुर्वीत्युक्तं ५ । तथा न परिश्रवति आलोचकोक्तमकृत्यमन्यस्मै न निवेदयतीत्येवंशीलोऽपरिश्रावी। तदन्योहि आलोचकानां लाघवकारी स्यात् ६। निज्जवत्ति निर्यापयति निर्वाहयतीति निर्यापकः यो यथासमर्थस्तस्य तथा प्रायश्चित्तं दत्ते इत्यर्थः ७ । तथाऽपायान् दुर्भिक्षदुर्बलत्वादिकानैहिकाननर्थान् पश्यति अथवा दुर्बलबोधिकत्वादिकान् अपायान् सातिचाराणां दर्शयतीत्येवंशीलोऽपायदर्शी अत एवायमालोचकस्योपकारी ८ । उपलक्षणात् गीतार्थत्व परोपकारोद्यतत्वानुमापकत्वामायित्वादीना मन्येषामपि गुणानां ग्रहः । तत्राधिगतनिशीथादिश्रुतधारित्वं गीतार्थत्वं । परचेतसामिंगितादिभिर्निश्चायकत्वमिति । एवमा-

दिगुणैः प्रायश्चित्तदानार्हो गुरुर्भणितो जिनैः । एषु आचारवत्त्वादिगुणा आलोचनागुरोरुपलक्षणं तेन शुद्धिदायकत्वे सति गीतार्थत्वं च तल्लक्षणं संपन्नं । तेन पार्श्वस्थादयोऽपि तद्गुरुत्वेन लक्ष्याः स्युरतः प्राय उक्तगुणकलापशून्यो हि न शुद्धिकरणक्षम इत्यर्थः । एवं सति जघन्यतः एवमादिगुणः । उत्कर्षतः षट्त्रिंशदादिगुणो गुरुर्बोध्य इति तत्त्वं ॥ ४९ ॥

टीका भाषांतरः—જે આચારવાળો હોય એટલે જ્ઞાન અને આસેવના (ક્રિયા)વડે જ્ઞાનાદિ પાંચ આચાર યુક્ત હોય, ગુણીપણાને લીધે તેવા પુરૂષના વચન ઉપર જ શ્રદ્ધા થાય છે. ૧. વળી જે અવધારવાન્ એટલે આલોયણા કરનારના અપરાધોની અવધારણા કરી શકે તેવા હોય, તેવા ગુરૂ સર્વ અપરાધોની યથાર્થ અવધારણા કરવાને સમર્થ થાય છે. ૨. વળી વ્યવહારવાન્ એટલે આગમ વ્યવહાર, શ્રુત વ્યવહાર, આજ્ઞા વ્યવહાર, ધારણા વ્યવહાર ને જીત વ્યવહાર એ પાંચ વ્યવહારોમાંથી કોઇપણ વ્યવહારવડે યુક્ત હોય. તેવા ગુરૂજ યથાર્થ શુદ્ધિ કરવાને સમર્થ થાય છે. હાલમાં પાંચમો જીત વ્યવહાર મુખ્ય છે. ૩. વળી લજ્જાથી અતિચારને છુપાવતા એવા પુરૂષને તેને અનુકૂલ એવા ઉપદેશો આપીને જે લજ્જા છોડાવે છે તે અપવ્રીડક કહેવાય છે. એવા ગુરૂ આલોચના કરનારને અત્યંત ઉપકારી થાય છે. ૪. અતિચારની આલોચના કરનારા પુરૂષોને પ્રાયશ્ચિત આપીને જે ઉત્કર્ષપણે શુદ્ધિ કરાવવાના શીલવાળા હોય તે પ્રકુર્વી કહેવાયછે. કદિ કોઇ આચારપણા વિગેરે ગુણોએ યુક્ત હોય પણ શુદ્ધિદાનને આપી શકે તેવા ન હોય એના વ્યવચ્છેદને માટે પ્રકુવીએ જુદું લક્ષણ આપ્યું છે. ૫. તથા આલોચકે કહેલું અકૃત્ય જે બીજાને જણાવે નહીં તે અપરિશ્રાવી કહેવાય. જો તેવા ન હોય તો તે આલોચક પુરૂષોની લઘુતા કરાવે છે. ૬. તથા જે આલોચના કરનારનો નિર્વાહ કરે તેવા હોય એટલે જે જેવો સમર્થ હોય તેને તેવું પ્રાયશ્ચિત્ત આપે તેવા હોય તેને નિર્વાહક કહીએ. ૭. તથા જે અપાય દર્શી એટલે દુકાલ દુર્બલત્વ વિગેરે આ લોકના અનર્થને જોનારા હોય અથવા દુર્લભ બોધિપણા વિગેરે અપાય (આગામી કષ્ટો) અતિચારવાળાને બતાવનાર હોય, એથી તેવા

ગુરૂ આલોચકને ખરેખરા ઉપકારી થાય છે. ૮. ઉપલક્ષણથી ગીતાર્થપણું પરોપકારમાં તત્પરપણું, અનુમાન કરવાપણું, અને નિષ્કપટપણું ઇત્યાદિ બીજા ગુણોને પણ ગ્રહણ કરવા. તેમાં જે નિશીથાદિ સૂત્રોને ધારવાપણું તે ગીતાર્થપણું અને બીજાના ચિત્તનું ઇંગિતાદિવડે નિશ્ચય કરવાપણું તે અનુમાન કરવાપણું જાણવું. ઇત્યાદિ ગુણોથી યુક્ત એવા ગુરૂ પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાને યોગ્ય છે એમ શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતે કહ્યું છે. તેઓમાં જે આચારવત્ત્વાદિ ગુણો છે તે આલોચના આપનાર ગુરૂને ઉપલક્ષણરૂપે જાણવા. તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત આપી શુદ્ધિ કરાવનારમાં ગીતાર્થપણાનું મૂળ લક્ષણ જાણવું. તેને લીધે પાર્શ્વસ્થાદિ પણ તે કાર્યમાં અગુરૂપણે લક્ષ્ય થાયછે. એથી કરીને જે ઉપર કહેલા ગુણ સમુદાયથી રહિત છે તે શુદ્ધિ કરવાને સમર્થ નથી. એવો અર્થ સમજવો. આ ઉપરથી એવો તત્ત્વાર્થ નીકલે છે કે, જઘન્યપણે ઉપર કહેલા ગુણવાળા અને ઉત્કર્ષથી આચાર્યના છત્રીશ વિગેરે ગુણવાળા ગુરૂ જાણવા. ૪૯.

હવે આલોચના કરાવનાર આચાર્યને ઉત્સર્ગ અને અપવાદવડે બતાવે છે.

मूल—आयरिआइ सगच्छे, संभोइअ इअर गीयपासत्थो ।
सारूवी पच्छाकड, देवय पडिमा अरिह सिद्धो ॥ ५० ॥

અર્થઃ—સાધુ વા શ્રાવકે, પોતાના ગચ્છના આચાર્યાદિ, સંભોગિક, અસંભોગિક, ગીતાર્થ પાસત્થા, ગીતાર્થ જેવા, પશ્ચાત્કૃત, દેવતા, અરિહંત પ્રતિમા, અથવા અર્હત્ સિદ્ધની સામે (ક્રમે ક્રમે અભાવ સતે) આલોયણ લેવી. ૫૦.

ભાવાર્થઃ—સાધુ વા શ્રાવકે પ્રથમ પોતાના ગચ્છમાં જે આચાર્ય હોય તેની પાસે આલોચના લેવી, તે ન હોય તો ઉપાધ્યાય પાસે, તેને અભાવે પ્રવર્ત્તક,સ્થવિર,ગણાવચ્છેદક પાસે, તેને અભાવે એક સામાચારીવાળા ગચ્છના આચાર્યાદિ પાસે, તેને અભાવે અન્ય સામાચારીવાળા ગચ્છના આર્ચાયાદિ પાસે, તેને અભાવે ગીતાર્થ એવા પાસત્થાની પાસે, તેને અભાવે ગીતાર્થ સારૂપીક(ગીતાર્થ જેવા)ની પાસે,તેને અભાવે ચારિત્ર તજીનેથયેલા ગૃહસ્થ પાસે, તેને અભાવે દેવતાની પાસે, તેને અભાવે અર્હત્ પ્રતિમાની પાસેઅને તેને અભાવે અર્હત્ સિદ્ધની સન્મુખ રહીને આલોચણા લેવી. ૫૦.

टीकामूल—अथालोचनाचार्यमुत्सर्गापवादाभ्यामाह । आयरिआ इति । व्याख्या । साधुना श्राद्धेन वा नियमतः प्रथमं स्वगच्छे आचार्यस्य । तदयोगे उपाध्यायस्य । एवं प्रवर्त्तिनः स्थविरस्य गणावच्छेदिनो वा पुरत आलोचनीयं । एवं तदभावे सांभोगिके एकसामाचारीके गच्छांतरे आचार्यादिक्रमेणालोच्यं । तेषामप्यभावे इतरस्मिन्नसांभोगिके संविग्नगच्छे स एव क्रमः । तेषामप्यभावे गीतार्थपार्श्वस्थस्य पुरः । तदभावे गीतार्थसारूपिकस्य पुरतः । तदभावे गीतार्थपश्चात्कृतस्य पुर आलोच्यं । अत्र सारूपिकः शुक्लांबरो मुंडो अबद्धकच्छो रजोहरणरहितोऽब्रह्मचर्योऽभार्यो भिक्षाग्राही । सिद्धपुत्रस्तु सशिखः सभार्यः। पश्चात्कृतस्तु त्यक्तचारित्रवेषो गृहस्थः। ततः पार्श्वस्थादेरपि गुरुवद्वंदनादिविधिः कार्यो । विनयं मूलत्वाद् धर्मस्य । यदि तु पार्श्वस्थादिः स्वं हीनपुण्यं पश्यन्न वंदनं कारयति तदा तस्य निषद्यामारचय्य प्रणाममात्रं कृत्वालोच्यं । पश्चात्कृतस्य चेत्वरसामायिकारोपणं लिंगप्रदानं च कृत्वा यथाविध्यालोच्यं । पार्श्वस्थादीनामप्यभावे यत्र राजगृहादिसत्कगुणशिलादौ स्थाने अर्हद्गणधराद्यैर्बहुशो दत्तं प्रायश्चित्तं यया देवतया दृष्टं तत्र तस्याः सम्यग्दृष्टेरष्टमाद्याराधनेन प्रत्यक्षायाः पुर

आलोच्यं । जातु साच्युतान्योत्पन्ना तदा महाविदेहादावर्हंतं पृष्ट्वा प्रायश्चित्तं दत्ते । तदयोगेऽर्हत्प्रतिमानां पुर आलोच्यं स्वयं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते । तासामयोगे पूर्वोत्तराभिमुखोऽर्हंत् सिद्धसमक्षमप्यालोचयेत् । व्यवहारेप्ये- तदर्थसंवादी पाठः स्पृष्ट एव । तद् यथा । " जत्थेव सम्मभाविआई चेइआई पासेज्जा कप्पइसे तस्संतिए आ- लोइत्तए जावपडिवज्जित्तएवेति ।" यत्र सम्यग्भावितानि सम्यग्दृष्टिभिर्भावितानि यथागमात्तं कारितानि प्रतिष्ठि- तानि च विधिचैत्यानि पश्येत् तेषां पुर आलोच्यं । नतु सर्वपार्श्वस्थादिनिश्रितानां अविधिचैत्यानामाशातिक्रमा- दिदोषसंभवात् अनायतनत्वाच्च । यदुक्तं हरिभद्रसूरिकृतसम्यक्त कुलके । " अहिगारिणो असड्ढो, चावणकुम्मग्ग कुमइरहिउअ । तेणं कारइअव्वं, जिणभुवणं वंदणिज्जमिणं १४ । निप्फाविऊण एवं, जिणभुवणं सुंदरं तहिं विंबं । विहिकारिअं च विहिआ, सुपइट्ठा साहुणो मण्णा १५ ।" व्यवहारभाष्येऽपि " आगमविहिणा कारिय, सुगुरुव- एसे सुसावगेहिं च । नायज्जिअ वित्तेणं, तं आययणं जिणा विंति १९ । सन्नाणचरणदंसण, पमुक साहूहिं जा परिग्गहिआ । ताओ जिणपडिमाओ, अणाययणं हुंति जुत्तिए २० । जिणविंवमणाययणं, कुसाहु परतंतया समु- द्दिट्ठं । दिट्ठंतो जिणपडिमा वोडिय लिंगाइयाण इह २१ । अणाययण पुणनाणं, दंसणचरण गुणघायणं ठाणं । मुक्खत्थि सुधम्मि जण, वज्जणिज्जं विसुद्ध भावेण २२ ।" पुष्टालंबने तु तदपिवंदनीयमेव । यदुक्तं बृहद्भाष्ये " असइ विहिचेइअम्मि, सद्धाभंगाइ कारणं नाऊं । वच्चंति तत्थ मुणिणो, नो मुणिणो जे अगीयत्था १ ।" अत एव " भोभोपिअंवए जहवि जिणालए तहवि सावज्जमिणमित्यादि ।" महानिशीथ पंचमाध्ययनवचनात् । सुवि- हिताग्रणीश्रीकुवलयप्रभसूरिणा चैत्योद्धार विधानोपदेशो न दत्तो । ऽविधिरूपमिथ्यात्ववृद्ध्यापत्तेरिति । सांप्रतं तु जीतेनान्यतीर्थीयज्योतिष्काध्ययनवत् । सम्यक्तप्रकरणदर्शनशुद्धिप्रकरणाद्यनुसारेण देशतो अविधिचैत्यमपि उत्सर्गतो वंदनीयादितयाऽशठगीतार्थैः प्रतिपन्नं । जीतस्य च पर्यूषणा चतुर्थ्यादिवत् । यावत् जिनाज्ञाविच्छेदनि- रासार्थं श्रुतानुसारेण न्यूनाधिकतया गीतार्थकृतमर्यादारूपत्वात् । अत्र विशेषः षट्त्रिंशज्जल्पतो बोध्यइतिदिक् । किंचात्र पार्श्वस्थादीनामपि गीतार्थानामेव पुर आलोच्यं न तु संविग्नस्याप्यगीतार्थस्य पुरः । यतः " अग्गीओ न

वि जाणइ, सोहिं चरणस्स देइ ऊणहिअं । तो अप्पाणं आलोअगं च पाडेइ संसारे १ ।" अतएव गीतार्थस्य दुर्लभत्वे कालतो द्वादशवर्षाणि क्षेत्रतः सप्तयोजनशतानि तद्गवेषणागमेश्रूयते । एवमालोचनापरिणतोऽपि समाराधको भवति निःशल्यत्वात् । यतः " आलोअणा परिणउ सम्मं संपट्ठिओ गुरुसगासे। जइ अंतरावि कालं, करिज्जा आराहओ तहवि १ ।" अतः प्रतिक्रमणेऽपि पूर्वं विशुद्धिमूलं भावालोचनैव प्रवर्त्तते । इत्यपिसिद्धं ॥५०॥

टीका भाषांतरः—સાધુએ અથવા શ્રાવકે નિશ્ચયે પ્રથમ તો પોતાના ગચ્છના આચાર્યની પાસે આલોયણા લેવી. તેને અભાવે ઉપાધ્યાયની પાસે, તેને અભાવે પ્રવર્ત્તક, સ્થવિર વા ગણાવચ્છેદક મુનિની આગળ આલોયણા લેવી. તેને અભાવે સાંભોગિક એટલે એક સમાચારીવાળા બીજા ગચ્છના આચાર્યાદિકની પાસે આલોચના લેવી. જો તેઓનો પણ અભાવ હોય તો બીજા અસાંભોગિક એટલે અન્ય સમાચારીવાળા પણ સંવેગી ગચ્છના આચાર્યાદિ પાસે આલોયણા લેવી. તેમને અભાવે ગીતાર્થ પાર્શ્વસ્થની પાસે લેવી. તેનો અભાવ હોય તો ગીતાર્થ સારુપિકની આગળ લેવી. તેનો પણ અભાવ હોય તો ગીતાર્થ છતાં મુનિપણું મુકી દીધેલા ગૃહસ્થની આગળ આલોચના લેવી. અહિં, સારૂપિક એટલે શ્વેતવસ્ત્ર ધારણ કરનાર, મસ્તકે કેશ નહીં રાખનાર, અબદ્ધ કચ્છ એટલે કાછડી નહીં વાળનારા, રજોહરણ વિનાના, બ્રહ્મચર્ય વિનાના તેમજ સ્ત્રી વગરના અને ભિક્ષાગ્રાહી એવા પુરૂષ જાણવા. અને સિદ્ધ પુત્ર એટલે માથે શિખા રાખનાર તેમજ સ્ત્રીવાળા પુરૂષ સમજવા. પશ્ચાત્કૃત એટલે ચારિત્રનો તથા મુનિ વેષનો ત્યાગ કરનાર ગૃહસ્થ જાણવા. તેવા પાર્શ્વસ્થાદિકની પાસે પણ આલોયણ લેતાં ગુરૂની જેમ વંદનાદિવિધિ કરવો. કારણ કે વિનય મૂળ ધર્મ છે. જો કદિ પાર્શ્વસ્થાદિ પોતે ગુણહીન છે એવું જાણીને વંદના કરાવે નહીં તો તેમને આસન ઉપર બેસારી પ્રણામ માત્ર કરીને આલોયણા લેવી. અને જો પશ્ચાત્કૃત પાસે લેવી પડે તો તેનામાં ઇત્વર સામાયિકનું (થોડા વખતના સામાયકનું) આરોપણ કરીને અને મુનિવેશ આપીને યથાવિધિ તેની પાસે આલોચના કરવી. કદિ જો પાર્શ્વસ્થાદિનો પણ અભાવ હોય તો રાજગૃહાદિ નગરની બહારના

ગુણશિલાદિ સ્થાનમાં જ્યાં અર્હંત તથા ગણધરાદિએ ઘણીવાર પ્રાશ્ચિત્ત આપેલું જે દેવતાએ જોયેલું હોય તે ઠેકાણે જઇ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવતાને અઠ્ઠમાદિ આરાધનવડે પ્રત્યક્ષ કરી તેમની આગળ આલોચના લેવી. કદિ જો તે દેવતા ચવી જઇને બીજો ઉત્પન્ન થયેલ હશે તો તે મહાવિદેહ વિગેરે ક્ષેત્રમાં જઇ અર્હંતને પુછી આવીને પ્રાયશ્ચિત્ત આપશે. જો તેનો પણ અભાવ હોય તો અર્હત્ પ્રતિમાની આગળ આલોયણા કરીને પોતાની મેળે પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરવું. જો તેનો પણ અભાવ હોય તો પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશા તરફ મુખ રાખી અર્હંત સિદ્ધોની સમક્ષ પણ આલોયણા લેવી.

વ્યવહારસૂત્રમાં પણ તે મતલબને મળતો પાઠ સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. તેની ટીકાનો અર્થ આ પ્રમાણે-" જ્યાં સમકિત દૃષ્ટિઓએ શાસ્ત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે કરાવી પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલા વિધિ ચૈત્યો હોય ત્યાં તે પ્રતિમાની આગળ આલોચના કરવી. પણ સર્વ પાર્શ્વસ્થાદિકોએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલા અવિધિ ચૈત્યો હોય ત્યાં જઇને આલોચના કરવી નહીં. કારણ કે, તેથી આજ્ઞા અતિક્રમાદિ દોષનો સંભવ છે અને તે ચૈત્યમાં પણ અનાયતનપણું હોય છે. જેને માટે શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત સમ્યકત્વ કુલકને વિષે પણ કહ્યું છે કે, " અશઠ (મુર્ખ નહીં), કુમાર્ગનેત્યજી દેનારા અને કુમતિ વિનાના અધિકારીએ કરાવેલું જિનમંદિર વંદનિક છે. તેમજ એવા અધિકારીએ બનાવેલા જિનભુવનમાં વિધિપૂર્વક કરાવેલા અને સુવિહિત મુનિએ ભલે પ્રકારે પ્રતિષ્ઠા કરેલા જિનબિંબ હોય તે વંદનિક છે. " વ્યવહાર ભાષ્યમાં પણ કહ્યું છે કે-" સુગુરૂના ઉપદેશવડે, આગમમાં કહેલ વિધિ પ્રમાણે, ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યવડે, શ્રાવકે કરાવેલા જિનભુવનને જિનેશ્વર આયતન કહે છે. સમ્યક્જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રને મુકી દઇને સાધુએ ગ્રહણ કરેલા જે જિનબિંબવાળા જિનભુવન તે યુક્તિ પૂર્વક વિચારતાં અનાયતન હોય છે. અનાયતન જે છે તે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રરૂપ ગુણનો ઘાત કરનાર સ્થાનક છે તેથી મોક્ષાર્થી સુધર્મીજને વિશુદ્ધ ભાવવડે તેનો ત્યાગ કરવો." પુષ્ટાલંબનમાં તો તે પણ વંદનિક છે. વૃહદ્ ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે " વિધિચૈત્ય ન હોય તો શ્રદ્ધા ભંગાદિ કારણને જાણીને મુનિ ત્યાં પણ

જાય. પણ અગિતાર્થ પાસે ન જાય." તે કારણ માટે "ભોભો મિત્ર ! હું જ્યાં જ્યાં જિનાલય દેખું છું ત્યાં ત્યાં સાવદ્ય જણાય છે." ઇત્યાદિ મહાનિશીથસૂત્રના પાંચમા અધ્યયનનું વચન છે. તેથી સુવિહિતમાં મુખ્ય એવા શ્રીકુવલયપ્રભસૂરિએ ચૈત્યોદ્ધાર કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો નથી. કારણ કે તેથી અવિધિરૂપ મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિ થવા સંભવ છે. હાલના સમયમાં તો જીત વ્યવહારને અનુસારે અન્યતીર્થીય જ્યોતિષના અધ્યયનની જેમ સમ્યક્ત પ્રકરણ અને દર્શનશુદ્ધિ પ્રકરણાદિકને અનુસારે દેશ થકી અવિધિ ચૈત્યપણ ઉત્સર્ગથી વંદન યોગ્ય છે" અશઠ એવા ગીતાર્થોએ પ્રતિપન્ન કરેલા જીતવ્યવહાર પ્રમાણે ચતુર્થીનું પર્યુષણાપર્વ વિગેરે અંગીકાર કરવામાં આવે છે તેની જેમ શ્રીજિનાજ્ઞાનો વિચ્છેદ ન થાય તે માટે શાસ્ત્રોને અનુસારે ન્યૂનાધિક પણ ગીતાર્થ પુરૂષોએ કરેલી મર્યાદારૂપ હોવાથી." આ વિષે વધારે ખુલાસો ષટ્ત્રિં-શત્જલ્પ નામના ગ્રંથમાંથી જાણી લેવો. અહીં તો માત્ર દિગ્દર્શન જ કરાવ્યું છે.

વળી અહીં એવો પણ સાર નીકળે છે કે પાર્શ્વસ્થાદિ હોય પણ તે જો ગીતાર્થ હોય તો તેમની પાસે આલોયણા લેવી. પણ સંવેગી છતાં જો અગીતાર્થ હોય તો તેની પાસે લેવી નહીં. તે વિષે કહ્યું છે કે, "અગિતાર્થ ચારિત્રની શુદ્ધિને જાણે નહી તેથી ન્યુન વા અધિક આલોયણ આપી દેય જેથી તે પોતાને તથા આલોચકને ઉલટા સંસારમાં પાડે." આ કારણ માટેજ ગીતાર્થ મળવા દુર્લભ હોય તોકાળથી બાર વર્ષ સુધી અને ક્ષેત્રથી સાતસો યોજન સુધી તેની ગવેષણા કરવી એમ આગમમાં કહેલું છે. એવીરીતે ગિતાર્થનો યોગ ન બને તોપણ આલોચના લેવાની તત્પરતાવાળો પુરૂષ નિઃશલ્ય હોવાથી આલોચના લીધા વિના પણ આરાધક થાય છે. કહ્યું છે કે, "જે આલોચના લેવાના પરિણામવાળો થઇને ગુરૂની પાસે જતો હોય તે માર્ગમાંજ કાળ કરે તો પણ તે આરાધક થાય છે." એથી પ્રતિક્રમણમાં પણ પ્રથમ શુદ્ધિના મૂળ રૂપ ભાવ આલોચના જ પ્રવર્ત્તે છે. એ પણ સિદ્ધ થયું. ૫૦.

હવે આલોચન ક્રમ દ્વાર કહે છે.

मूल—दुविहेणणुलोमेणं, आसेवणवियडणानिहाणेणं ।
आसेवणाणुलोमं, जं जह आसेविअं विअडे ॥ ५१ ॥
आलोअणाणुलोमं, गुरुगवराहे उ पच्छउ नियडे ।
पणगाइणाकमेणं, जह जह पछित्तवुढीउ ॥ ५२ ॥

ભાવાર્થઃ—બે પ્રકારના આનુલોમ્ય ક્રમથી આલોચના થાય છે. આસેવના અનુલોમ્ય ને આલોચનાનુલોમ્ય. તેમાં પેલું આસેવનાનુલોમ્ય છે, તે આલોયણા લેનાર જે ક્રમવડે આ સેવન કરેલ હોય તે ક્રમ પ્રમાણે પ્રકાશીત કરે તે. અને બીજું આલોચનાનુલોમ્ય છે તે આલોયણા લેનાર લઘુ અપરાધની પછી ગુરૂ અપરાધની આલોયણા કરે, તે એવા ક્રમથી કે જેમાં પાંચ, દશ, પંદર વિગેરેના ક્રમવડે જેમ પ્રાયશ્ચિત્તની વૃદ્ધિ થાય તેમ આલોચના પ્રગટ કરવામાં આવે. ૫૧–૫૨.

टीकामूल—अथालोचनक्रमद्वारं प्रकाशयति । दुविहेति । आलोयणा इति । व्याख्या । द्विप्रकारेणानु-

लोम्येन क्रमेणालोचनां ददातीत्यर्थः । तत्र तदासेवनानुलोम्यं स्यात् यत् येन क्रमेणासेवितं विकटयेत् प्रकाशयेत् आलोचकः । पुनस्तत् आलोचनानुलोम्यं यत्पश्चात् लघ्वपराधानंतरं गुरुकापराधान् विकटयेत् आलोचयेत् । कथमित्याह पणगा इति । पंचकदशक प्रभृतिना क्रमेण प्रायश्चित्तवृद्धिर्यथास्यात्तथा विकटयेत् । प्रकृतमिह च लघावतीचारे पंचकं नाम प्रायश्चित्तं । गुरुके तु दशकं । गुरुतरं तु पंचदशमित्येवमादीनि । अत्र गीतार्थ आलोचनानुलोम्येनैवालोचयति कारणं तु गीतार्थगम्यं । इतरस्तु आसेवनानुलोम्येनालोचनानुलोम्यानभिज्ञत्वात् । तस्यचैवमेवातिचाराणां सुस्मरत्वमिति ॥ ५१-५२ ॥

टीका भाषांतरः—બે પ્રકારના આનુલોમ્યક્રમવડે આલોચના કરાય છે. તેમાં પહેલું આસેવનાનુલોમ્ય તેનું નામ કે જે ક્રમવડે આસેવન કરેલ હોય તે ક્રમવડે આલોચના લેનાર પ્રકાશ કરે. અને બીજું આલોચનાનુલોમ્ય તેનું નામ કે જેમાં લઘુ અપરાધની પછી મોટા અપરાધની આલોચના કરે. તે કેવી રીતે કરાય? તે કહે છે. પાંચ દશ વિગેરેના ક્રમથી જેમ પ્રાયશ્ચિત્તની વૃદ્ધિ થતી જાય તેમ આલોચના કરે. જેમકે લઘુ અતિચારમાં પંચક નામે પ્રાયશ્ચિત્ત, ગુરૂ અતિચારમાં દશક પ્રાયશ્ચિત્ત અને અતિશે ગુરૂ અતિચારમાં પંચદશ પ્રાયશ્ચિત્ત ઈત્યાદિ. અહિં ગીતાર્થ પુરૂષ તો આલોચનાનુલોમ્યવડેજ આલોચના કરે છે. તેનું કારણ કે તે (પ્રાયશ્ચિત્ત) ગીતાર્થ ગમ્ય છે. અને જે ઇતર એટલે ગિતાર્થ શિવાયના અગિતાર્થ હોય તે આસેવનાનુલોમ્યવડેજ આલોચના કરે છે કારણ કે, તે આલોચનાનુલોમ્યનો ક્રમ જાણતા નથી. વળી તેને એવી રીતેજ અતિચારો યાદ કરવા ઠીક પડે છે. ૫૧-૫૨.

હવે સમ્યગ્દ્વારનું વિવેચન કરે છે.

मूल—तह आउट्टिअ दप्प प्पमाय, कप्पा तहा य जयणाए ।

कज्जे संभमहेऊं, जहठिअं सव्वमालोए ॥ ५३ ॥

ભાવાર્થઃ—જે આકુટી, દર્પ અને પ્રમાદથી તેમજ કલ્પથી તથા યતના, સંધાદિકનું કાર્ય અને સંભ્રમથી જે આસેવિત થયેલું હોય તે સર્વ યથાસ્થિત ગુરૂને નિવેદન કરીને આલોચવું. ૫૩.

टीकामूल—सम्यगद्वारं विवृणोति । तह आउट्टिएति । व्याख्या । तथाशब्दो यथाक्रमे । आकुट्टिको पेत्यकरणं । दर्पो वलगनादिः । प्रमादो मद्यादिः स्मृतिभ्रंशादिर्वा । एभ्यस्तथा कल्पतोवाऽशिवादिपुष्टालंवनतो । वा कल्पश्च यतनादि विषय इत्यत आह । यतनया यथाशक्ति संयमरक्षारूपधिया। कार्ये संघादिप्रयोजने। तथा संभ्रमहेतौ प्रदीपनकादौ अयतनया अनपेक्षितसंयमरक्षया च । यदासेवितं तदिति गम्यं । यथास्थितं सर्वमालो-चयेत् । गुरुभ्यो निवेदयेद्विशुद्धिकामो । नतु लज्जादिना किंचिद् गोपयति । निःशल्यत्वेनाराधकत्वात् । यतः " लज्जाइगारवेणं, बहुस्सुअमएण वा विदुच्चरियं । जो नकहेइ गुरूणं, नहुसो आराहगो भणिओ ।१। गारवेणत्ति रसादिगारवप्रतिवद्धत्वेन तपोऽचिकीर्षुतयेत्यर्थः ॥ ५३ ॥

टीका भाषांतरः—અહીં તથા શબ્દ યથાક્રમ અર્થમાં છે. આકુટ્ટિક એટલે ઉત્કંઠીતપણાથી, દર્પ એટલે ગર્વ યુક્ત ધાવન વલ્ગનાદિ ચેષ્ટા વિગેરેથી, પ્રમાદ એટલે મદ્યાદિકના પાનથી અથવા વિસ્મૃતિ વિગેરેથી એ સર્વેથી તથા કલ્પ એટલે અશિવાદિક પુષ્ટાલંબનથી અથવા કલ્પ એટલે યતના વિષય તે આ પ્રમાણે યથાશક્તિ સંયમરક્ષારૂપ બુદ્ધિ જે યતના તેવડે, કાર્યે એટલે સંધાદિકને પ્રયોજને તથા સંભ્રમ હેતુમાં એટલે અગ્નિવડે લ્હાય થઇ હોય ઇત્યાદિમાં અને અયતના એટલે અપેક્ષા વગર કરેલી સંયમની

રક્ષાવડે જે આસેવન કરેલું હોય તે સર્વની આલોચના કરવી એટલે કે તે સર્વ ગુરૂને નિવેદન કરી દેવું. શુદ્ધિની ઈચ્છાવાલા આલોચકે લજ્જાથી કાંઇપણ છુપાવવું નહીં. કારણ કે, જ્યાં સુધી પાપરૂપ શલ્ય ગયું ન હોય ત્યાં સુધી તે આરાધક થતો નથી. તે સંબંધમાં કહ્યું છે કે, "જે લજ્જાદિક ગારવથી અથવા બહુશ્રુતપણાના મદથી પોતાને લાગેલા સર્વ અતિચાર ગુરૂને કહે નહીં તો તેને આરાધક જાણવો નહીં." અહીં ગારવનો અર્થ એમ સમજવો કે, રસાદિ ગારવના પ્રતિબદ્ધપણાથી તપ કરવાની ઇચ્છા ન હોવાને લીધે પોતાના અતિચારાદિ પ્રગટ ન કરે. ૫૩.

॥ अथ द्रव्यादिशुद्धि फल माह ॥

હવે દ્રવ્યાદિશુદ્ધિનું ફલ કહે છે.

मूल—दव्वाईसु सुहेसु, देया आलोअणा जउ तेसु ।
हुंति सुहजावबुड्ढी, पाएसुसहाउ सुहहेउं ॥ ५४ ॥

ભાવાર્થઃ—ઉત્તમ પુરૂષે દ્રવ્યાદિ સુખોને વિષે પણ આલોઅણા લેવી. તો તેથી શુભ ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે અને પ્રાયે સુખની હેતુ એવી સારી સહાય પ્રાપ્ત થાય છે. ૫૪.

(આ ગાથા સુગમ હોવાથી ટીકા કરી નથી.)

હવે દ્રવ્યાદિશુદ્ધિ વિષે વિવેચન કરે છે.

मूल—दव्वे खीरदुमाई, जिणभुवणाई अ हुंति खित्तंमि ।
पुन्नतिही पभिइ काले, सुहोवओगाइ भावेसु ॥ ५५ ॥

ભાવાર્થઃ—દ્રવ્યશુદ્ધિમાં વડ વિગેરે વૃક્ષો, ક્ષેત્ર શુદ્ધિમાં જિનભુવન વિગેરે ક્ષેત્રો, કાળ-શુદ્ધિમાં પૂર્ણાતિથિ વિગેરે તિથિઓ અને ભાવશુદ્ધિમાં શુભ ઉપયોગ વિગેરે. અર્થાત્ તેવા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને વિષે વિધિવડે ગુરૂ સાક્ષીએ શુદ્ધિ કરવી. ૫૫.

टीकामूल—अथ द्रव्यादिशुद्धिं विवृण्वन्नाह । दव्वेति । व्याख्या । सुगमा । नवरं क्षीरद्रुमो न्यग्रोधादिः । आदिशब्दात् चंपकाशोकसहकारादिग्रहः । जिनभुवनादि आदिशब्दादन्यदपि शुभक्षेत्रं । आह " उच्छुवणे सालिवणे चेइहरे चेवहोइखित्तंमिगंभीरसाणुणाएपयाहिणावत्तएउदगे १ " पूर्णाप्रभृति तिथिकाले रिक्तापष्ठीतिथौ नियमाद्यालोचनेति । शुभोपयोगादीत्यत्रादिशब्दान्निमित्तशास्त्रगतशुभभावपरिग्रहः । एवं तद्विधिना गुरुसाक्षिक्येव शुद्धिः कार्येति परमार्थः ॥ ५५ ॥

टीका भाषांतर—આ ગાથાની વ્યાખ્યા સુગમ છે. તેમાં વિશેષ જાણવાનું એટલું છે કે ક્ષીરવૃક્ષ એટલે રાંયણ તથા વડનું વૃક્ષ વિગેરે. આદિ શબ્દથી ચંપો, આસોપાલવ અને આંબા વિગેરેનું ગ્રહણ કરવું. જિન-

ભુવનાદિમાં આદિ શબ્દથી બીજાં પણ શુભ ક્ષેત્રોનું ગ્રહણ કરવું. તે વિષે કહ્યું છે કે, "ઇક્ષુ (શેરડી) ના વનમાં, શાળીના વનમાં, ચૈત્યમાં, ગંભીર, શબ્દાયમાન તથા જેની ફરતું પાણી હોય તેવા શુભ ક્ષેત્રમાં આલોયણ લેવી" પૂર્ણા વિગેરે તિથિઓના કાલને વિષે આલોયણ લેવી. રિક્તાતિથી અને છઠ એ આલોયણાને વિષે લેવી કહેલી નથી. ભાવથી શુભ ઉપયોગાદિ કહ્યું. તેમાં આદિ શબ્દથી નિમિત્ત શાસ્ત્રની અંદર બતાવેલા શુભ ભાવનું ગ્રહણ કરવું. એવી રીતે વિધિવડે ગુરૂની સાક્ષીએ શુદ્ધિ (આલોચના) કરવી, એ પરમાર્થ છે. ૫૫.

જો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ન હોય તો જે દોષ થાય તે કહે છે.

मूल—आलोअणं च दाउं, सईवि अन्ने तहप्पणो दाउं।
जे वि हु करंति सोहिं, तेवि ससल्ला विणिद्दिट्ठा ॥ ५६ ॥

भावार्थः—આલોચના આપનાર ગુરૂ છતાં પણ જેઓ પોતાની બુદ્ધિથી સ્વયમેવ આલોચના કરે છે તેઓ પાપરૂપ શલ્યવડે યુક્ત રહે છે અર્થાત્ તેઓ શુદ્ધ થતા નથી. ૫૬.

टीकासूल—विपक्षे दोषमाह । आलोएत्ति । व्याख्या । सत्यपि आलोचनाचार्ये स्वबुद्धया शुद्धौ कृतायामपि सशल्यता स्वस्मिन्नेव वर्त्तते इत्यर्थः । एतेन परसद्भावे परस्यैव पुरः तां यच्छन् शुद्धयतीति सिद्धं । यदाह । " छत्तीसगुणसम्पन्ना, गएण तेणं अपस्स कायव्वा । परसक्खिया विसोही, सुट्ठु ववहार कुसलेण १"

पराभावेतु आत्मनोऽपि आलोचनां यच्छन् शुद्ध्यति । केवलं सिद्धान् साक्षीकृत्येति । नचात्र भावालोचनयैव विशुद्धिसंभवे गुर्वादि साक्षिका सा व्यर्थेति वाच्यं। तत्साक्षिकत्वे धर्मप्रतिपत्तौ विशेषगुणोत्कर्षलाभात्। यदाहुः। श्रावकप्रज्ञप्तौ हरिभद्रसूरिपादाः । " संतंमिवि परिणामि, गुरुमूलपवज्जणंमि एसगुणो । दढया आणाकरणं कम्म-खओवसम वुड्डीअ१" गुरुसाक्षिकत्वे ह्यालोचनादिपरिणामस्य दृढता भवति। शंकापनोदेन विशिष्टनिर्णयोल्लासात्। " गुरुसक्खिओ धम्मो " इति वचनात् । जिनाज्ञाराधनं उत्साहानुकूलगुरूपदेशोद्भूतशुभाशयादधिकः क्षयोपशमः तस्माच्चाधिकाज्ञाप्रतिपत्तिरित्यादिगुणः । एवं चान्येऽपि नियमाः प्रायो गुरुसाक्षिकाः स्वीकार्याः । यतः शत्रुंजयमाहात्म्ये द्वितीयसर्गे । " क्रियाः सर्वाः प्रवर्त्तंत, गुरौ साक्षिणि नान्यथा । चक्षुष्मानपि नो पश्येद्वस्तु चेद्भास्करो नहि १५ ।" अतएव प्रतिक्रमणाद्यंतेऽपि कृतकार्यनिवेदनरूपालोचना च समुचितैव बोध्या ॥ ५६ ॥

टीका भाषांतर—આલોયણા આપનાર આચાર્ય છતાં જો પોતાની બુદ્ધિથી શુદ્ધિ કરે તો શુદ્ધિ કર્યા છતાં પોતાને વિષે પાપરૂપ શલ્ય રહે છે. એથી કરીને એ સિદ્ધ થયું કે, જો કોઇ પણ બીજું હોય તો તેની આગળ જઇને આલોયના લેવાથીજ શુદ્ધ થવાય છે. જેને માટે કહ્યું છે કે, " કદિ છત્રીશ ગુણોએ સંપન્ન હોય તોપણ ભલા વ્યવહારમાં કુશલ એવા પુરૂષે અવશ્ય બીજાની સાક્ષીએજ શુદ્ધિ (આલોઅણા) કરવી. " કદિ જો બીજાનો અભાવ હોય તો કેવલ સિદ્ધને સાક્ષી કરીને પોતાની મેળે આલોયણા લે તોપણ શુદ્ધ થાય છે. અહિં ભાવ આલોચનાવડે શુદ્ધિનો સંભવ હોવાથી ગુરૂની સાક્ષીએ આલોચના લેવી તે વ્યર્થ છે, એવી શંકા કરવી નહીં. કારણકે, ગુરૂની સાક્ષીએ આલોયણા લેવાથી ધર્મની પ્રાપ્તિ થવા સાથે વિશેષ ગુણોત્કર્ષનો લાભ થાય છે. તે વિષે શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ શ્રાવકપ્રજ્ઞપ્તિને વિષે કહ્યું છે કે, " પરિણામ સારા છતાં પણ ગુરૂની પાસે જઇને આલોયણ લેવામાં દૃઢતા, આણાનું કરવાપણું, અને કર્મના ક્ષયોપશમની વૃદ્ધિ એટલા ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. ગુરૂના સાક્ષીપણાથી આલોચનાદિ પરિણામ દૃઢ થાય છે, અને શંકા ટળવાથી વિશેષ નિર્ણયનો પ્રકાશ થાય છે. વળી " ગુરૂ સાક્ષીએ ધર્મ કરવો " એવું શાસ્ત્ર વચન હોવાથી

શ્રીજિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞાનું આરાધન થાય છે. વળી ઉત્સાહને અનુકૂલ એવા ગુરૂના ઉપદેશથી ઉત્પન્ન થયેલ શુભ આશયથી અધિક ક્ષયોપશમ થાય છે, અને તેથી અધિક જિનાજ્ઞાની પ્રતિપત્તિ વિગેરે ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે કથન હોવાથી બીજા પણ જે કાંઇ નિયમો લેવા હોય તે પ્રાયે કરી ગુરૂની સાક્ષીએજ ગ્રહણ કરવા. જેને માટે શ્રીશત્રુંજય માહાત્મ્યના બીજા સર્ગમાં કહ્યું છે કે, " સર્વ ક્રિયાઓ ગુરૂની સાક્ષીએજ પ્રવર્તે છે. તે શિવાય પ્રવર્ત્તતી નથી, જેમકે નેત્રવાળો મનુષ્ય પણ સૂર્ય ન હોય તો વસ્તુઓને જોઈ શકતો નથી." એથી કરીને પ્રતિક્રમણને અંતે પણ શ્રાવકે કરેલા કાર્યને નિવેદનરૂપ આલોચના કરવાની છે તે સર્વ રીતે યોગ્ય જાણવી. ૫૬.

હવે આલોચનાના ગુણ કહે છે.

मूल—लहु आल्हादिजणणं, अप्पपरनिवित्ति तह अज्जवं सोही ।
दुक्करकरणं आणा, निस्सल्लत्तं च सोहिगुणा ॥ ५७ ॥

ભાવાર્થઃ—લઘુતા, (પાપરૂપ ભાર જવાથી હલકાશ) હર્ષની ઉત્પત્તિ, પોતાને અને પરને દોષથી નિવૃત્તિ, સરલતા, શુદ્ધતા, દુષ્કર કાર્ય કરવાપણું, શ્રીઅર્હંતની આજ્ઞાનું પાલન, અને પાપરૂપ શલ્યનો અભાવ. એટલા આલોચના કરવાથી ગુણ થાય છે. ૫૭.

टीकामूल—अथालोचनागुणानाह । लहुआ इति । व्याख्या । यथा भारवाहिनो भारेऽपहृते लघुता तथा

शल्योद्धारे आलोचकस्यापि १ । ह्लादिजननं प्रमोदोत्पादः २ । आत्मपरयोर्दोषेभ्यो निवृत्तिरालोचने हि स्वस्य दोष निवृत्तिः प्रतीता । तत् दृष्ट्वान्येऽप्यालोचनाभिमुखाः स्युरित्यन्येषामपि दोषेभ्यो निवृत्तिः स्यात् ३। आर्जवं निर्मायता सम्यगालोचनात् ४ । शोधिः शुद्धताऽतीचारमलापगमात् ५ । दुःकरकरणं दुःकरकारिता । ततो यत्प्रतिसेवनं तन्न दुःकरमनादिभवाभ्यस्तत्वात् । यत्पुनरालोचयति तत् दुःकरं प्रबलमोक्षानुयायिवीर्योल्लासविशेषेणैतस्य कर्त्तुं शक्यत्वात् । अतएवाभ्यंतरतपोरूपं सम्यगालोचनं मासक्षपणादिभ्यो दुःकरं ६ । तथा आज्ञा तीर्थकृतामाराधिता स्यात् ७ । निःशल्यत्वं स्पष्टं । उक्तं चैकोनत्रिंशदुत्तराध्ययने । "आलोअणयाणं माया नियाण मिच्छादंसण सल्लाणं मुक्खमग्गविग्घाणं अणंतसंसारवद्धणाणं उद्धरणं करेइ । उज्जुभावंचणं जणइ । उज्जूभावपडिवन्नेणं जीवेऽमाई इत्थीवेअं नपुंसगवेअं च न बंधइ । पुव्वबद्धंचणं निज्जरइत्ति ८ ॥ ५७ ॥

टीकाभाषांतर—હવે આલોયણના ગુણ બતાવે છે કે-જેમ બોજો ઉપાડનારને બોજો નાખી દીધા પછી હલવાપણું થાય છે તેમ આલોચના લેનારને પાપરૂપ શલ્ય દૂર કર્યા પછી હલવાપણું થાય છે૧ વળી આલોચના કરવાથી હર્ષ ઉત્પન્ન થાય છે. ૨ તેમજ પોતાને અને પરને દોષોથી નિવૃત્ત થવાય છે, એટલે પોતાના દોષ તો આલોચના કરવાથી દૂર થાય એ પ્રગટજ છે, પણ તે જોઇને બીજાપણ આલોચના લેવા તૈયાર થાય તેથી બીજાના દોષની પણ નિવૃત્તિ થાય છે. ૩ વળી સારી રીતે આલોચના કર્યાથી આર્જવ એટલે નિષ્કપટપણારૂપ ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે. ૪. તથા અતીચારરૂપ મળના નાશ થવાથી શુદ્ધતા થાય છે. ૫. વળી આલોચના લેવાથી દુષ્કર કરણતા પ્રાપ્ત થાય છે, એટલે જે પ્રતિસેવના કરવી તે તો દુઃકર નથી કારણ કે તેતો અનાદિભવથી અભ્યાસ કરેલી છે પણ જે આલોચના કરવી તે દુઃકર છે, કારણ કે મોક્ષને અનુગત એવા પ્રબલ વીર્યના ઉલ્લાસથીજ તે કરી શકાય તેમ છે. એથીજ અભ્યંતર તપસ્યારૂપ સમ્યગ્ આલોચના તે માસક્ષપણાદિકથી પણ ઘણી દુષ્કર છે એમ કહેલ છે. ૬. વળી આલોચના કરવાથી શ્રીતીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞાનું આરાધન થાય છે. ૭. અને તેથી જે નિઃશલ્યપણું થાય છે તે તો સ્પષ્ટ જ છે.

તે વિષે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૯મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે "આલોચના કરનારને મોક્ષ માર્ગમાં વિઘ્નરૂપ અને અનંત સંસારના વધારનારા માયા શલ્ય, નિયાણ શલ્ય ને મિથ્યાત્વ શલ્યનો ઉદ્ધાર થાય છે અને ઋજુભાવ પ્રાપ્ત થાય છે. ઋજુભાવ પ્રાપ્ત થયે સતે જીવ અમાયી થાય છે તેથી સ્ત્રીવેદને નપુંસક વેદ બાંધતો નથી અને જો પૂર્વે બાંધેલ હોય છે તો તેની નિર્જરા કરે છે. ઇતિ. ૫૭.

टीका—एवं शुद्धौ सत्यामालोचकस्य शल्यघातचिकित्सामिव विशेषशुद्धिमूल मुत्तरीकरणात्मकं प्रायश्चित्तविधिं दर्शयति । प्रथमं गुरुद्रव्यपरिभोग प्रायश्चित्तमाह ॥

એવી રીતે શુદ્ધિ થયા પછી આલોચના લેનારને શલ્યના પડેલા ઘાની તેને રૂઝવવારૂપ જાણે ચિકીત્સા (ઉપાય) હોય તેવો વિશેષ શુદ્ધિ થવાના મૂલ ઊત્તરી કરણરૂપ જે પ્રાયશ્ચિત્ત તેનો વિધિ દર્શાવે છે, તેમાં પ્રથમ ગુરૂદ્રવ્ય પરિભોગ આશ્રી પ્રાયશ્ચિત્ત કહેછે—

मूल—मुहपत्ति आसणाईसु, भिन्न जलन्नाइसु गुरुलहुगाइ ।
जइदव्वभोगि इय पुण, वत्थाइसु देवदव्वं व ॥ ५८ ॥

भावार्थः—જો ગુરૂ સંબંધી મુહપત્તિ આસન વિગેરે ભોગવ્યું હોય તો ભિન્ન પ્રાયશ્ચિત, તથા ભાત પાણી કે વસ્ત્રાદિ ભોગવવામાં આવ્યાં હોય તો ગુરૂ લઘુ આદિ પ્રાયશ્ચિત્ત અને જો ગુરૂ દ્રવ્ય ઉપભોગમાં આવ્યું હોય તો વિશેષ પ્રાયશ્ચિત્ત. તેમાં પણ વસ્ત્રાદિકમાં દેવદ્રવ્યની જેમ

તેટલા પ્રમાણની તે વસ્તુઓ પાછી આપવી એટલું વિશેષ સમજવું. ૫૮.

टीकामूल—मुहपत्तीति । व्याख्या । गुरुसक्के मुखपोतिकासनादौ भुक्ते भिन्नं निर्विकृतिकं। गुरुसक्के जले भुक्ते १। अन्ने भुक्ते ४ वस्त्रादौ । विक्रमार्कादिना पूजाधियैव निश्राकृतकनकादौ गुरुद्रव्ये भुक्ते ६। तथा वस्त्रादौ इयान् विशेषः यत्रगुरुद्रव्यं भुक्तं तत्रान्यत्रवा साधुकार्ये वैद्यार्थं वंदिग्रहाद्यापदुद्धारार्थं वा तावन्मितवस्त्रादिप्रदानपूर्वं प्रायश्चित्तं देयमिति भावः ॥ ५८ ॥

ટીકા ભાષાંતર—ગુરૂ સંબંધી મુહપત્તિ તથા આસન વિગેરે જો વાપરવામાં આવે તો ભિન્ન પ્રાયશ્ચિત્ત એટલે એક નીવી કરવી. ગુરૂસંબંધી પાણી વાપરવામાં આવે તો એકાસણું, અન્ન વાપરવામાં આવે તો આંબેલ, ગુરૂસંબંધી વસ્ત્રાદિ વાપરવામાં આવે તો ઉપવાસ, અને વિક્રમાર્ક વિગેરે રાજાઓએ કે શ્રાવકોએ ગુરૂ પૂજાની બુદ્ધિથી આપેલ સુવર્ણાદિ ગુરૂદ્રવ્ય જો ભોગવવામાં આવે તો છઠ્ઠ, પણ અહિં વસ્ત્રાદિકમાં એટલું વિશેષ સમજવું કે, જ્યાં ગુરૂદ્રવ્ય ઉપભોગમાં લીધું હોય ત્યાં અથવા બીજે સાધુના કાર્યમાં વૈદ્યને માટે વા કારાગૃહ વિગેરે આપત્તિમાંથી કોઈનો ઉદ્ધાર કરવા માટે તેટલા પ્રમાણના વસ્ત્રાદિ કે દ્રવ્ય ભોગવ્યું હોય તો દ્રવ્ય આપીને તેનું પ્રાયશ્ચિત લેવું એવો ભાવાર્થ છે. ૫૮.

હવે સાધારણ તથા દેવાદિદ્રવ્ય વિષે પ્રાયશ્ચિત્ત કહેછે.

मूल—साहारण जिणदव्वं, जं भुत्तं असण वत्थ कणगाई ।
तत्थाऽन्नत्थ व दिन्ने चउलहुचउगुरु अ छल्लहुगा ॥ ५९ ॥

ભાવાર્થઃ—સાધારણ સંબંધી કે દેવદ્રવ્ય સંબંધી નૈવેદ્ય, વસ્ત્ર, સુવર્ણ વિગેરે દ્રવ્ય જેટલું ખાવામાં કે વાપરવામાં આવ્યું હોય તેટલું દ્રવ્યાદિ જ્યાંથી વાપર્યું હોય ત્યાં કે બીજે ચૈત્યાદિકમાં આપીને ઉપરાંત તેનું જઘન્યાદિ ક્રમે ચતુર્લઘુ, ચતુર્ગુરૂ અને ષટ્લઘુ પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરવું. ૫૯.

टीका—अथ साधारणादि विषयं प्रायश्चित्तमाह । साहारणेति । व्याख्या । साधारणद्रव्यं जिनद्रव्यं च यावन्मात्रं व्यापारितं स्वकार्ये स्यात् । किंतादित्याह । अशनं नैवेद्यं वस्त्रं परिधापनिकादि कनकादि कनकरूप्यमौक्तिकादि तस्मिन् तावन्मात्रे जिनद्रव्ये साधारणद्रव्ये च तस्मिन्नन्यस्मिन् वा चैत्यादौ दत्ते सति जघन्यादिक्रमेण चतुर्लघु चतुर्गुरु षड्लघु प्रायश्चित्तं भवति । इति श्राद्धजीतकल्पानुसारेण प्रमादहेतुकं प्रायश्चित्तं दर्शितं । एवमाकुट्याचोक्तं द्विगुणं । दर्पेण त्रिगुणं बोध्यं । तथा द्रव्यमपि जघन्यतस्तावन्मात्रमुचितपदे व्ययितव्यं । उत्कर्षतस्तु तद्वर्गितादिकंचेति । किंच जातु व्यापारादिना देवादिद्रव्यं स्वधनेन संपृक्तं जातं तदा तद्विवेक प्रायश्चित्तेन शोधयित्वा सिद्धपुरीयश्राद्धवत् चैत्यादौ समधिकं मोच्यं । भक्तं तु तत् स्वधनेनोपार्ज्य पूर्वविधिना तत्र व्ययितव्यं । तपः कार्यं च । अथ च येन तद्भुक्तं निर्धनत्वात् दातुं न शक्यते तेनापि स्वधनानुसारेण इत्वरकालावधिक्रमेण च चैत्यादिकं सत्कुर्वता यथावत् गीतार्थदत्तं तपः कार्यं । यतः “ गुरुदेवार्थचौरोऽत्र, व्यर्थयत्यर्चयन्जिनं । वृजिनं स्वस्य सद्ध्यान, पात्रदानपरायणः १ ॥” निकाचितमपि दुःकर्म सद्ध्यानसामर्थ्यात् शिथिलीभवतीति स्थितिः।तथाज्ञाभंगातिक्रमव्यतिक्रमादौ प्रायश्चित्तविधिविशेषविस्तरो व्यवहारभाष्यादिभ्योऽवसेयः। साधुनापि तद्भोजिगृहिदत्तदेवभुक्तिद्वाराभूतदोषसंभवेन तथैव जीतानुसारेण प्रायश्चित्तविधौ यतनीयं । अन्यथा पूर्वोक्तविधिना कुलपरंपरं दोषमालिन्यं प्रवर्त्तते। यदुक्तं शत्रुंजयमाहात्म्ये “देवद्रव्यं गुरुद्रव्यं, दहेदासप्तमं कुलं। अंगालमिव तत्स्पृष्टं, युज्यते नहि धीमतां १ ।” देवादिद्रव्यमविधिना व्यापारितं सत् आसप्तमं कुलं अभिव्याप्य

दहेत् । निर्धनत्वादिना निःसारंकरोति । "सत्तष्ठगुरुपरंपरा कुशीलेति। सत्तष्ठपयाइं अणुगच्छइति । इत्यादिवत् । उपलक्षणतो यावत् तत्प्रतीकारोदासीन्यं तावत् दोषशुद्धिर्न । निःशूकत्वादित्यर्थः । अतोऽगालवत् कुटुंबादिधियापि तयोः संसर्गो विवेकिना परिहार्य एवेत्यर्थः । एतेन येन देवद्रव्यादि विनाशितं तस्यैव दोषसंभवो नान्यस्येत्यपि वदंतो निरस्ता । इति प्रायश्चित्त द्वारं समाप्तं ॥ ५९ ॥

टीका भाषांतर—સાધારણ દ્રવ્ય અને જિનદ્રવ્ય જેટલું પોતાના કાર્યમાં વાપર્યું હોય, તે કયું દ્રવ્ય ? અશન તે નૈવેદ્ય, વસ્ત્ર તે પહેરામણી વિગેરેનું આવેલું અને કનકાદિ તે સુવર્ણ, રૂપું, મોતી વિગેરે તે સાધારણ દ્રવ્યમાંથી કે દેવદ્રવ્યમાંથી જેટલું જ્યાંથી વાપર્યું હોય ત્યાં અથવા બીજા કોઈ ચૈત્યાદિકમાં તેટલું આપ્યા ઉપરાંત તેને જઘન્યાદિ ક્રમથી ચતુર્લઘુ, ચતુર્ગુરૂ, ષટ્લઘુ પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે અન્ન આશ્રી ચતુર્લઘુ, વસ્ત્ર આશ્રી ચતુર્ગુરૂ અને કનકાદિ આશ્રી ષટ્ લઘુ પ્રાયશ્ચિત્ત સમજવું. આ શ્રાદ્ધ જીત કલ્પને અનુસારે પ્રમાદવડે થયેલા કાર્ય આશ્રી પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવ્યું છે, પણ જો બુદ્ધિ પૂર્વક કરેલ હોય તો તેથી બમણું અને ગર્વથી કરેલ હોય તો ત્રગણું જાણવું. તથા દ્રવ્ય પણ જઘન્યથી તેટલું યોગ્ય સ્થાને વાપરવું અને ઉત્કર્ષથી તેનો વર્ગ કરીને (તદ્ગુણા કરીને) વિશેષ ઉમેરી વાપરવું. જો કદિ વ્યાપાર વિગેરેમાં દેવાદિદ્રવ્ય પોતાના દ્રવ્ય સાથે સંયુક્ત થઈ ગયું હોય તો તેની વિવેક પ્રાયશ્ચિત્ત વડે શુદ્ધિ કરીને સિદ્ધપુરના શ્રાવકની પેઠે ચૈત્ય વિગેરેમાં તેથી અધિક મુકવું. અને અન્નાદિ જો ભોગવવામાં આવેલ હોય તો પોતાના ધનથી તેટલું ઉપાર્જન કરી પૂર્વોક્તવિધિ પ્રમાણે તેમાં વાપરી દેવું અને તપ આચરવું. કદિ જો કોઈ તે ધન ભોગવવામાં આવ્યા પછી નિર્ધનપણાને લીધે તે આપી શકે નહીં તો તેણે પોતે ભોગવેલા ધનને અનુસારે થોડા વખત સુધી અનુક્રમે ચૈત્યાદિકની ચાકરી (વગર પગારે) કરવી અને ગીતાર્થ ગુરૂએ આપેલું યથાર્થ તપ આચરવું. તે વિષે લખે છે કે, "જો ગુરૂ દ્રવ્ય અને દેવદ્રવ્યનો ચોરનાર શુભ ધ્યાન અને પાત્રદાનમાં પરાયણ થયો સતો શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા કરે તો તે પોતાના પાપને વ્યર્થ કરી નાખે છે." નિકાચિત કર્મ બાંધ્યું હોય

તો તે પણ શુભ ધ્યાનના સામર્થ્યથી શિથિલ થઇ જાય છે એમ કહેલું છે.

જિનાજ્ઞા ભંગ વા અતિક્રમ કે વ્યતિક્રમ કરવાથી જે પાપ લાગે તેના પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિનો વિસ્તાર વ્યવહાર ભાષ્ય વિગેરેથી જાણવો. સાધુએ પણ જો તેવા દેવગુરૂ દ્રવ્યના ખાનારા ગૃહસ્થે આપેલા પદાર્થ કે આહારદ્વારા દોષાનુભવ કર્યો હોય તો તેણે જીતકલ્પને અનુસારે પ્રાયશ્ચિત્ત વિધિમાં યત્ન કરવો. નહીં તો પૂર્વોક્ત વિધિવડે કુલ પરંપરા દોષની મલીનતા પ્રવર્ત્તે, જેને માટે શત્રુંજય માહાત્મ્યમાં કહ્યું છે કે, "દેવદ્રવ્ય અને ગુરૂદ્રવ્ય ખાવામાં આવે તો તે સાત પેઢી સુધી દહન કરે છે, તેથી બુદ્ધિમાન્ પુરૂષે ઇંગારાની જેમ તેનો સ્પર્શ કરવો યોગ્ય નથી." આનો ભાવાર્થ એવો છે કે, જો દેવાદિદ્રવ્ય અવિધિથી વાપર્યું હોય તો સાત પેઢી સુધી કુલને દહન કરે એટલે નિર્ધનપણા વિગેરેથી નિઃસાર કરે. "સાત આઠ ગુરૂ પરંપરા સુધી કુશીલપણું પહોચે, સાત આઠ પદ (પાટ) સુધી પાછળ રહે" ઇત્યાદિ શાસ્રોક્ત વચનોની જેમ. ઉપલક્ષણથી એમ સમજવું કે, જ્યાં સુધી તેનો પ્રાયશ્ચિતરૂપ ઉપાય કરવામાં ઉદાસીપણું રાખવામાં આવે ત્યાં સુધી દોષ શુદ્ધિ થતી નથી. કારણ કે, ત્યાં સુધી તેમાં નિઃશુકપણું રહે છે. એથી અંગારાની જેમ કુટુંબાદિની બુદ્ધિથી એટલે આ આપણો કુટુંબી છે એવી બુદ્ધિથી પણ દેવદ્રવ્ય અને ગુરૂ દ્રવ્યના ખાનારનો સંસર્ગ વિવેકી પુરૂષે છોડી દેવો. આથી જેઓ એમ બોલે છે કે, 'જેણે દેવદ્રવ્યાદિ વિનાશ કર્યું હોય તેનેજ દોષનો સંભવ છે બીજાને નહીં' એવું બોલનારાને પણ નિરસ્ત કર્યા છે. ૫૯.

॥ इति पंचम द्वारं समाप्तम् ॥

टीकामूल—अथोक्तविधिनार्जितं दुःकर्म प्रायश्चित्तविधिना भवांतरेऽपि क्षीयते इति तत्सामर्थ्यदर्शनेन भव्यानामुत्साहवृद्धयर्थं संकाशादिदृष्टांतानाह । तत्रेदं देवद्रव्यविनाशोद्भूतदुःकर्मक्षयार्थं सिद्धपुरीयश्राद्धनिदर्शनमुक्तपूर्वं बोध्यं । भवांतरे च तत्कर्मक्षयार्थं संकाशदृष्टांतो यथा ॥

ઉપર કહેલા વિધિવડે ઉપાર્જન કરેલું દુઃકર્મ ભવાંતરમાં પણ વિધિ યુક્ત પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાથી ક્ષય થાય છે, એવું પ્રાશ્ચિત્તનું સામર્થ્ય બતાવવાવડે ભવ્ય જીવનો ઉત્સાહ વધારવાને માટે સંકાશાદિના દૃષ્ટાંતો કહે છે. તેમાં દેવદ્રવ્યના વિનાશથી ઉત્પન્ન થયેલા દુષ્કર્મનો ક્ષય કરવાના સંબંધમાં સિદ્ધપુરના શ્રાવકનું દૃષ્ટાંત પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે જાણી લેવું. હવે ભવાંતરે પણ પ્રાયશ્ચિત્તથી તે કર્મનો ક્ષય થાય છે તે બતાવવાને માટે સંકાશનું દૃષ્ટાંત કહેછે—

मूल—पमायमित्त दोसेण, जिणरिद्धा जहा दुहं ।
पत्तं संगाससड्ढेण, तहा अन्नोवि पाविही ॥ ६० ॥
संकास गंधिलावइ, सक्कावयारंमि चेइए कहवि ।
चेइयदव्वुवयोगी, पमायउ मरण संसारे ॥ ६१ ॥

भावार्थः—પ્રમાદ માત્ર દોષથી આલોયણા નહીં લેનારા એવા સંકાશ નામના શ્રાવકે જેમ દુઃખ પ્રાપ્ત કર્યું, તેમ બીજો પણ દુઃખને પામે. તે સંકાશ શ્રાવક ગંધિલાવતી નગરીમાં

રહેતો હતો. તે શક્રાવતાર નામના ચૈત્યની સંભાળ રાખતો હતો. તેણે ચૈત્ય દ્રવ્યનો ઉપયોગ (પોતાના કાર્યમાં વ્યય) કર્યો તેથી પ્રમાદવડે મરણ પામી તે સંસારમાં ભમ્યો.

पमायेति । संकासेति । व्याख्या । संकाशो नाम श्रावकः स्वभावादेव भववैराग्यवान् । यथोदितश्राद्धाचारनिरवद्यव्यवहारो गंधिलावत्यां पुरि वसन् शक्रावतारे चैत्ये प्रशस्तचेताश्चिंतां चकार । अन्यदा कथमपि गृहव्यापारव्याक्षेपादिना चैत्यद्रव्योपजीवको जातः । ततोऽसौ यावज्जीवमनालोचिताप्रतिक्रांतकर्मा मरणं प्राप्य संसारे पूर्वोक्तदुःखपरंपरा भाग् संख्येयान् दुर्भवान् भ्रांतः ॥ ६०-६१ ॥

टीका भाषांतर—સંકાશ નામનો શ્રાવક સ્વભાવથીજ સંસાર ઉપર વૈરાગ્યવાન્ હતો અને શ્રાવકના યથાર્થ આચાર પ્રમાણે ચાલનારો તેમજ નિર્દોષ વ્યવહારવાળો હતો. તે ગંધિલાવતી નગરીમાં રહેતો હતો, અને ત્યાં આવેલા શક્રાવતાર નામના ચૈત્યની સારી ધ્યાનતથી તપાસ રાખતો હતો. અન્યદા કોઇ રીતે ઘર વ્યાપારમાં નુકશાની થતાં તેના વ્યાક્ષેપ વિગેરેથી તેણે ચૈત્ય દ્રવ્યવડે આજીવિકા કરવા માંડી, પછી યાવજ્જીવિત તે દુષ્કર્મની આલોચના પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મૃત્યુ પામીને સંસારમાં પૂર્વે કહેલા દુઃખની પરંપરાનો ભાજન થયો સતો સંખ્યાતા દુષ્ટ ભવોમાં ભમ્યો. ૬૦-૬૧.

मूल—तगराए इब्भ सुओ, जाओ तं कम्म सेसयाओ अ ।
दारिद्दमसंपत्ती, पुणो पुणो चित्तनिव्वेओ ॥ ६२ ॥

केवलिजोगे पुच्छा, कहणे बोही तहेव संवेज्ज।
किं इन्हमुचिअ मिह्नि, चेइय दव्वस्स वुड्ढित्ति ॥ ६३ ॥

ભાવાર્થઃ—અનુક્રમે તે સંકાશ શ્રાવકનો જીવ કોઈ નગરમાં ઇભ્યપુત્ર થયો. ત્યાં પણ પુર્વે બાંધેલું કર્મ શેષ રહેલું હોવાથી દારિદ્ર, અસંપત્તિ (નિર્ધનતા) અને વારંવાર ચિત્તને ખેદનાં કારણ પ્રાપ્ત થયા. અન્યદા કેવલી ભગવંતનો યોગ મળ્યે તેણે તેનું કારણ પુછયું. કેવલી એ પુર્વભવનું વૃત્તાંત કહી બતાવ્યું, તેથી તે સમકિત તેમજ સંવેગ પામ્યો. પછી પુછયું કે હવે મારે ઉચિત શું છે ? કેવળીએ કહ્યું કે–ચૈત્ય દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કર. ૬૨. ૬૩.

टीकामूल—ततः तगराएत्ति । केवलियोगेति । व्याख्या । पूर्वं तद्धनविनाशे तत्कालोपार्जितलाभांतरायाद्युदयात् तवात्रापि धनादिरोधः । सांप्रतं । तद्वृद्धौ तवापि तथैव । यादृशंचोप्यते बीजं तादृशं लभते फलमित्यर्थः ॥ ६२–६३ ॥

આ બે ગાથાના અર્થમાં એટલુંજ વિશેષ જાણવાનું છે કે–કેવળીએ કહ્યું કે હે વત્સ !

टीका भाषांतरः—પૂર્વે દેવદ્રવ્યનો વિનાશ કરવાથી તત્કાલ ઉપાર્જન કરેલા લાભાંતરાય વિગેરેના ઉદયથી તારે અહિં પણ ધનાદિનો રોધ થયો હતો અને હમણા દેવદ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરવાથી તારા દ્રવ્યની પણ

ऽण्यण ॥ वृद्धि थाय छे. अर्थात् "जेवुं बीज रोपाय, तेवुं फल प्राप्त थाय छे." ६२-६३.

६५॥ हवे तेनो विधि कहे छे.

मूल—गासच्छायणमित्तं, मुत्तं जं किंचिमद्य तं सव्वं।
चेइयदव्वं नेयं, अभिग्गहो जावजीवाए ॥ ६४ ॥

ભાવાર્થઃ—(તે સંકાશે એવો અભિગ્રહ કર્યો કે–) માત્ર ગ્રાસ ને આચ્છાદનને મુકીને અર્થાત્ મારે પોતા માટે અન્ન વસ્ત્ર જોઇએ તે ઉપરાંત જે કાંઈ ઉપાર્જન કરૂં તે સર્વ દેવ સંબંધી જ છે અર્થાત્ દેવદ્રવ્ય જ છે. એવો યાવજ્જીવિતને માટે અભિગ્રહ કર્યો.

टीका—अथ तद्विधिमाह । गासछायणेति । व्याख्या । स्वगृहनिर्वाहातिरिक्तत्वे सति उचितव्यापारोपार्जितं शेषधनं देवसत्कमेवेति । यावज्जीवाभिग्रहात्मकं प्रायश्चित्तं प्रतिपन्नं ॥ ६४ ॥

टीका भाषांतरः—પછી તે સંકાશ શ્રાવકે—"પોતાના ઘરનો નિર્વાહ ચાલે તેટલા ધનથી અધિક ઉચિત વ્યાપારથી ઉપાર્જન કરેલું સર્વ ધન દેવસંબંધી જ છે એવો યાવજ્જીવિત મારે અભિગ્રહ છે." એ પ્રમાણે પોતાને પૂર્વભવે લાગેલા દોષનું પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કર્યું. ૬૪.

હવે તેનું ફલ કહે છે.

मूल—सुहभाव पवित्तीए, संपत्ती निग्गहंमि निच्चलया ।
चेइहरकारावण, तत्थ सया भोग परिसुद्धी ॥ ६५ ॥

ભાવાર્થઃ—ઉપર પ્રમાણે તે સંકાશે મહાઅભિગ્રહરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું તેથી તેને શુભભાવની પ્રવૃત્તિ થઇ, તેથી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઇ. તથાપિ અભિગ્રહમાં નિશ્ચલતા રાખી. પછી તે નગરીમાં ચૈત્ય કરાવ્યું અને તેમાં નિરંતર આશાતના વિગેરે ન થાય તેવી સંભાળ રાખી. ૬૫.

टीकामूल—अथ तत्फलमाह । सुहभावेति । व्याख्या । तस्यैव महात्मनो गृहीतमहाभिग्रहस्य शुभभावप्रवृत्तितोऽतीवचैत्यद्रव्यविवृत्सावशादुल्लसद्विशिष्टाशयोदयाच्च लाभांतरायक्षयोपशमस्तस्माच्च संप्रति प्रभूततरविभूतिसंप्राप्ति स्तस्यां सत्यामपि अभिग्रहे निश्चलता निजमनोदृढता अतस्तस्य नाधिकतद्द्रव्यविषये स्वप्नांतरेऽप्यादातुकामितेत्यर्थः । ततः क्रमेण तस्यामेव नगर्यां तेन चैत्यं विहितं । तत्र सदा भोगपरिशुद्धिः । चैत्याविधापने सदाभोगः शास्त्रपरतंत्रो विमर्शस्तत्पूर्वं भूम्यादेः समंतात् शोधनं । यद्वा तत्र चैत्य विधापने निषदनादौ क्रियमाणोऽपि सदा नित्यं भोगः आशातनापरिहार इत्यर्थः । अत्र चैत्यविधापन विधिः आशातनाच पंचाशकषोडशकादिभ्यो बोध्या ॥ ६५ ॥

टीका भाषांतरः—ઉપર પ્રમાણે જાવજીવ સુધી જેણે અભિગ્રહ ધારણ કર્યો છે એવા તે મહાત્મા સંકાશને શુભભાવની પ્રવૃત્તિથી અને ચૈત્ય દ્રવ્યની અતિશય વૃદ્ધિ કરવાની ઇચ્છાને લઇ ઉલ્લાસ પામતા વિશિષ્ટ એવા શુદ્ધ આશયના ઉદયથી લાભાંતરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ થયો અને તેથી તેને

ઘણી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઇ. તે છતાં પણ અભિગ્રહને વિષે પોતાના મનની દૃઢતા વિશેષ થઇ. એથી તેને સ્વપ્નામાં પણ તેમાથી કાંઇ પણ દ્રવ્ય લેવાની ઇચ્છા થઇજ નહીં. પછી અનુક્રમે તે નગરીમાં તેણે ચૈત્ય કરાવ્યું. તે ચૈત્યમાં તેણે સદા ભોગપરિશુદ્ધિ રાખી. એટલે ચૈત્ય બનાવવામાં શાસ્ત્ર પ્રમાણે વિચાર કરવો અને તે વિચાર પૂર્વક પરિશુદ્ધિ એટલે ભૂમિવિગેરેનું શોધાવવું અથવા તે ચૈત્ય કરાવતાં બહુ વખત ત્યાં બેસી રહેવું પડતું છતાં પણ તે આશાતનાનો ત્યાગ કરતો અર્થાત્ આશાતના લાગવા ન દેતો. અહિં ચૈત્ય કરાવવાનો વિધિ અને આશાતનાનું વિવરણ તે પંચાશક તથા ષોડશકાદિ ગ્રંથોથી જાણી લેવું. ૬૫.

હવે સર્વનો ઉપસંહાર (સમાપ્તિ) કરે છે.

मूल—इय सो महाणुभावो, सव्वत्थवि अविहिभाव चाएणं ।
चरिउं विसुद्धधम्मं, अक्खलिआराहओ जाओ ॥ ६६ ॥

ભાવાર્થઃ—એ પ્રકારે તે મહાનુભાવ (સંકાશનો જીવ) સર્વ ધર્મ કૃત્યને વિષે અવિધિ ભાવનો ત્યાગ કરવાવડે શ્રુત ચારિત્રરૂપ વિશુદ્ધ ધર્મને આરાધી અસ્ખલિત આરાધક એટલે નિર્વાણ સાધક થયો. ૬૬.

टीकामूल—अथोपसंहारमाह । इयसोमेति । व्याख्या । इत्येवं उक्तनीत्या स संकाशजीवो महानुभावः । वर्द्धमानसदध्यवसायविशेषात् समुद्घाटितपुण्यप्रभावः । उद्वर्त्तनादिना पुण्यप्रकृतेरुपचयः । अपवर्त्तनादिना पापप्रकृतेरपचयश्चेति भावः । सर्वधर्मकृत्येषुऽविधिभावत्यागेनानुचित प्रवृत्तिरोधेन विसुद्धधम्मं श्रुतचारित्रलक्षणंमाराध्य अस्खलिताराधकः निर्वाणसाधको जातस्तद्धितानुष्ठानकारीत्यर्थः ॥ ६६ ॥

ટીકાભાષાંતર—એવી રીતે પુર્વે કહેલી નીતિવડે તે સંકાશનો જીવ મહાનુભાવ એટલે વૃદ્ધિ પામતા શુભ અધ્યવસાયથી જેનો પુણ્યપ્રભાવ પ્રગટ થયો છે એવો, એટલે ઉદ્વર્ત્તના વિગેરેથી જેને પુણ્ય પ્રકૃતિની વૃદ્ધિ થઈ છે અને અપવર્ત્તના વિગેરેથી જેને પાપ પ્રકૃતિનો ક્ષય થયો છે એવો, સર્વ ધર્મ કૃત્યને વિષે અવિધિ ભાવનો ત્યાગ કરવાવડે અનુચિત પ્રવૃત્તિનો રોધ કરીને શ્રુત ચારિત્રરૂપ શુદ્ધ ધર્મને આરાધી અસ્ખલિત આરાધક એટલે નિર્વાણ પદનો સાધક થયો. અર્થાત્ ખરેખરો હિતકારી અનુષ્ઠાનનો કરનાર થયો. ૬૬.

मूल—संकासोवि विनित्तूणं, कम्मगंठिं सुनिव्वुओ।
जाहिही सो अ निव्वाणं, महासत्तो न संसओ ॥ ६७ ॥

ભાવાર્થઃ—મહાસત્ત્વધારી એવો તે સંકાશ ભલે પ્રકારે નિવૃત્ત થઈ એટલે કર્મગ્રંથીને છેદી નિર્વાણને પામશે, તેમાં કાંઈપણ સંશય નથી. ૬૭.

टीकामूल—संकासोवीति । व्याख्या । ततः संकाशोऽपि कालक्रमेण समूलमोहमुच्छिद्य । महासत्वः संतोषसुधासिक्तमनोवृत्तिः । सुनिर्वृतः संयमरतत्वेन मुक्तिसुखास्वादकत्वात् जीवन्मुक्त इत्यर्थः । यदाहुः " निर्जितमदमदनानां वाक्कायमनोविकाररहितानां विनिवृत्तपराशानामिहैवमोक्षः सुविहितानामिति । १ । निर्वाणं गमिष्यति । एवं ज्ञानसाधारणविनाशेऽप्युक्तविधिना दुःकर्मक्षयदर्शनार्थं कर्मसारपुण्यसारयो र्निदर्शनं । यथा " भोगपुरे चतुर्विंशतिकनककोटीस्वामी धनावहश्रेष्ठी । पत्नी धनवती । तयोर्यमलजातौ कर्मसारपुण्यसारौ सुतौ । अष्टमे वर्षे विशोपाध्यायस्य पार्श्वे पठनाय तस्थतुः । पुण्यसारः सुखेन सर्वविद्या अधीतवान् । कर्मसारस्य तु ब-

उपक्रमेणाप्यक्षर मात्रं नायाति । वाचनलिखनादौ तु किं वाच्यं । ततः पशुप्रायत्वात् तस्यपाठकेनापि पाठनं मुक्तं क्रमेण द्वावपि यौवनस्थौ पितृभ्यां समृद्धतया सुलभे महेभ्यकन्ये सोत्सवं परिणायितौ । मा मिथः कलहयेतामिति द्वावपि च द्वादश द्वादश कनककोटीर्दत्वा पृथक् कृतौ । पितरौ तौ प्रव्रज्य स्वर्गतौ । अथ कर्मसारः स्वजनादिभिर्वार्यमाणोऽपि कुबुद्ध्या तथा वाणिज्यं कुरुते यथा अर्थहानिरेव स्यात् । एवं स्वल्पैरेवादिनैर्जनकार्पित द्वादशकोटयो गमिताः पुण्यसारस्य तु द्वादशकोटयः खात्रं दत्वा तस्करैर्गृहीताः । तेनोभावपि दरिद्रौ जातौ । त्यक्तौ च स्वजनादिभिः भार्ये अपि पितृगृहं गते । ततो निर्बुद्धी निर्भाग्याविति लोकैर्दत्तापमानौ लज्जमानौ गत्वा देशांतरं । स्थितौ च पृथक् पृथक् महेभ्यगृहे । तत्राप्यन्योपायाभावाद् भृत्यवृत्त्या यस्य गृहे कर्मसारः स्थितः सोऽपि कृपणत्वात् तस्मै प्रोक्तं वेतनमपि न दत्ते । मुहुर्मुहुस्तं वंचयते । इतो बहुभिर्दिनैराद्येन किमपि नार्जितं द्वितीयेन कियदार्जितं परं तत्प्रयत्नगोपितमपि धूर्त्तेनापहृतं । एवमन्यान्यस्थानेषु भृत्यवृत्त्या धातुर्वाद खनिवाद सिद्धरसायन रोहणाद्रि गमन मंत्रसाधन रुदत्याद्योपधीग्रहणादिना चैकादशवारान् महोपक्रमकरणेऽपि कुबुद्ध्या न्यायवैपरीत्यविधानादाद्येन क्वापि धनं नार्जितं । किंतु तत्रदुःखान्येव सोढानि। अपरेण पुनरर्जितमपि प्रमादादि नैकादशवारान् गमितं । ततोऽत्युद्विग्नौ तौ पोत मारुह्य रत्नद्वीपं गत्वा सप्रत्यय रत्नद्वीपदेव्यग्रे मृत्युमप्यंगीकृत्य निविष्टौ । ततोऽष्टमे उपवासे नास्ति युवयोर्भाग्यमित्युक्त्वा देव्या तिरोदधे । ततः कर्मसार उत्थितः । पुण्यसारस्य त्वेकविंशत्योपवासैः तया चिंतारत्नं दत्तं । कर्मसारः पश्चात्तापं कुर्वन् पुण्यसारेणोक्तो हे बंधो मा विषीद एतच्चिंतारत्नेन तवापि चिंतितं सेत्स्यति । ततो द्वावपि प्रीतौ क्रमात्पोतमारूढौ । रात्रौ च राकाशशांकोदये वृद्धेनोक्तं । भ्रातः स्फुटीकुरु चिंतारत्नं विलोक्यते । तस्य चंद्रस्य चाधिकं तेज इति । ततो लघुनापि पोततटस्थेन दुर्दैवप्रेरितेन रत्नं हस्ते नीत्वा क्षणं रत्ने क्षणं चंद्रे च दृष्टिं निबधता मनोरथेन सह मध्येसिंधु तत्पातितं । ततो द्वावपि समदुःखौ स्वपुरं प्राप्य ज्ञानिगुरुं स्वप्राग्भवमप्राष्टां । ज्ञानी प्राह । "चंद्रपुरे जिनदत्तजिनदासश्रेष्ठिनौ परमार्हतावभूतां । अन्यदा तत्रत्यश्रावकैः संभूय ज्ञानद्रव्यं साधारण द्रव्यं च तयोः उत्तमत्वादर्पितं रक्षायै । अ-

न्येद्युराद्येन स्वपुस्तिकायामतिविलोक्यमानलेख्यकेन मासदेयतया द्रामान् निर्णीय पार्श्वे त्वपरद्रव्याभावादिदमपि ज्ञानस्थानमेवेति विचिंत्य च ज्ञानद्रव्याद् द्वादशद्रामा लेखकस्यार्पिताः । द्वितीयेन तु साधारणद्रव्यं सप्तक्षेत्रीयोग्यत्वेन श्राद्धानामपियोग्यमिति विमृश्य साधारणद्रव्याद् द्वादशद्रामाः स्वगृहगाढप्रयोजने अन्यद्रव्याभावाद्व्ययिताः । ततो मृत्वा दुःकर्मणा प्रथमनरकं गतौ । ततो देवद्रव्यभक्षकसागरश्रेष्ठिवत् सर्वत्र नरक एकेंद्रियद्वित्रिचतुःपंचेंद्रियतिर्यक्षु च द्वादशसहस्रवारान् भूयस्तर दुःखमनुभूय क्षीण दुःकर्माणौ युवां जातौ । पूर्वकर्मणा अस्मिन् भवेऽपि द्वादशकोटिर्गमिता । एवं तद्वचः श्रुत्वा द्वाभ्यांश्राद्धधर्मे प्रपद्य 'प्रायश्चित्तपदे सहस्रगुणा द्वादशद्रामाः व्यापारादौ यावदुत्पत्स्यंते तावत् ते ज्ञानसाधारणपदे एवार्पणीयाः । ततः परमुत्पन्नं धनं स्वनिश्रितं कार्यं' इति नियमो जगृहे । ततो द्वावपि प्राक्कर्मक्षयाद्धनवृद्धिं प्राप्य तन्मध्यादुभयपदे सहस्रगुणं देयं समर्प्य च क्रमाद् द्वादशकोटिभाजावभूतां । ततो महेभ्यौ तौ सुश्रावकतया सम्यग् ज्ञानसाधारणद्रव्यरक्षा तदुत्सर्पणादिना श्राद्धधर्ममाराध्य प्रव्रज्य च सिद्धौ इति ॥

अथ देवगुरुद्रव्यविनाशे महाकालदृष्टांतो यथा । अतीतोत्सर्पिण्या स्तुर्यारके श्री संप्रत्यर्हद्वारके श्रीपुरे नगरे शांतनो नृपती राज्यं चकार । तस्य राज्ञी सुशीला । तयान्यदा चत्वारः पुत्राः क्रमेण नीलमहानीलकालमहाकालनामानोऽजनिषत । ततः क्रमेण नीलजन्मनि गजसैन्यं रोगोपद्रवेण मृतं । महानील जन्मनि हयसैन्यं मृतं । कालजन्मनि अग्न्याद्युपद्रवेण सर्वा ऋद्धिर्विनष्टा । महाकाल जन्मनि कालांतरे शत्रुभिः संभूय राज्यं गृहीतं । ततो राज्यभ्रष्टः सस्त्रीपुत्रः शांतनः क्रमेणाटन् सुराष्ट्रायां शत्रुंजयीनद्यासन्नपर्वते स्थितिं कृत्वा बहुकालं निरगमत् । तदानीं पुत्रा अप्याखेटकादिव्यसनोद्यता दुष्टकुष्ठाद्यामयार्दिता जाताः । ततो नृपतिर्दुःखातुरो झंपापातेन मरणार्थं पर्वतमारुरोह । तत्र संप्रत्यर्हच्चैत्यं दृष्ट्वा गंतुकशंबलार्थं जिनानागमोक्तविधिनाऽपूपुजत् । अत्रावसरे तत्रागतेन तस्य पूजाविधिकौशल्यं दृष्ट्वा विस्मितेन धरणेंद्रेण बहिर्निर्गतः सन् पृष्टो नृपः स्वाभिप्रायं कथयति स्म । ततो धरणेंद्रो बालमृत्युं निवार्य तत्पुत्रपूर्वभववृत्तांतं राज्ञेऽचीकथत् । शृणु भो नरेंद्र पूर्वभवे प्रथमपुत्रेण चौ-

रजातीयेन तीर्थयात्रार्थं गच्छन् संघो लुंटितः साधुश्च हतः । द्वितीयपुत्रेण क्षत्रीयजातीयेन स्वस्त्रीहत्या कृता । तृतीयेन वणिक्पुत्रेण तत्त्वनिंदा कृता । चतुर्थेन च द्विजपुत्रेण देवद्रव्यं गुरुद्रव्यं च चोरितं । ततो दुर्गतौ बहून् भवान् भ्रांत्वा अकामनिर्जरया किंचित् क्षिप्तकर्माणः क्रमेण चत्वारोऽपि जीवास्त्वत्पुत्रा जाताः । अवशिष्टकर्मोदयादिदं पापफलं लब्धवंतस्तत्प्रसंगतस्त्वयापि प्राप्तं च । अतः सपुत्रस्त्वं एतत्तीर्थसेवां कुरु । एतज्जलेन स्नात्वा चैत्यानि प्रत्यहं पूजय । पिंडस्थादिध्यानपरायणो भव । सुसाधून् यथाशक्ति भक्त्या प्रतिलाभय । एवमादिप्रकारेण तत्त्वत्रयाराधनेन दुःकर्म क्षयं कृत्वा षण्मासांते पुनः राज्यं प्राप्स्यसि । तदा साधर्मिकत्वात्साहाय्यं दास्यामीत्युक्त्वा स्वस्थानं धरणेंद्रो जगाम । नृपेणापि तथैव राज्यं लब्ध्वा क्रमेण संकाशवन्निर्वाणं लेभे । ऽत्र विस्तरः शत्रुंजयमाहात्म्यतो बोध्यः । अन्येऽपि दृष्टांता यथागमं भाव्या । इति श्रेयः ॥ ६७ ॥

टीकाभाषांतर—ते पछी ते संकाश पण कालक्रमे मूळमांथी मोहने ऊच्छेदी, महा सत्ववान् एटले संतोषरूप अमृतथी जेनी मनोवृत्ति सिंचन थयेली छे तेवो, तथा सुनिर्वृत्ति एटले संयममां तत्पर होइ मुक्ति सुखनो स्वाद चाखवाथी जीवन्मुक्त एवो, ते विषे कह्युं छे के, “ मद अने मदन (काम)ने जितनारा, मन वचन ने कायाना विकारोथी रहित थयेला अने पारकी आशाने छोडनारा एवा सुविहित पुरुषोने आ लोकमांज मोक्ष छे.” तेथी तेवो थयेलो संकाश निर्वाणने प्राप्त थशे. इति संकाश श्रावक कथा.

एवी रीते ज्ञान द्रव्य अने साधारण द्रव्यनो विनाश करनाराने पण ऊपर कहेला विधिवडे दुःकृतनो क्षय थाय छे ते बतावावाने कर्मसार अने पुण्यसारनुं दृष्टांत कहे छे.

कर्मसार अने पुण्यसारनी कथा.

भोगपुर नामना नगरमां चोवीश कोटी सुवर्णनो स्वामी धनावह नामे श्रेष्ठी हतो. तेने धनवती

નામે પત્ની હતી. તેઓને કર્મસાર અને પુણ્યસાર નામે *યુગલ પુત્ર થયા. તે જ્યારે આઠ વર્ષના થયા ત્યારે તેમને કોઈ વિદ્વાન ઉપાધ્યાયની પાસે અભ્યાસ કરવા મુકયા. પુણ્યસારે સુખે સુખે સર્વ વિદ્યાનું અધ્યયન કર્યું, અને કર્મસારે ઘણા પ્રયાસ કર્યા તથાપિ તેને એક અક્ષર પણ આવડ્યો નહીં, તો વાંચવા લખવાની તો વાત જ શી કરવી. તે પશુ જેવો હોવાથી અધ્યાપકે પણ તેને ભણાવવો છોડી દીધો. અનુક્રમે તે બંને યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા એટલે માતા પિતાએ સમૃદ્ધિથી સુલભ એવી મોટા ધનાઢ્યની બે કન્યાઓ મહોત્સવ સાથે તેને પરણાવી. પછી તેઓ પરસ્પર કલહ કરે નહીં એટલા માટે તેમને બાર બાર કોટી દ્રવ્ય વેહેંચી આપીને જુદા કર્યા. પછી માતાપિતા દીક્ષા લઇને સ્વર્ગે ગયાં.

હવે કર્મસાર સ્વજનવર્ગના વાર્યા છતાં પણ કુબુદ્ધિથી એવો વ્યાપાર કરવા લાગ્યો કે, જેથી તેના દ્રવ્યની હાનિ થવા લાગી. થોડા દિવસમાંતો તેણે પિતાએ આપેલું બારકોટી દ્રવ્ય ગુમાવી દીધું, અને પુણ્યસારનું બારકોટી દ્રવ્ય ચોરો ખાતર પાડીને લઈ ગયા. એવી રીતે બંને ભાઇ દરિદ્રી થઈ ગયા. તેથી સ્વજનોએ તેમનો ત્યાગ કર્યો, અને તેમની સ્ત્રીઓ પણ પોતપોતાને પીયર ચાલી ગઇ. તેથી 'આ બંને બુદ્ધિ રહિત અને નિર્ભાગી છે' એમ કહીને લોકો તેમનું અપમાન કરવા લાગ્યા એટલે તેઓ લજ્જા પામીને દેશાંતર ચાલ્યા ગયા.

ત્યાં બંને જુદા જુદા ધનાઢ્યને ઘેર રહ્યા, અને બીજો ઉપાય ન સૂજવાથી સેવક વૃત્તિથી વર્તવા લાગ્યા. જે ધનાઢ્યને ઘેર કર્મસાર રહ્યો હતો, તે શેઠ ઘણો કૃપણ હોવાથી તેનો ઠરાવેલો પગાર પણ આપતો નહીં અને વારંવાર તેને છેતરતો હતો. એથી ઘણા દિવસ થયા પણ કર્મસારે કાંઈ દ્રવ્ય મેળવ્યું નહીં. બીજા ગૃહસ્થને ઘેર રહેલા પુણ્યસારે કાંઈ દ્રવ્ય મેળવ્યું પણ પ્રયત્નથી તેને ગોપવી રાખ્યા છતાં કોઇ ધૂર્ત્તે તે લઇ લીધું. કર્મસારે એવી રીતે જુદા જુદા સ્થાનોમાં નોકરી કરી. સુવર્ણ બનાવવાને

* સાથે જન્મેલા.

ધાતુર્વાદ, દ્રવ્યની ખાણ શોધવાને ખનિવાદ, સિદ્ધ રસાયણ પ્રયોગ, રોહણગિરિએ ગમન, મંત્ર સાધન અને રૂદતી વિગેરે ઔષધીનું ગ્રહણ ઈત્યાદિ મોટા મોટા આરંભ અગ્યાર વાર કર્યા પણ કુબુદ્ધિથી અને ન્યાય વિપરીત ચાલવાથી તેણે કોઈ ઠેકાણેથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું નહીં, પણ ઉલટાં તે તે ઠેકાણે દુઃખો સહન કર્યા. પુણ્યસારે અગ્યાર વખત દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું પણ પ્રમાદ વિગેરેથી તે પાછું ગુમાવી દીધું. આથી તેઓ બંને ઉદ્વેગ પામી વાહાણમાં બેસીને રત્નદ્વીપે ગયા. ત્યાં પ્રત્યયવાળી[1] તે દ્વીપની અધિષ્ટાયિકા દેવીની આગળ મૃત્યુને પણ કબુલ કરીને[2] તે બંને બેઠા. આઠમે ઉપવાસે 'તમારા ભાગ્યમાં કાંઈ નથી' એમ જણાવી દેવી અંતર્ધાન થઈ ગઈ. તેથી કર્મસાર તો ઉઠી ગયો. પુણ્યસારે દઢતાથી બેસી એકવિંશ ઉપવાસ કર્યા. એટલે દેવીએ આવી ચિંતામણિ રત્ન આપ્યું. તે જોઈ કર્મસાર પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. એટલે પુણ્યસારે કહ્યું કે, બંધુ, ખેદ કર નહીં. આ ચિંતારત્નથી તારૂં ચિંતિત પણ સિદ્ધ થશે. પછી બંને ભાઇ પ્રસન્ન થઇને વાહાણમાં બેઠા. રાત્રે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર ઉદય થતાં વૃદ્ધ બંધુએ કહ્યું, ભ્રાતા, ચિંતારત્ન બહાર તો કાઢય, આપણે જોઇએ તો ખરા કે, તેનું તેજ અધિક છે કે, ચંદ્રનું? પછી લઘુ પુણ્યસાર જે વાહાણના તટ ઉપર બેઠો હતો તેણે દુર્દૈવથી પ્રેરાઈ રત્ન હાથમાં લીધું, અને ક્ષણવાર રત્ન ઉપર અને ક્ષણવાર ચંદ્ર ઉપર દૃષ્ટિ કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં તેના હાથમાંથી તે રત્ન તેના મનોરથ સાથે સમુદ્રમાં પડી ગયું જેથી બંને જણા સમાન રીતે દુઃખી થઇ ગયા. પછી પોતાના નગરમાં આવી કોઈ જ્ઞાની ગુરૂને પોતાનો પૂર્વભવ પુછ્યો. જ્ઞાની બોલ્યા–પુર્વભવે તમે ચંદ્રપુર નગરમાં જિનદત્ત અને જિનદાસ નામે બે પરમ આર્હત્ (શ્રાવક) શ્રેષ્ટી હતા. એક વખતે તે નગરના શ્રાવકોએ મળીને તે બંને શ્રેષ્ટીને ઉત્તમ ધારી જ્ઞાન દ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્ય રક્ષણ કરવાને સોંપ્યું. એક વખતે એવું બન્યું કે જિનદત્ત શ્રેષ્ટીએ પોતાના ચોપડામાં બરાબર તપાસીને નામું લખનારનો માસિક પગાર ચડેલો તેનો નિર્ણય કર્યો, પણ પોતાની

૧ પરતાવાળી અર્થાત્ ઇચ્છા પુરનારી ૨ કયાં તો દ્રવ્ય મળે, નહીંતો ભુખ્યા ભુખ્યા ભલે મરણ થાય.

પાસે બીજું દ્રવ્ય ન હોવાથી 'આ પણ જ્ઞાનનું સ્થાન છે' એવું વિચારી તે લેખકને પગારના ચડેલા બાર દ્રામ જ્ઞાન દ્રવ્યમાંથી આપ્યા. બીજો શ્રેષ્ઠી જિનદાસ જે સાધારણ દ્રવ્યની વ્યવસ્થા કરતો હતો તેણે એક વખતે 'સાધારણ દ્રવ્ય સાત ક્ષેત્રને યોગ્ય હોવાથી શ્રાવકોને પણ યોગ્ય છે' એમ વિચારી પોતાના ઘરના જરૂરી કામમાં બીજા દ્રવ્યના અભાવથી તે સાધારણ દ્રવ્યમાંથી બાર દ્રામ વાપર્યા. અનુક્રમે તે બંને શ્રેષ્ઠી મૃત્યુ પામી દુઃકર્મ વડે પ્રથમ નરકે ગયા. તે પછી દેવદ્રવ્યને ભક્ષણ કરનાર સાગર શ્રેષ્ઠીની જેમ સર્વ નરકમાં અને એકેંદ્રિય, દ્વીંદ્રિય, ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય અને પંચેંદ્રિય તિર્યંચમાં બાર હજાર વાર ઘણું દુઃખ ભોગવી દુષ્કર્મનો ક્ષય કરતાં કરતાં આ ભવમાં તમે બંને મનુષ્ય થયેલા છો. શેષ રહેલા પૂર્વ કર્મના યોગથી આ ભવમાં પણ તમે બાર બાર કોટી દ્રવ્ય ગુમાવ્યું છે." આવા જ્ઞાનીનાં વચન સાંભળી બંનેએ શ્રાવક ધર્મ સ્વીકાર્યો અને તેના પ્રાયશ્ચિતમાં એવો નિયમ લીધો કે, હવે જ્યાં સુધી વ્યાપાર વિગેરેમાં હજારગણા બાર દ્રામ જેટલું દ્રવ્ય ઉપાર્જન થાય ત્યાંસુધી તે સર્વ જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્યમાં જ અર્પણ કરવું ત્યાર પછી જે ઉત્પન્ન થાય તેજ દ્રવ્ય પોતાનું કરવું.' આવા નિયમ વડે તેઓને પૂર્વ કર્મના થયેલા ક્ષયથી ધનની વૃદ્ધિ થવા લાગી એટલે તેમાંથી બંને સ્થાનમાં સહસ્રગણું દ્રવ્ય જે આપવાનું ધાર્યું હતું તે બંનેએ અર્પણ કર્યું. પછી અનુક્રમે તે બારબાર કોટી દ્રવ્યના સ્વામી થયા. અને મોટા ધનાઢ્ય થઇ ઉત્તમ શ્રાવકપણાથી જ્ઞાનદ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્યની રક્ષા અને તેની વૃદ્ધિ વિગેરેથી શ્રાવક ધર્મને આરાધી દીક્ષા લઇને તેઓ સિદ્ધિપદને પામ્યા થયા. હવે દેવદ્રવ્ય અને ગુરૂદ્રવ્યના વિનાશ ઉપર મહાકાળનું દૃષ્ટાંત કહે છે.

મહાકાળની કથા.

ગઇ ઉત્સર્પિણીના ચોથા આરામાં સંપ્રતિ નામે તીર્થંકરના શાસનમાં શ્રીપુર નામના નગરમાં શાંતન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને સુશીલા નામે રાણી હતી, તે રાણીને અનુક્રમે નીલ, મહાનીલ,

કાળ અને મહાકાળ નામે ચાર પુત્રો થયા. તેમાં જ્યારે નીલનો જન્મ થયો ત્યારે હસ્તિઓનું સૈન્ય રોગના ઉપદ્રવથી મૃત્યુ પામી ગયું. મહાનીલના જન્મ વખતે અશ્વ સૈન્ય મૃત્યુ પામી ગયું. કાળના જન્મ વખતે અગ્નિ વિગેરેના ઉપદ્રવથી સર્વ સમૃદ્ધિ નષ્ટ થઇ ગઇ અને મહાકાળના જન્મ પછી કેટલેક સમયે શત્રુઓએ આવીને તેનું રાજ્ય કબજે કર્યું. પછી રાજ્યભ્રષ્ટ થયેલો શાંતન રાજા સ્ત્રી પુત્રસહિત અનુક્રમે ચાલતો સુરાષ્ટ્ર (સોરઠ) દેશમાં આવ્યો. ત્યાં શત્રુંજયીનદીની પાસેના પર્વત ઉપર સ્થિતિ કરી ઘણો કાળ નિર્ગમન કર્યો. તે વખતે તેના ચાર પુત્રો ત્યાંપણ શીકાર કરવા વિગેરેના વ્યસનમાં પડ્યા તેથી તેઓ કુષ્ટ વિગેરે દુષ્ટ વ્યાધિઓથી પીડિત થયા. આથી રાજા અત્યંત દુઃખાતુર થઇને ઝંપાપાત કરી મરવા માટે તે પર્વતના શિખર ઉપર ચડ્યો. ત્યાં સંપ્રતિ અર્હતનું ચૈત્ય જોઇ તેને પરભવમાં પાથેયરૂપ જાણી તેણે શાસ્ત્રોક્ત વિધિવડે તેમાં પ્રવેશ કરીને અર્હતની પૂજા કરી. એ સમયે ત્યાં ધરણેંદ્ર આવી ચડ્યા. તે તેની પૂજા વિધિમાં કુશળતા જોઇને વિસ્મય પામી ગયા. પછી પૂજા કરીને બહાર નીકળતા રાજાને તેણે તેની સ્થિતિ વિષે પુછ્યું એટલે તેણે પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. એટલે ધરણેંદ્રે તેનું બાલમૃત્યુથી નિવારણ કરી તેના પુત્રોના પૂર્વભવનું વૃત્તાંત કહેવા માંડયું–" હે રાજા, સાંભળ, તારો પેહેલો પુત્ર જે નીલ છે, તે પૂર્વભવે ચોર હતો, તેણે તીર્થ યાત્રા કરવા જતા સંઘને લુંટ્યો હતો અને એક મુનિનો ઘાત કર્યો હતો, બીજો પુત્ર જે મહાનીલ છે તે પૂર્વભવે ક્ષત્રીય હતો, તેણે તે ભવમાં પોતાની સ્ત્રીની હત્યા કરી હતી. ત્રીજો જે કાલ છે તે વણિક હતો, તેણે તત્ત્વનિંદા કરી હતી અને ચોથો પુત્ર જે મહાકાલ છે તે બ્રાહ્મણ હતો, તેણે દેવદ્રવ્ય અને ગુરૂદ્રવ્ય ચોર્યું હતું. પછી દુર્ગતિમાં ઘણા ભવ સુધી ભ્રમણ કરી અકામનિર્જરાવડે કાંઇક પૂર્વ કર્મને ખપાવી અનુક્રમે તે ચારે જીવ તારા પુત્રો થયા છે. પૂર્વ કર્મનું અવશિષ્ટ ફળ ઉદયમાં આવવાથી તેઓએ આ ભવમાં પણ તે પાપનું ફલ મેલવ્યું છે અને તેના પ્રસંગને લીધે તને પણ તેવું ફલ મળ્યું છે, પણ હવે તું પુત્ર સહિત આ તીર્થની સેવા કર્ય, અને આ તીર્થનાજ જલવડે સ્નાન કરી પ્રતિદિન

આ ચૈત્યોની પૂજા કર્ય. પિંડસ્થ વિગેરે શુભધ્યાનમાં તત્પર થા, અને સારા સાધુઓને ભક્તિ સાથે યથા-શક્તિ પ્રતિલાભિત કર્ય. ઇત્યાદિ પ્રકારવડે ત્રણ તત્ત્વનું આરાધન કરતાં દુષ્કર્મનો ક્ષય કરીને છ માસની અંદર તું પુનઃ તારા રાજ્યને મેળવીશ. તે સમયે સાધર્મી બંધુ જાણીને હું તને સહાય આપીશ." આ પ્રમાણે કહી ધરણેંદ્ર પોતાને સ્થાનકે ગયા. પછી શાંતન રાજાએ પણ તેજ પ્રકારે ધર્મારાધન કરી, રાજ્ય મેળવી, અનુક્રમે સંકાશ શ્રાવકની પેઠે નિર્વાણપદને પણ પ્રાપ્ત કર્યું. આ વિષે જો વિસ્તારથી જાણવું હોય તો શત્રુંજય માહાત્મ્ય થકી જાણી લેવું. બીજા પણ દૃષ્ટાંતો અન્ય શાસ્ત્રને અનુસરીને જાણી લેવાં. એજ કલ્યાણ છે. ૬૭.

॥ अथ ग्रंथावसानेपि भव्यानुत्साहयति ॥

હવે ગ્રંથને છેડે ભવ્યજનોને ઉત્સાહિત કરે છે.

मूल–जइ इच्छह निव्वाणं, अहवा लोए सुविच्छरं कित्तिं ।
ता जिणवरनिद्दिट्ठे, विहिमग्गे आयरं कुणह ॥ ६८ ॥

ભાવાર્થઃ—હે ભવ્ય પ્રાણી! જો નિર્વાણ પામવાની ઇચ્છા હોય અથવા લોકમાં સદા ઉત્તમ કીર્ત્તિ પ્રસારવી હોય તો શ્રીજિનવર ભગવંતે બતાવેલા વિધિમાર્ગને વિષે પ્રવૃત્તિ કર. ૬૮.

ગાથા સુગમ હોવાથી ટીકા આપી નથી.

॥ अथ कविः स्वाभिनिवेशं निरासयन्नाह ॥

હવે કવિ પોતાનો આગ્રહ છોડી દેતા સતા કહે છે.

मूल—तहविह भविबोहत्थं, भणिअं जं च विवरियं इह गंथे ।
तं सोहंतु गीयत्था, अनभिनिवेसी अमच्छरिणो ॥ ६९ ॥

ભાવાર્થઃ—આ ગ્રંથમાં ભવ્ય પ્રાણીના બોધને અર્થે જે કહેવામાં આવ્યું છે તેમાં જે કાંઇ વિપરિત કહેવામાં આવ્યું હોય તેને દુરાગ્રહ વગરના અને ઇર્ષા રહિત એવા ગીતાર્થ પુરૂષોએ શોધવું (શુદ્ધ કરવું.) ૬૯.

टीका—अथ कविः स्वाभिनिवेशं निरासयन्नाह । तहविहभविबोहेत्ति । व्याख्या । सुगमा ।

टीका भाषांतर—ગાથા સુગમ હોવાથી ટીકા આપી નથી.

હવે ગ્રંથની સમાપ્તિ કરતા સતા છેવટે મંગલાચરણ દર્શાવે છે.

मूल—तवगणगयणदिवायर, विजयाईमाणसूरिरज्जंमि ।
भाणुविजयबुहसेवग, वायगलावन्नविजयेण ॥ ७० ॥
गंथंतरगाहाहिं, समत्थिया दव्वसित्तरी एसा ।
भविअजणबोहणत्थं, मंगलमालं कुणउ निच्चं ॥ ७१ ॥

ભાવાર્થઃ—તપાગચ્છરૂપી આકાશમાં સૂર્યસમાન એવા શ્રી માનવિજય સૂરિના શિષ્ય શ્રી ભાનુવિજય સૂરિ, તેના શિષ્ય શ્રી લાવણ્યવિજય મુનિએ બીજા ગ્રંથોની ગાથાઓ વડે બનાવેલી એવી આ દ્રવ્ય સપ્તતિકા (દ્રવ્યસિત્તરી) ભવિજનના બોધને અર્થે રચેલી છે તે હમેશાં મંગળીકની માળાને નિષ્પન્ન કરો. ૭૦–૭૧.

टीका—अथ ग्रंथ समाप्तिं निगमयन्नंते मंगलं दर्शयति। तवगणेति। व्याख्या सुगमा। गंथंतरेति ॥७०-७१॥

टीका भाषांतरः—આ બંને ગાથા સુગમ હોવાથી ટીકા આપી નથી.

॥ इति द्रव्यसित्तरी संपूर्णा ॥

॥ इति श्री द्रव्यसप्ततिकावृत्तिः समाप्ता ॥

॥ अथ टीकाकार प्रशस्तिः ॥

वेदवेदर्षिचंद्रेऽब्दे, ईषस्य सितपक्षतौ।
विवव्रे तत्रवृत्तिश्च लावण्याह्वयवाचकैः ॥ १ ॥

ટીકાઃ—સંવત્ ૧૭૪૪ ના વર્ષના આશ્વીન માસના શુકલ પક્ષમાં આ ગ્રંથના કર્ત્તા શ્રીલાવણ્ય વિજય ઉપાધ્યાયેજ આ દ્રવ્ય સપ્તતિકા ઉપર સ્વોપજ્ઞ ટીકા રચેલી છે. ૧.

यावन्महीमृगाक्षीयं, धत्ते वारिधिमेखलाम् ।
वाच्यमाना बुधैर्जीयात्, सद्वृत्तिर्द्रव्यसप्तति: ॥ २ ॥

ટીકાઃ—જ્યાં સુધી આ પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રી સમુદ્રરૂપી કટિમેખલાને ધારણ કરે ત્યાં સુધી વિદ્વાનોથી વંચાતી સતી આ સટીક દ્રવ્યસપ્તતિ જયવંત રહો. ૨.

तर्कादिशास्त्रनिपुणै वैराग्यामृतसागरै: ।
शोधितेयं श्रिये श्रीमद्विद्याविजयकोविदै: ॥ ३ ॥

ટીકાઃ—ન્યાય પ્રમુખ શાસ્ત્રોમાં નિપુણ અને વૈરાગ્યરૂપી અમૃતના સાગરજેવા શ્રીવિદ્યાવિજય પંડિતે શોધેલી આ દ્રવ્ય સીત્તરી ભવ્યજનોને જ્ઞાનલક્ષ્મીના પ્રાપ્તિને માટે થાઓ. ૩.

॥ इति ॥